

Zagadnienia Doradztwa Rolniczego

KWARTALNIK

4'03⁽³⁶⁾

**KRAJOWE CENTRUM DORADZTWA
ROZWOJU ROLNICTWA I OBSZARÓW WIEJSKICH
ODDZIAŁ W POZNANIU**

Wydawca:

Krajowe Centrum Doradztwa
Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich
Oddział w Poznaniu,
61-659 Poznań, ul. Winogrody 63
tel: (0-61) 823 20 81, 820-19-71, fax: 820-19-71
e-mail: poznan_sekretariat@cdr.gov.pl
www.cdr.gov.pl

Rada Programowa:

Edward Arseniuk, Marek Kłodziński, Andrzej Kowalski,
Jędrzej Krupiński, Seweryn Kukuła, Aleksander Lewczuk,
Antoni Mickiewicz, Walenty Poczta, Stefan Pruszyński,
Izabela Sikorska-Wolak, Aleksander Szeptycki, Bogdan M. Wawrzyniak

Zespół Redakcyjny:

A.P. Wiatrak (redaktor naczelny),
A. Bartkiewicz, E. K. Chylek, J. Kania, W. Kujawiński,
E. Matuszak, A. Swulińska-Katulska, S. Zawisza,
D. Pruss Głowacka (sekretarz redakcji)

Projekt graf., skład komputerowy:

Alicja Zygmanska

Druk:

Krajowe Centrum Doradztwa
Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich Oddział w Poznaniu
Zlecenie nr 29/2003, nakład 800 egz.

Wesołych Świąt

Czytelnikom i Sympatykom
„Zagadnień Doradztwa Rolniczego”

Z okazji Świąt Bożego Narodzenia
serdeczne życzenia radości,
spokoju i rodzinnego ciepła,
a w nadchodzącym 2004 Roku
pomyślności w życiu osobistym
i sukcesów w pracy zawodowej

składa

Zespół Redakcyjny
„Zagadnień
Doradztwa Rolniczego”

Wesołych Świąt

Poznań, grudzień 2003 rok

SPIS TREŚCI

Zagadnienia Doradztwa Rolniczego na liście czasopism rolniczych Komitetu Badań Naukowych

EUGENIUSZ K. CHYIEK: Nowa kategoryzacja czasopism w Zespole Nauk Rolniczych
i Leśnych P 06 Komitetu Badań Naukowych.....

ARTYKUŁY

JANUSZ HELLER: Budżet Unii Europejskiej	12
ANDRZEJ P. WIATRAK: Kierunki pomocy w rozwoju działań przedsiębiorczych w środowisku wiejskim	19
JANUSZ TURSKI: Wsparcie rozwoju instytucji doradztwa rolniczego w projektach PHARE.....	31
EDWARD MATUSZAK: Przygotowanie kadr doradczych do nowych zadań po akcesji do Unii Europejskiej	39
GRZEGORZ CETNER: Koncepcja systemu przepływu informacji rolniczej i doradczej	54
ZENON CHOMENTOWSKI: Inwestycje w ochronie środowiska a rozwój lokalny	74
KRZYSZTOF KORPYSZ, HENRYK ROSZKOWSKI: Niektóre aspekty ochrony środowiska w budowie chlewni – analiza przypadku	82
MARCIN S. STAŃCZYK: Zrównoważona Karta Wyników w zarządzaniu gospodarstwem indywidualnym.....	93
ALEKSANDRA SWULIŃSKA-KATULSKA, ROMANA CHOJNACKA: Ocena preferencji konsumenckich mieszkańców Wielkopolski w wyborze żywności regionalnej	105

INFORMACJE

WIESIAWA NOWAK: Przygotowanie kadr doradczych do wspierania rozwoju grup producentów rolnych – prace realizowane w projekcie bliźniaczym PL/IB/2001/AG/02 pn.: „Krajowy System Doradztwa Rolniczego”	114
IWONA KAJDAN-ZYSNARSKA: Dostosowanie gospodarstw rolnych do standardów Unii Europejskiej	117
AGATA MIROŃCZUK: Turystyka i rekreacja czynnikami rozwoju obszarów wiejskich.....	121
NOWOŚCI WYDAWNICZE.....	127
ROZNY SPIS TREŚCI 2003.....	128
ANNUAL TABLE OF CONTENTS 2003.....	131

TABLE OF CONTENTS

„Zagadnienia Doradztwa Rolniczego” on the list of the State Committee for Scientific Research

EUGENIUSZ K. CHYŁEK: New categorization of agricultural magazines list in the Agricultural and Forestal Sciences Unit P 06 of the State Committee for Scientific Research.....	7
--	---

ARTICLES

JANUSZ HELLER: Budget of the European Union in 2003	12
ANDRZEJ P. WIATRĄK: Directions of support in development of enterprising activities in rural environment.....	19
JANUSZ TURSŁKI: Support of agricultural advisory services development in PHARE Projects	31
EDWARD MATUSZAK: Advisory managers preparing for new tasks after UE accession.....	39
GRZEGORZ CETNER: The conception of agriculture and advisory information flow system	54
ZENON CHOMENTOWSKI: Investments in protection of environment and local development	74
KRZYSZTOF KRPIYSZ, HENRYK ROSZKOWSKI: Some aspects of environment protection in pigsty buildings	82
MARCIN S. STAŃCZYK: Balanced Scorecard in family farm management.....	93
ALEKSANDRA SWULIŃSKA-KATULSKA, ROMANA CHOJNACKA: The estimation of consumer preferences of Wielkopolska inhabitants to the choice of regional food.....	105

INFORMATION

WIESŁAWA NOWAK: Preparation of advisory staff for support of agriculture producers groups development – works realized within twining project PL/IB/2002/AG/02 „National System of Agricultural Advisory”.....	114
IWONA KAJDAN-ZYSNARSKA: Adaptation of farms to European Union standards.....	117
AGATA MIROŃCZUK: Turism and recreation as a factor of rural development.....	121
PUBLISHING NEWS	127
ANNUAL TABLE OF CONTENTS 2003.....	131

„ZAGADNIENIA DORADZTWA ROLNICZEGO” NA LIŚCIE CZASOPISM KOMITETU BADAŃ NAUKOWYCH

EUGENIUSZ K. CHYLEK
Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi

NOWA KATEGORYZACJA CZASOPISM W ZESPOLE NAUK ROLNICZYCH I LEŚNYCH (P 06) KOMITETU BADAŃ NAUKOWYCH

Zgodnie ze stanowiskiem Rządu RP, realizacja Strategii Lizbońskiej zakładającej rozwój Europejskiej Przestrzeni Gospodarczej bazującej na wiedzy, która będzie wspierana zwiększającymi się nakładami na naukę, tak by w 2010 roku wynosiły one 3 % PKB budżetu krajów Unii Europejskiej (UE), wymaga wielkiego, wieloletniego wysiłku wszystkich krajów członkowskich UE i pełnego wykorzystania ich zasobów. Aby sprostać trudnemu wyzwaniu, należy wykorzystać wszelkie rezerwy europejskiego kapitału ludzkiego.

Wg Frąckowiaka (2003) takie rezerwy istnieją zwłaszcza w krajach przystępujących do UE, które w okresie pierwszych lat swojego członkostwa, będą praktycznie funkcjonowały jako nowe kraje członkowskie (NMS – *new member states*). Dziesięć NMS, to liczbowo 20 % ludności obecnych krajów członkowskich (z czego połowa to mieszkańcy Polski), to również 15,5% uczonych, 7,7% znaczących publikacji naukowych i tylko 3,5% nakładów na badania i rozwój.

W Polsce liczba pracowników nauki może nie jest zbyt pokaźna w przeliczeniu na 1000 mieszkańców ale mamy znaczny potencjał kadry naukowej tkwiący w 1,8 mln studentów oraz w liczbie 31 tysięcy doktorantów. Te kadry już wkrótce pomogą w realizacji zamierzeń Unii. Dla polskiej nauki i gospodarki szczególnie ważne jest wzmocnienie krajowych sektorów badań, rozwoju i innowacji (R+R+I) co przy niskich kosztach uzyskania wyników naukowych w NMS daje szansę dużej konkurencyjności dla naszej nauki i gospodarki. Według ekspertów ds. rozwoju gospodarczego UE jedno EURO zainwestowane w B&R w NMS powinno przynieść więcej wartości niż w aktualnych krajach członkowskich.

Rozszerzenie Unii o NMS powinno przynieść o wiele większe wzmocnienie Europejskiej Przestrzeni Badawczej (ERA), niż wynikałoby z prostego dodania dzisiejszego potencjału B&R tych krajów. Jednak koniecznym warunkiem osiągnięcia tego pożądanego efektu jest silniejsze włączenie tych krajów do naukowej współpracy europejskiej, co stworzy liczącą się, europejską wartość dodaną. Biorąc pod uwagę powyższe stwierdzenia oraz ważne cele Unii – osiągnięcie przewagi konkurencyjnej w światowej gospodarce oraz sukcesu w procesie rozszerzenia i integracji UE, a także przy budowie ERA konieczne jest pełne wykorzystanie fundamentu rozwoju jednoczącej się Europy jakim jest nauka i informatyzacja oraz skuteczne użycie tych potencjałów w procesie implementacji rozwiązań naukowych do praktyki.

Usprawnienie wykorzystania wyników badań w praktyce rolniczej, na rzecz zrównoważonego rozwoju sektora rolno-spożywczego i w budowie właściwych struktur na obszarach wiejskich, wiąże się z przygotowaniem systemowych rozwiązań zapewniających drożność systemu przepływu informacji. Wśród istniejących nośników informacji zapewniających jej przepływ wymienić należy radio, telewizję, coraz częściej wykorzystywany internet i w dalszym ciągu jedną z najkorzystniej odbieranych form przekazu jakim jest praca doradców rolniczych, a także słowo pisane. Działalność doradcza oraz wydawnictwa trwale wbudowały się w system przepływu informacji zarówno z laboratoriów do praktyki jak i z praktyki do zaplecza naukowo-badawczego. Niezwykle ważnym ogniwem tego systemu są wydawnictwa wspierające codzienną pracę służb doradczych, w tym zwłaszcza te o ustalonej renomie, ukazujące się cyklicznie i docierające zarówno do pracowników służby doradczej jak i do innych odbiorców wyników prac badawczych realizowanych w placówkach naukowych.

Na wniosek środowiska naukowego Zespół P 06 Komitetu Badań Naukowych w składzie: przewodniczący pan prof. dr hab. Jan Gawęcki z Akademii Rolniczej w Poznaniu, pani prof. dr hab. Zofia Jasińska z Akademii Rolniczej we Wrocławiu, która bezpośrednio w ramach Zespołu P06 kierowała pracami związanymi z koordynacją oceny czasopism, prof. dr hab. Marian Budzyński z Akademii Rolniczej w Lublinie, prof. dr hab. Stefan Malepszy ze Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, prof. dr hab. Marian Różycki z Instytutu Zootechniki w Krakowie i dr inż. Eugeniusz Chyłek z Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi, podjął się i dokonał oceny czasopism oraz określił nową ich kategoryzację. W pracach przy ustalaniu kategorii poszczególnych czasopism Zespół P06 uwzględnił sugestie i odpowiedzi zawarte w ankiecie, na którą odpowiedziały zarówno wydawnictwa jak i środowisko naukowe.

Kryteria oceny czasopism ustalone przez Komitet Badań Naukowych, które były podstawą do ustalenia rankingu czasopism w 1999 roku, zostały w Zespole P 06, na wniosek środowiska naukowego i wydawców uzupełnione o kategorie

C/D - czasopismo fachowo-naukowe oraz kategorie **D** - czasopismo informacyjno - popularyzatorskie.

Dla nowego rankingu czasopism, po uszczegółowieniu poszczególnych opisów w odniesieniu do przyjętych kategorii ostatecznie ustalono, że zasady kategoryzacji czasopism w Zespole P 06 Nauk Rolniczych i Leśnych będą następujące:

Kategoria LF1 - czasopismo naukowe o randze światowej

Czasopismo znajdujące się na Liście Filadelfijskiej i mające impact factor co najmniej 2.

Kategoria LF2 - czasopismo naukowe o zasięgu światowym

Czasopismo znajdujące się na Liście Filadelfijskiej i mające impact factor poniżej 2.

Kategoria A - czasopismo naukowe o randze międzynarodowej

Czasopismo wychodzące regularnie co najmniej raz na pół roku, wydawane w j. angielskim przez naukowe towarzystwo lub placówkę, posiadające Radę Programową (Naukową) ze znaczącym udziałem osób z zagranicy, abstraktowane w wykazach międzynarodowych i zamieszczające wyłącznie prace recenzowane na bardzo dobrym poziomie naukowym, pochodzące także z placówek zagranicznych.

Kategoria A/B - czasopismo naukowe o zasięgu międzynarodowym

Czasopismo wychodzące regularnie co najmniej raz w roku, wydawane w j. angielskim lub j. polskim (ze streszczeniami i opisem dokumentacji w j. angielskim) przez naukowe towarzystwo lub placówkę, posiadające co najmniej ogólnopolską Radę Programową (Naukową), abstraktowane w wykazach międzynarodowych, zamieszczające wyłącznie prace recenzowane na dobrym i bardzo dobrym poziomie naukowym, pochodzące w większości spoza ośrodka wydającego czasopismo.

Kategoria B - czasopismo naukowe o randze krajowej

Czasopismo ukazujące się co najmniej raz w roku, wydawane w j. polskim, ze streszczeniami w j. polskim lub w j. angielskim, przez naukowe towarzystwo lub placówkę, posiadające Radę Programową (Naukową) ze znaczącym udziałem osób spoza ośrodka, zamieszczające recenzowane prace na dobrym poziomie naukowym, z których ponad 30 % pochodzi spoza jednostki wydającej czasopismo i abstraktowane w polskich wykazach.

Kategoria B/C - czasopismo naukowe lub naukowo-techniczne o zasięgu krajowym

Czasopismo abstraktowane w polskich wykazach, ukazujące się regularnie, posiadające Radę Programową (Naukową) i zamieszczające w znacznej ilości recenzowane prace badawcze na przyzwoitym poziomie naukowym, w tym spoza jednostki wydającej.

Kategoria C - czasopismo naukowe o randze lokalnej

Czasopismo ukazujące się nieregularnie, wydawane przez towarzystwo lub placówkę naukową, nie posiadające Rady Programowej (Naukowej) lub posiadające Radę składającą się z osób z jednego ośrodka, zamieszczające recenzowane prace niemal wyłącznie autorów z jednostki wydającej czasopismo.

Kategoria C/D - czasopismo fachowo-naukowe

Czasopismo branżowe przeznaczone dla praktyków, zamieszczające w niewielkiej ilości prace badawcze.

Kategoria D - czasopismo informacyjno - popularyzatorskie

Niezwykle ważnym dla środowiska zarówno doradczego jak i naukowego jest fakt, że na liście rankingowej Komitetu Badań Naukowych znalazły się dwa czasopisma reprezentujące problematykę związaną z ściśle z doradztwem rolniczym.

Do kategorii B/C zakwalifikowane zostało wydawnictwo Krajowego Centrum Doradztwa i Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich Oddział w Poznaniu pt.: „Zagadnienia Doradztwa Rolniczego”. Zaszeregowanie tego czasopisma do grupy czasopism naukowych lub naukowo-technicznych o zasięgu krajowym, abstraktowanych w polskich wykazach, ukazujących się regularnie, posiadających Radę Programową (Naukową) i zamieszczających w znacznej ilości recenzowane prace badawcze na przyzwoitym poziomie naukowym, w tym spoza jednostki wydającej, świadczy o uznaniu poziomu naukowego tego czasopisma. „Zagadnienia Doradztwa Rolniczego” znalazły się w jednej grupie z wieloma cenionymi wydawnictwami naukowymi uczelni wyższych oraz placówek naukowo-badawczych Polskiej Akademii Nauk, a także jednostek badawczo-rozwojowych.

Do kategorii C/D zakwalifikowane zostało wydawnictwo Małopolskiego Stowarzyszenia Doradztwa Rolniczego zs. w Akademii Rolniczej w Krakowie „Wież i Doradztwo” co wystawia dla tego czasopisma również dobrą ocenę w środowisku doradczym, a także naukowym.

Zespół Nauk Rolniczych i Leśnych P 06 po dokonaniu oceny czasopism podjął decyzję, że nie zostaną chwilowo przypisane poszczególnym kategoriom rankingu czasopism odpowiednie ilości punktów. Uznano, że do chwili przeprowadzenia ocen czasopism w pozostałych Zespołach KBN i ujednolicenia skali punktowej, wprowadzenie punktacji dla czasopism z zakresu nauk rolniczych i leśnych byłoby przedwczesne. Punktacja określona zostanie dla poszczególnych kategorii czasopism zapewne w 2004 roku, ale już dzisiaj wiadomo, że środowisko naukowe znając ranking czasopism będzie zainteresowane publikacją ciekawych wyników badań z zakresu problematyki doradztwa rolniczego

oraz dziedzin pokrewnych w wysoko notowanych czasopismach, wśród których znalazły się „**Zagadnienia Doradztwa Rolniczego**”.

Zespół Nauk Rolniczych i Leśnych P 06 w ramach prac KBN zajmował się również zagadnieniami usystematyzowania nazewnictwa w klasyfikacji nauk w Polsce. Prace te miały na celu doprecyzowanie poszczególnych dziedzin i dyscyplin naukowych i ułatwić pracę sekcjom Zespołu P06. W wyniku dyskusji uznano, że:

- poziom I będzie określał nauki rolnicze.
- poziom II obejmował będzie:
produkcje roślinną, a także
produkcje zwierzęcą,
kształtowanie i ochrona środowiska rolniczego,
technikę i technologie rolniczą,
leśnictwo i drzewnictwo,

w ramach zagadnień związanych z produkcją roślinną wyodrębniono:

- poziom III, który będzie obejmował między innymi:
ekonomikę i doradztwo rolnicze
- poziomie IV- wyodrębniono zagadnienia:
ekonomiki produkcji,
organizacji gospodarstw i zarządzania,
agrobiznesu.

Wyodrębnienie i usytuowanie doradztwa rolniczego na poziomie trzecim w strukturze nazewnictwa dziedzin i dyscyplin naukowych przyjętych przez Komitet Badań Naukowych uznać należy za ważne wydarzenie dla nauki, a przede wszystkim dla środowiska pracowników nauki i doradców rolnych związanych z tą specjalnością.

Sądzę, że te dwie informacje przyczynią się nie tylko do uatrakcyjnienia tej specjalności w środowisku naukowym, ale przede wszystkim wpłyną na poprawę poziomu transferu wiedzy związanej z rolnictwem, rynkami rolnymi i rozwojem obszarów wiejskich z nauki poprzez doradztwo rolnicze do praktyki.

BIBLIOGRAFIA

1. Frąckowiak J.K. (2003): Wykorzystanie potencjału naukowego nowych krajów członkowskich w rozszerzonej Unii Europejskiej. Propozycja stanowiska Rządu. Ministerstwo Nauki i Informatyzacji.

ARTYKUŁY

JANUSZ HELLER
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski

BUDŻET UNII EUROPEJSKIEJ W 2003 ROKU

1. Wstęp

W dniu 3 września 2003 roku Przewodniczący Parlamentu Europejskiego Pat Cox podpisał ostateczną wersję budżetu na rok 2003. Ujęto w nim zestawienie wszystkich wydatków, które wynoszą nieco ponad 97,5 mld euro. Zgodnie z procedurą przyjętą w Unii Europejskiej suma ta określa równocześnie kwotę przychodów. Budżet UE zawsze musi być zrównoważony. Wynika z tego, że nie spełnia on podstawowej funkcji budżetów narodowych, czyli nie jest instrumentem polityki makroekonomicznej w stosunku do państw członkowskich. Najważniejszą pozycją, po stronie wydatków w roku 2003 jest rolnictwo (ponad 44,7 mld euro), a po stronie przychodów wpłaty państw członkowskich, które wynoszą prawie 53 mld euro [Final adoption 2003].

Celem opracowania jest krótki opis procedury budżetowej Unii Europejskiej, a także syntetyczna prezentacja wielkości i struktury przychodów oraz wydatków przyjętych w ostatecznej wersji budżetu na rok 2003.

2. Metoda konstruowania budżetu UE

Najważniejszym źródłem finansowania działalności Unii Europejskiej jest budżet ogólny. Budżet ten uchwalany jest w cyklu rocznym. Dużą rolę w procesie tworzenia i podziału środków Wspólnot Europejskich odgrywa również planowanie średnioterminowe. W poprzednich latach obowiązywał okres sześciu lat (1994 – 1999), a wcześniej pięciu lat (1989 – 1993). Obecnie cykl ten wynosi siedem lat i trwa od 2000 r. do 2006. Następny okres będzie również miał siedem

lat, czyli od 2007 do 2013. Procedura kształtowania tego budżetu rozpocznie się już w 2004 r. W pierwszym etapie odbędzie się debata polityczna na szycie Unii, gdzie Rada Europejska podejmie najważniejsze decyzje, co do jego źródeł oraz wielkości dochodów, a także skali oraz kierunków rozdysponowania funduszy. Można więc założyć, z dużą dozą prawdopodobieństwa, że to wówczas nastąpi ostateczne sprecyzowanie wszystkich planów na lata 2007 – 2013. Podobna sytuacja miała miejsce na szczycie w Berlinie w 1999 roku. W ramach uchwalonej tam Agendy 2000 dokonano podziału środków na lata 2000 – 2006.

Dwie instytucje Unii Europejskiej mają kluczowe znaczenie w procedurze tworzenia budżetu ogólnego [Oręziak 2000]: Rada Unii Europejskiej (Rada Ministrów) oraz Parlament Europejski. Rada Unii Europejskiej decyduje o wydatkach **obligatoryjnych**, czyli związanych z realizacją Traktatu Rzymskiego oraz aktów prawnych wydanych na jego podstawie. Są to m.in. wydatki na politykę rolną oraz wynikające z zobowiązań wobec krajów trzecich. W roku 1975 udział tej grupy w budżecie ogólnym wynosił ok. 75%, a w roku 1997 – 52%. Natomiast obecnie kształtuje się na poziomie ok. 46%. Wynika z tego, że w długim okresie – relatywny udział wydatków obligatoryjnych w budżecie ogólnym maleje, tym samym zmniejsza się rola i znaczenie Rady Unii Europejskiej. Parlament Europejski decyduje natomiast o wydatkach **nieobligatoryjnych**, czyli o wszystkich pozostałych, zalicza się tu np.: finansowanie polityki regionalnej, badawczo-rozwojowej, energetycznej itp. Udział tej grupy w budżecie ogólnym wynosi obecnie ok. 54%, w roku 1997 kształtował się na poziomie ok. 48%, a w roku 1975 – wynosił zaledwie 25%. Oznacza to równocześnie podnoszenie rangi Parlamentu Europejskiego w tworzeniu budżetu.

Zgodnie z art. 203 Traktatu WE wstępny projekt budżetu UE powstaje w Komisji Europejskiej na podstawie propozycji Rady Unii Europejskiej, Parlamentu Europejskiego, Trybunału Sprawiedliwości oraz sugestii własnej KE [Doliwa-Klepacki 2000]. Procedura budżetowa obejmuje okres od 1 września do 31 grudnia poprzedzającego rok, którego ma dotyczyć budżet. W praktyce rozpoczyna się on jednak znacznie wcześniej (w czerwcu) i obejmuje następujące etapy [Oręziak 2000]:

- sporządzenie przez **Komisję Europejską projektu budżetu** i przesłanie go Radzie oraz Parlamentowi Europejskiemu, najpóźniej do 15 czerwca;
- uchwalenie przez **Radę Unii Europejskiej projektu budżetu** do 31 lipca i przesłanie go w pierwszej połowie września Parlamentowi Europejskiemu;
- pierwsze czytanie **projektu budżetu przez Parlament Europejski** (w październiku). Ma on prawo absolutną większość głosów wprowadzić poprawki do zaproponowanych przez Radę Unii Europejskiej wydatków nieobligatoryjnych oraz zaproponować modyfikację wydatków obligatoryjnych;

- drugie czytanie **projektu budżetu przez Radę Unii Europejskiej** (w trzecim tygodniu listopada). Rada ustosunkowuje się do poprawek wniesionych przez Parlament w sprawie wydatków nieobligatoryjnych i ma prawo zgłosić propozycje zmian w tych wydatkach. Ponadto podejmuje ostateczne decyzje w sprawie wydatków obligatoryjnych i około 22 listopada projekt budżetu przekazywany jest Parlamentowi;
- drugie czytanie **projektu budżetu przez Parlament Europejski** oraz zatwierdzenie budżetu (grudzień). Parlament w tym czytaniu zajmuje się tylko wydatkami nieobligatoryjnymi (może przyjąć lub odrzucić poprawki zaproponowane przez Radę Unii Europejskiej) i zatwierdza budżet większością trzech piątych głosów oddanych w obecności ponad połowy jego członków.

W praktyce jednak, jak to widać na przykładzie roku 2003, ostateczne zatwierdzenie budżetu może nastąpić dopiero pod koniec III kwartału.

Instytucją odpowiedzialną za prawidłową realizację budżetu ogólnego Unii Europejskiej jest **Komisja Europejska**. Natomiast **Europejski Trybunał Obrachunkowy**, zwany też Europejskim Trybunałem Kontroli budżetowej, sprawuje kontrolę zewnętrzną i bada czy dochody oraz wydatki budżetowe realizowane są w zatwierdzonej wysokości i zgodnie z obowiązującymi przepisami. Z kolei **Parlament Europejski** czuwa nad właściwym kształtowaniem zarówno dochodów, jak i wydatków budżetowych. Każdego roku dokonuje też oceny realizacji budżetu. Pozytywna ocena jest warunkiem uzyskania absolutorium przez Komisję Europejską.

3. Przychody budżetu UE w roku 2003

Budżet Unii Europejskiej ma cztery główne źródła: nadwyżka z roku ubiegłego, opłaty celne, wpłaty z tytułu podatku VAT oraz bezpośrednie wpłaty państw członkowskich.

Wysokość nadwyżki z roku ubiegłego jest uzależniona m.in. od stopnia wykorzystania środków w roku poprzednim przez państwa członkowskie oraz z tytułu różnych opłat i kar. W roku 2003 nadwyżka ta wynosiła ok. 8,3 mld euro, czyli 8,5% budżetu UE i była mniejsza o 6,9% udziału nadwyżki w budżecie z ubiegłego roku (tabela 1).

Źródłem opłat celnych są środki, które wpłacają państwa członkowskie za towary sprowadzane spoza UE, a które są obłożone wspólną taryfą celną. Jest to pozycja malejąca w ostatnich latach z tego powodu, że cła zewnętrzne ulegają obniżeniu jako efekt kolejnych rund negocjacji w ramach Światowej Organizacji Handlu. Chociaż z danych prezentowanych w tabeli 1 wynika, że w stosunku do roku 2002 nastąpił przyrost tej kwoty o 0,4 mld euro, czyli o 0,2 punktu procentowego.

Tabela 1

Przychody budżetu ogólnego Unii Europejskiej
w latach 2002 i 2003

Wyszczególnienie	2003		2002	
	Euro w mld	Procent	Euro w mld	Procent
Nadwyżka z ubiegłego roku oraz inne dochody	8,3	8,5	14,7	15,4
Opłaty celne netto	12,1	12,4	11,7	12,2
Podatek VAT	24,1	24,7	22,6	23,6
Bezpośredni wpłaty państw UE	53,0	54,4	46,6	48,8
Razem	97,5	100,0	95,6	100,0

Źródło: Final adoption of amending budget No 2 of the European Union for the financial year 2003. Dz. U. UE nr L 242 z 26 września 2003 r., s. 6. Obliczenia i zestawienia własne.

Wpływy z podatku VAT wykazują również wzrost, który wyraża się kwotą ok. 1,5 mld euro w stosunku do roku 2002, czyli o ok. 1,1 punktu procentowego. W dłuższym okresie udział tej grupy przychodów jednak maleje. Jak podaje L. Oręziak w roku 1997 wpłaty państw członkowskich z tego tytułu stanowiły nawet ok. 42%. W ostatnich latach następuje zmiana metody obliczania należności wpłacanych do budżetu UE z tytułu podatku VAT. Wysokość tych kwot uzależnia się w większym stopniu od osiąganego w kraju PNB, a w mniejszym od wysokości wspólnego wskaźnika, którym wyznacza się ten poziom płatności. Stąd m.in. dlatego maleje udział tych wpłat w strukturze przychodów [Oręziak 2000].

Największą pozycję w strukturze przychodów budżetu ogólnego UE stanowią bezpośrednie wpłaty państw członkowskich. Z danych tabeli 1 wynika, że w roku 2003 wynoszą one prawie 53 mld euro i są wyższe od wpływów z poprzedniego okresu o ok. 6,4 mld euro, czyli o 5,6 punktów procentowych. Jest to pozycja, która w dłuższym okresie wykazuje również tendencję rosnącą. Stanowi ona różnicę między sumą planowanych wydatków ogółem a sumą przychodów, których źródłem są: nadwyżki z roku poprzedniego, opłaty celne oraz wpłaty z tytułu podatku VAT. Całość tej kwoty stanowi odpowiedni odsetek PNB Unii Europejskiej. W roku 1997 wynosił on 1,24%, a w kolejnych latach miał ulegać zwiększeniu: w 1998 – 1,26% i w 1999 – 1,27% [Oręziak 2000]. W roku 2000 wskaźnik ten wyniósł 1,1%. Natomiast w roku **2003 – 0,93%** Dochodu Narodowego Brutto Unii Europejskiej jako całości. Tak wyliczony wskaźnik jest następnie podstawą ustalenia kwoty należnej od każdego państwa członkowskiego.

4. Wydatki UE w roku 2003

Z ostatecznie zatwierdzonego budżetu na rok 2003 wynika, że suma wydatków wynosi 97,5 mld euro i jest większa o 1,9 mld euro od łącznej kwoty w roku poprzednim. W odsetkach oznacza to wzrost prawie o 2% w stosunku do ubie-

głego roku. Dwie grupy wydatków w tej strukturze wyraźnie dominują: rolnictwo oraz fundusze strukturalne. Pierwsza ma charakter obligatoryjny i jest przeznaczona głównie na realizację wspólnej polityki rolnej. W stosunku do roku ubiegłego kwota wydatków na ten cel zwiększyła się o 0,3 mld euro, ale w odsetkach zmalała o 0,6 punktu procentowego (tabela 2).

Tabela 2

Wydatki budżetu ogólnego Unii Europejskiej
w latach 2002 i 2003

Wyszczególnienie	2003		2002	
	Euro w mld	Procent	Euro w mld	Procent
Rolnictwo i gospodarka żywnościowa	44,8	45,9	44,5	46,5
Fundusze strukturalne	33,3	34,2	32,3	33,8
Ochrona konsumentów + inne	1,2	1,2	1,1	1,2
Badania naukowe	3,7	3,8	3,8	4,0
Polityka zewnętrzna	7,7	7,9	7,4	7,7
Pozostałe	6,8	7,0	6,5	6,8
Razem	97,5	100,0	95,6	100,0

Źródło: Final adoption of amending budget No 2 of the European Union for the financial year 2003. Dz.U.UE nr L 242 z 26 września 2003 r. s. 5. Obliczenia i zestawienia własne.

Drugą grupę pod względem wydatków stanowią kwoty przeznaczone na politykę strukturalną. Udział tej grupy wydatków nieobligatoryjnych zwiększa się zarówno w liczbach bezwzględnych (o ok. 1 mld euro), jak i w liczbach względnych – o 0,4 punktu procentowego.

Do grona nieobligatoryjnych zalicza się też większość pozostałych wydatków, czyli ochronę konkurencji i konsumentów, badania naukowe oraz politykę zewnętrzną. Udział tej grupy wydatków w dłuższym okresie wykazuje tendencję rosnącą. Chociaż z danych tabeli 2 wynika, że w krótkim przedziale czasowym mogą one ulegać również obniżeniu.

W Unii Europejskiej występują trzy grupy państw, które mają zróżnicowane relacje z budżetem [Heller 2003]. Podział ten jest uzależniony od wielkości różnicy pomiędzy wysokością wpłat do wspólnej kasy a poziomem osiąganych korzyści. Pierwszą grupę można określić **płatnikami netto**, a są to wszystkie państwa, których roczne wpłaty do budżetu przekraczają sumę korzyści o kwotę ponad 0.5 mld euro. Do grupy tej należą: Niemcy – największy płatnik, gdzie saldo roczne wynosi ok. -10 mld euro, następnie Holandia – ok. -2,4 mld euro, Wielka Brytania – ok. -2,3 mld euro, Włochy – ok. -1,3 mld euro oraz Szwecja – ok. -0,7 mld euro.

Drugą grupę stanowią państwa, których wpłaty do budżetu są znacznie niższe od uzyskanych funduszy, a dodatnie saldo roczne tych kwot przekracza

0,5 mld euro. Tę grupę nazywamy więc **beneficjentami netto**, a należą tu: Hiszpania – ok. +6,1 mld euro rocznie, Grecja – ok. +4,1 mld euro, Portugalia – ok. +2,8 mld euro, Irlandia – ok. +2,3 mld euro, Belgia – ok. +1,8 mld euro oraz Luksemburg – ok. +0,8 mld euro rocznie. Można oczekiwać, że w grupie beneficjentów netto będą następowały największe zmiany. Należy tu bowiem najbogatsze obecnie państwo Unii Europejskiej – Luksemburg oraz trzecie pod względem PKB na 1 mieszkańca – Irlandia, a także piąte w kolejności – Belgia.

Jest też trzecia grupa państw **neutralnych** pod względem bezpośrednich korzyści z budżetu. Ich roczne saldo netto mieści się w przedziale od -0,5 mld do +0,5 mld euro rocznie. Grupę tę tworzą cztery państwa. Francja, gdzie roczne wpłaty są wyższe od korzyści, a różnica wynosi ok. -0,4 mld euro, podobnie jest z Austrią, ale tam saldo wynosi ok. -0,2 mld euro. Natomiast w Danii korzyści przeważają nad wpłatami, a różnica osiąga poziom ok. +0,2 mld euro. Finlandia bilansuje swoje korzyści na poziomie ok. +0,1 mld euro rocznie.

5. Wnioski

1. Procedura konstruowania budżetu opiera się na bardzo precyzyjnym podziale obowiązków i zadań głównie między dwoma instytucjami Unii Europejskiej: Radzie Unii Europejskiej oraz Parlamencie Europejskim.
2. Budżet ogólny Unii Europejskiej nie jest instrumentem realizacji polityki makroekonomicznej w stosunku do państw członkowskich. Nie jest więc odpowiednikiem budżetów narodowych. Spełnia natomiast wszystkie najważniejsze funkcje wynikające z idei jednoczącej się Europy. Sumę przychodów zawsze określają wydatki. Pierwsza ich grupa ma charakter obligatoryjny, a o wielkości kwot przeznaczonych na ten cel decyduje Rada Unii Europejskiej – na podstawie aktów prawnych związanych z Traktatem Rzymskim. Druga grupa wydatków ma charakter nieobligatoryjny i wynika z realizacji wspólnotowych polityk.
3. W dłuższym okresie zmieniają się relacje między tymi dwoma grupami wydatków. Maleje relatywny udział pierwszej, czyli równocześnie zmniejsza się znaczenie Rady Unii Europejskiej. Zwiększa się natomiast udział drugiej grupy wydatków, czyli powiększa się rola Parlamentu Europejskiego.
5. Z bardziej szczegółowej analizy wynika, że w grupie przychodów coraz większego znaczenia w budżecie nabierają bezpośrednie wpłaty państw członkowskich. Zmniejsza się znaczenie cel. Natomiast wśród wydatków rosną nakłady na politykę strukturalną, a maleją na wspólną politykę rolną

LITERATURA

1. Doliwa-Klepacki Z. M. (2000): Integracja Europejska. Temida 2, Białystok.
2. Final adoption of amending No 2 of the European Union for the financial year 2003. Dz. U. UE nr L 242 z 26 września 2003 r.
3. Heller J. (2003): Integracja Polski z Unią Europejską. Oficyna Wydawnicza Branta. Bydgoszcz – Olsztyn.
4. Oręziak L. (2000): Finansowanie działalności Unii Europejskiej – implikacje dla Polski. [w:] Polska i Unia Europejska. Stan obecny i wyzwania na przyszłość. Pod red. U. Płowiec, Placet Warszawa.

JANUSZ HELLER

BUDŻET UNII EUROPEJSKIEJ W 2003 ROKU

STRESZCZENIE

Procedura budowania budżetu opiera się na podziale obowiązków między Radą Unii Europejskiej a Parlamentem Europejskim. W miarę upływu lat maleje rola tej pierwszej instytucji i zwiększa się znaczenie tej drugiej. W strukturze przychodów dominują bezpośrednie wpłaty państw członkowskich. Najważniejszą pozycją w strukturze wydatków zajmują fundusze strukturalne.

JANUSZ HELLER

BUDGET OF THE EUROPEAN UNION IN 2003

SUMMARY

The procedure of building a budget bases on a division of duties between the Council of European Union and the European Parliament. As the years pass, the role of this first institution decreases and of the second one increases considerably. The structure of income is dominated by direct payment from member states. In the structure of expenditure the main position is occupied by structural funds.

ANDRZEJ P. WIATRAK

Uniwersytet Warszawski i Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN

KIERUNKI POMOCY W ROZWOJU DZIAŁAŃ PRZEDSIĘBIORCZYCH W ŚRODOWISKU WIEJSKIM

1. Wstęp

Zubożenie ludności wiejskiej, bezrobocie jawne i ukryte na wsi, niska opłacalność produkcji rolniczej itp. wskazują na potrzeby zmian dotychczasowego rodzaju działalności. Zmiany te mogą dotyczyć zarówno rolnictwa – jak i rozwoju działalności pozarolniczej. W pierwszym przypadku zmiany te mogą obejmować strukturę produkcji rolniczej (łącznie z jej różnicowaniem) oraz jej skalę, jak też i sposób jej wytwarzania, natomiast w drugim – zmiany te łączą się z rozwojem wielofunkcyjnym i nowym zakresem działań. W jednym i drugim przypadku należy się przygotować, posiadać dostateczną wiedzę na ten temat. Przygotowanie i organizację działalności powinno bowiem poprzedzać metodyczne postępowanie, którego wyrazem jest m. in. posiadanie aktualnej i pełnej informacji, analizowania jej, przygotowania biznesplanu przedsięwzięcia, jego sfinansowania (w tym poprzez środki pomocowe) oraz przeprowadzenia rachunku ekonomicznego. Przygotowanie to ma szczególne znaczenie w środowisku wiejskim, w którym ludność rolnicza i wiejska ma z reguły niskie kwalifikacje [Wołoszyn 2002]. W związku z tym należy zapewnić jej pomoc w rozwijaniu działań przedsiębiorczych, wykorzystania różnych źródeł jej wspierania i stwarzania możliwości uzupełniania wiedzy. W tych działaniach szczególną rolę ma doradztwo, i to nie tylko rolnicze, ale również inne – związane z oddziaływaniem wielu różnych instytucji, których celem jest rozwój działań przedsiębiorczych. Są to różne instytucje i działania, które wynikają z transformacji gospodarki i procesów integracyjnych z Unią Europejską. Tworzą one określony sposób pomocy, oparty na powiązaniu różnych działań w system wzajemnie się uzupełniający. Będzie miało to szczególne znaczenie w warunkach integracji, gdy będzie możliwość wykorzystania nowych środków wsparcia i poszerzenia rodzajów pomocy. Jednakże chodzi tutaj nie tylko o możliwość, o pomoc typu wirtualnego, ale o jej wykorzystanie. W tym celu należy się przygotować, wiedzieć gdzie szukać po-

mocy, jakiego rodzaju będzie to pomoc, jak ją wykorzystać oraz jakiego rodzaju posiadać własne umiejętności (poza chęcią działania) itp.

Biorąc pod uwagę potrzeby w zakresie rozwoju działań przedsiębiorczych na wsi oraz możliwe sposoby ich realizacji w warunkach akcesji Polski do UE, w niniejszym artykule przedstawiam istotę i kierunki pomocy w tym zakresie oraz sposoby jej wykorzystania w tym ugrupowaniu wraz z podobnymi działaniami w Polsce. Znajomość ta jest pierwszym krokiem nad zastanowieniem się, co robić i w jaki sposób oraz jaką zapewnić pomoc służb doradczych, poczynając od informacji na ten temat, a kończąc na konkretnym działaniu i jego sfinansowaniu. Zagadnienia te są przedmiotem rozważań w niniejszym artykule (o charakterze ilustracyjnym), opartym na literaturze przedmiotu, informacjach internetowych na ten temat oraz własnych przemyśleniach Autora

2. Polityka wspierania przedsiębiorczości i instrumenty jej realizacji

Polityka wspierania przedsiębiorczości, jak i inne działy polityki społeczno-gospodarczej, składa się z trzech współzależnych elementów, takich jak: *cele, sposoby osiągania celów i środki ich realizacji*. Elementy te określają zakres i pole tej polityki, przy czym zmienia się ona w zależności od czasu jej realizacji, strategii rozwoju gospodarczego i miejsca w niej przedsiębiorczości oraz rozwoju i kondycji gospodarki. Ogólnym celem polityki przedsiębiorczej jest wspieranie działań przedsiębiorczych i rozwoju przedsiębiorstw, przy czym może ona mieć charakter preferencyjny w odniesieniu do określonego działu gospodarki i regionu. Tak na ogół jest w odniesieniu do rolnictwa i rozwoju obszarów wiejskich, które w wielu krajach nie zapewniają dostatecznych dochodów. W związku z tym ludność wiejska, w tym rolnicza musi poszukiwać nowych źródeł dochodów w działalności pozarolniczej [Kłodziński i Wilkin 1998; Sikorska 2002]. To poszukiwanie – idące w kierunku wielofunkcyjnego rozwoju wsi – ma charakter rozwijania przedsiębiorczości. Ważne jest jednak, aby kierunki jej rozwoju były zintegrowane ze środowiskiem i posiadanymi zasobami (zgodnie z zasadami rozwoju zrównoważonego).

Przedstawione uwarunkowania wielokierunkowego rozwoju mają wpływ na zagospodarowanie obszarów. W związku z tym np. w zagospodarowaniu obszarów wiejskich rozwiązywanie problematyki rozwoju rolnictwa powinno być powiązane z rozwojem na wsi produkcyjnej działalności nierolniczej, działalności usługowej itp. Oznacza to, że polityka przedsiębiorczości powinna być ściśle skorelowana z polityką wiejską, a ta z kolei z polityką rolną. Ustalając cele i zadania polityki wiejskiej należy uwzględnić fakt, że działalność gospodarcza na obszarach wiejskich związana jest głównie z przestrzenią, której poziom zagospodarowania jest również przestrzennie zróżnicowany.

Kierunki pomocy w rozwoju działań przedsiębiorczych w środowisku wiejskim są na ogół zróżnicowane w poszczególnych krajach, jak również w czasie. Mają one jednak wspólne podstawy, którymi są m. in.:

- aktywizacja regionów zacofanych;
- łagodzenie nierówności w poziomie życia ludności;
- wykorzystania posiadanych zasobów i walorów;
- rozwój określonej działalności gospodarczej;
- rozbudowa infrastruktury technicznej, społecznej i ekonomicznej;
- ochrona środowiska przyrodniczego.

Cele te osiąga się poprzez strategie i planowanie, wdrażanie planów i programów oraz podejmowaną działalność gospodarczą i pozagospodarczą. Podstawą wymienionych działań jest interwencjonizm oparty na sprawnym rynku i wypracowanym systemie tej polityki, gdyż bez tego systemu działania interwencyjne nie są efektywne. Duże znaczenie w polityce interwencyjnej ma oddziaływanie instytucjonalne – poprzez różnego rodzaju instytucje pracujące na rzecz ludności, które przygotowują przedpole do działań przedsiębiorczych. W związku z tym ważne jest stosowanie instrumentów, które stanowią system [Wiatrak 1995]:

- środków prawnych i organizacyjnych – określających ramy prowadzonej działalności gospodarczej;
- środków ekonomicznych – stymulujących realizację pożądanых społecznie rozwiązań;
- środków materialnych kształtowania przestrzeni i informacji, które ułatwiają funkcjonowanie i rozwijanie działalności gospodarczej.

Celem takiego systemu jest uporządkowanie działań w zakresie **wspieranie przedsiębiorczości** – rozumianego jako wzrost potencjału gospodarczego (w tym wypadku obszarów wiejskich), przyczyniający się do trwałej poprawy ich konkurencyjności i poziomu życia ich mieszkańców.

3. Program rozwoju działań przedsiębiorczych na wsi w krajach Unii Europejskiej

Program rozwoju działań przedsiębiorczych w środowisku wiejskim na obszarach wiejskich w krajach UE jest następstwem realizowania przede wszystkim trzech rodzajów polityk:

- polityki strukturalnej;
- polityki rozwoju przedsiębiorczości, zwłaszcza wobec sektora małych i średnich przedsiębiorstw;
- polityki rolnej.

Wymienione rodzaje polityk, jak i inne (produkcyjna, socjalna, ekologiczna itp.), są ze sobą powiązane, tworząc wspólne drzewo celów, zmierzających do poprawy warunków życia i pracy na wsi. Bezpośrednio programy wspierania

przedsiębiorczości wyznaczają dwie pierwsze rodzaje polityk, stwarzając warunki rozwijania działalności i pomocy w tym zakresie. Polityka rolna ma inne cele, które mogą wydawać się sprzeczne z rozwojem przedsiębiorczości i w wielu są. Jednakże biorąc pod uwagę zasady polityki rolnej, istniejący system dopłat w zależności od określonych zachowań itp. należy je traktować jako *otoczenie stałe*, stwarzające określone warunki działania i możliwości ich wykorzystania. Oznacza to, że politykę rolną można traktować jako instrument rozwoju dla tych rolników i mieszkańców wsi, którzy potrafią wykorzystać możliwości przez nią stwarzane. Wykorzystanie to zaś zależy od sposobu przygotowania się, postawy przedsiębiorczej, chęci działania itp., co jest m. in. treścią polityki strukturalnej i wspierania przedsiębiorczości. W takim to ujęciu należy rozpatrywać powiązanie tych trzech rodzajów polityk i innych. Pamiętać przy tym należy, że wspieranie przedsiębiorczości na obszarach wiejskich obejmuje różnego rodzaju działalności, w tym też w rolnictwie i w agrobiznesie, bo o tym często zapomina się.

Jednym z takich programów jest **LEADER** (obecnie jest realizowany trzeci tego typu program o nazwie LEADER +), który obejmuje przede wszystkim obszary opóźnione w rozwoju, wrażliwe obszary wiejskie i obszary o niskiej gęstości zaludnienia [Drygas i Zielińska 2003]. Na tych obszarach wspierane są inicjatywy służące rozwojowi lokalnemu, podejmowania nowej działalności gospodarczej i wsparcia działań innowacyjnych (w tym przez powstawanie małych przedsiębiorstw), dostosowania działalności do posiadanych zasobów (rozwój zintegrowany), zwiększenia wymiany doświadczeń pomiędzy regionami wiejskimi itp. Pomoc w tym zakresie obejmuje doradztwo i szkolenia mieszkańców oraz bezzwrotną pomoc finansową. Aby osiągnąć wymienione cele finansowane są działania polegające na:

1. Analizie obszaru lokalnego, motywowaniu i szkoleniu mieszkańców do udziału w procesie rozwoju;
2. Technicznym wsparciu dla rozwoju obszarów wiejskich, szkoleniu zawodowym, wsparciu turystyki wiejskiej, wsparciu dla małych przedsiębiorstw, ochronie i poprawie warunków środowiska naturalnego oraz warunków życia;
3. Opracowaniu i realizacji wielonarodowych projektów przez lokalne organizacje z co najmniej dwóch państw członkowskich;
4. Stworzeniu dla wszystkich zainteresowanych organów publicznych i prywatnych trwałych narzędzi wymiany osiągnięć, doświadczeń i wiedzy.

Pomoc finansowa z tego programu może stanowić do 75% kosztu całego projektu w regionach objętych celem 1 polityki strukturalnej i do 50% w innych regionach. Beneficjentami pomocy są przede wszystkim „Lokalne Grupy Działania”, czyli związki partnerów publicznych i prywatnych wspólnie podejmujących działania innowacyjne związane z rozwojem obszaru wiejskiego. Program jest finansowa-

ny ze źródeł Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej – Sekcja Orientacji. Budżet programu Leader + w okresie 2000-2006 wynosi 2020 mln.

Wszystkie programy wspierania rozwoju obszarów wiejskich, realizowane zgodnie z regionalną polityką strukturalną UE, podlegają dwóm głównym regułom:

- mają być zgodne z założeniami Wspólnej Polityki Rolnej, wspomagając realizację jej zamierzeń;
- działania skierowane do rolnictwa muszą być zgodne z zamierzeniami polityki strukturalnej i regionalnej.

4. Kierunki i zakres pomocy dla sektora małych i średnich przedsiębiorstw w Unii Europejskiej

Obecnie Unia Europejska przywiązuje dużą uwagę do rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw, co znajduje odzwierciedlenie w tworzeniu infrastruktury wspomagającej rozwój tego sektora. Głównymi celami polityki gospodarczej w tym zakresie jest rozwój potencjału technologicznego, promowanie innowacji, upowszechnianie wyników badań, rozwój kształcenia zawodowego i podwyższanie kwalifikacji oraz wspomaganie przedsiębiorczości. Wspomaganie to dotyczy całej gospodarki, ale szczególne znaczenie odgrywa ono w układach lokalnych [Łuczak 2003; Raport 2002; Raport 2003].

Początki polityki wobec sektora małych i średnich przedsiębiorstw (MŚP) sięgają lat osiemdziesiątych, kiedy to powołano *Zespół Zadaniowy ds. małych i średnich przedsiębiorstw* oraz określono ramy pomocy informacyjnej i doradczej w powstawaniu przedsiębiorstw, dostępu do źródeł finansowania, uproszczenia otoczenia administracyjnego i prawnego itp. W kolejnych latach system ten był doskonalony. Obecnie w trakcie realizacji znajduje się tzw. *Wieloletni Program na rzecz przedsiębiorstw oraz przedsiębiorczości 2000-2005*. Ma on na celu wzrost inwestycji oraz rozpowszechnianie nowych technologii w MŚP, przede wszystkim poprzez wspieranie [Małe 2001; Polityka 2003]:

- przedsiębiorstw rozpoczynających działalność;
- firm wykorzystujących zdobycze nauki i techniki;
- mikro-przedsiębiorstw (zwłaszcza zatrudniających do 3 osób).

W chwili obecnej MŚP są uważane za główną siłę promującą konkurencyjność, dlatego też podjęto działania, których celem jest stymulowanie przedsiębiorczości oraz lepsze dostosowanie istniejących instrumentów dla potrzeb tego sektora. W celu realizacji tych postulatów określono dziesięć głównych kierunków planowanych działań [Polityka 2003]:

1. Rozwój edukacji i szkoleń z zakresu przedsiębiorczości;
2. Tańszy i szybszy proces rejestracji firm;
3. Uproszczenie regulacji prawnych;

4. Rozwój kształcenia zawodowego i ustawicznego;
5. Poprawa dostępności usług elektronicznych;
6. Polepszenie funkcjonowania firm na jednolitym rynku Unii Europejskiej;
7. Uproszczenie systemu podatkowego i poprawa dostępu do finansowania;
8. Poprawa systemu do nowych technologii;
9. Promocja skuteczności przykładów zastosowań e-biznesu i wysokiej jakości systemów wspierania firm;
10. Lepsza reprezentacja interesów przedsiębiorców na szczeblu krajowym i unijnym.

Wszystkie działania opierają się na zasadzie subsydiarności. Program ten uwzględnia także poszerzenie UE i ma umożliwić rozwój firm w „*Europie przedsiębiorstw*” bez względu na ich rozmiar, formę prawną, miejsce i wybrany sektor działania. Działania na rzecz rozwoju sektora MŚP połączone są z szeregiem instrumentów, który tworzą system narzędzi wzajemnie się uzupełniających. Biorąc pod uwagę praktykę UE w dziedzinie kreowania przedsiębiorczości najważniejsze *instrumenty polityki wobec małych i średnich przedsiębiorstw* (niektóre już omawiane) można podzielić na następujące [Głębicka i Grewiński 2003; Pietrzyk 2001; Małe 2001]:

- *instrumenty finansowe* – poprzez środki z Funduszy Strukturalnych, Europejskiego Banku Inwestycyjnego, Europejskiego Funduszu Inwestycyjnego, kierowane na pomoc dotyczącą inwestycji materialnych i niematerialnych, przenoszenia MŚP, ochrony środowiska naturalnego, usług dotyczących doradztwa, szkoleń, szerzenia wiedzy oraz prac badawczo-rozwojowych.
- *instrumenty prawno-administracyjne*, idące w kierunku uproszczenia procedur administracyjnych i prawnych w stosunku do MŚP (np. księgowości, uproszczone formy opodatkowania itp.) oraz poprawy otoczenia administracyjnego i prawnego dla firm.
- *instrumenty instytucjonalne obejmujące tworzenie sieci informacji i doradztwa dla MŚP* w tym dotyczących udzielania informacji i porad dotyczących regulacji i programów UE (poprzez Euro-Info Centra), organizowania bezpośrednich spotkań przedsiębiorców i promocji współpracy między nimi, w tym w formie organizacji sieciowych i wirtualnych.

Z przedstawionych informacji wynika, że polityka wspólnotowa tworzy ramy rozwoju sektora MŚP poprzez różnego rodzaju programy pomocowe. Ogniwem wyznaczającym tempo przyszłych przemian jest zbudowanie spójnego systemu interwencji w powiązaniu szeregu instytucji wspomagających przedsiębiorczość. Instytucje te to przede wszystkim fundacje i agencje (rządowe i samorządowe), których celem jest rozwój i pobudzanie przedsiębiorczości.

5. Kierunki i zakres pomocy dla sektora małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce

Transformacja gospodarki polskiej sprzyja rozwojowi sektora małych i średnich przedsiębiorstw. Od 1990 roku zapewniono podejmującym działalność gospodarczą swobodę wyboru formy organizacyjnej i prawnej przedsiębiorstw oraz wolny dostęp do czynników wytwórczych. Działania władz państwowych i samorządowych ułatwiały podejmowanie działań przedsiębiorczych, wraz z pomocą dla osób podejmujących się tej działalności. Różnorodne działania znalazły swój wyraz m.in. w założeniach polityki wobec małych i średnich firm (kolejne cztery programy, poczynając od 1995 r.). Istotą tych programów było stworzenie korzystnych warunków politycznych i prawno-ekonomicznych, stymulujących działania przedsiębiorcze, a jednocześnie sprzyjających eliminowaniu barier rozwoju. Założenia polityki wspierania MŚP – oparte na wzorach unijnych – są stopniowo realizowane w Polsce. Wyraża się to w powstawaniu instytucji sprzyjających ich rozwojowi oraz w rozwiązaniach prawnych. Świadczą o tym przede wszystkim następujące działania:

- powołanie Polskiej Fundacji Promocji i Rozwoju Małych i Średnich Przedsiębiorstw, a następnie Polskiej Agencji Rozwoju Przedsiębiorczości (od 1 stycznia 2001 r.);
- utworzenie Funduszu Poręczeń Kredytowych w Banku Gospodarstwa Krajowego;
- uchwalenie ustawy o Krajowym Rejestrze Sądowym oraz zastawie rejestrowym i rejestrze zastawów;
- przygotowanie zmiany w ustawie Prawo Bankowe, umożliwiającej udzielanie poręczeń przez podmiot gospodarczy nie będący bankiem;
- wspieranie preferencyjnymi kredytami małych i średnich przedsiębiorstw na terenach wiejskich za pośrednictwem Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa.

Powstają także agencje i fundacje (rządowe i pozarządowe) o charakterze branżowym, jak np.: Fundacja Wspomagania Wsi, Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej, Fundusz Współpracy, Towarzystwo Inwestycji Społeczno-Ekonomicznych, Polsko-Amerykański Fundusz Przedsiębiorczości itp., których zadaniem jest finansowanie nowych przedsięwzięć oraz dostarczanie środków na dalszy rozwój przedsiębiorstw już istniejących. Podobną rolę mają na obszarach wiejskich fundusze pomocowe (PHARE, IPSA, SAPARD), chodzi jednak, aby do nich się przygotować i w pełni je wykorzystać [Wiatrak 2003a].

Głównym celem tych programów jest kształtowanie warunków do tworzenia i pełnego wykorzystania potencjału rozwojowego sektora MŚP, zaś wśród celów pośrednich programu należy wymienić [Polityka 2003]:

1. *Zwiększenie konkurencyjności sektora małych i średnich przedsiębiorstw* poprzez finansowe wsparcie przedsięwzięć organizacyjnych i wdrożeń nowych podejmowanych przez przedsiębiorstwa, rozwój infrastruktury gospodarczej i tworzenie sieci zapewniających powszechny dostęp przedsiębiorców do informacji, wiedzy o prowadzeniu przedsiębiorstwa, doradztwa gospodarczego itp.;
2. *Wzrost eksportu sektora MŚP* poprzez uproszczenie zasad, warunków i procedur ubezpieczeń kredytów eksportowych, dofinansowanie środkami budżetowymi udziału przedsiębiorstw w zagranicznych imprezach wystawienniczych, rozbudowę systemu informacji o możliwościach eksportowych itp.;
3. *Wzrost nakładów inwestycyjnych w sektorze MŚP* poprzez wzmocnienie proinwestycyjnego oddziaływania systemu podatkowego, rozbudowę i dokapitalizowanie systemu funduszy poręczeń kredytowych, ułatwiających przedsiębiorcom dostęp do finansowania bankowego, a także promowanie rozwoju pozabankowych instytucji finansowego otoczenia sektora MŚP, takich jak: fundusze typu venture capital, kasy pożyczkowe itp.

Wymienione zadania są realizowane m. in. przez **Polską Agencję Rozwoju Przedsiębiorczości (PARP)** której zadaniem jest skonsolidowanie już podjętych inicjatywy na rzecz budowy systemu wspierania przedsiębiorczości zgodnie z wymogami wynikającymi z procesów integracji z UE. Za jej pośrednictwem MŚP będą mogły korzystać z różnych form wsparcia [Raport 2002]:

- dotacji na szkolenia, uzyskiwanie certyfikatów z zakresu zarządzania jakością, środowiskiem i BHP, przygotowanie do uczestnictwa w rynku kapitałowym
- dotacji na powiększenie kapitału funduszy pożyczkowych lub poręczeniowych inicjatywy wspierające rozwój przedsiębiorczości.

Ze środków budżetowych finansowane będą też sieci Punktów Konsultacyjno-Doradczych, w których MŚP i osoby podejmujące działalność gospodarczą będą mogły skorzystać z bezpłatnych usług doradczych z zakresu prowadzenia własnej firmy. Ponadto PARP gwarantuje i odpowiada przed rządem Rzeczypospolitej Polskiej i Komisją Europejską za prawidłowe wykorzystanie udostępnianych środków z funduszy przedakcesyjnych, jak również za jakość i akredytację systemu obejmującego współpracę z instytucjami na poziomie regionalnym i lokalnym.

Rolę poszczególnych instytucji w kreowaniu przedsiębiorczości na wsi należy rozpatrywać w kontekście ukierunkowania ich na rozwój oraz przemiany strukturalne wsi i rolnictwa. W latach transformacji społeczno-gospodarczej Polski stworzono najważniejsze instytucje państwowe, zajmujące się realizacją polityki rolnej (ARR, ANR i ARiMR), przyjęto różne programy i sposoby oddziaływania o charakterze systemowym. Wciąż jednak brakuje struktury instytucjo-

nalnej polityki państwa wobec obszarów wiejskich i narzędzi jej realizacji [Kłodziński i Wilkin 1998], pomimo różnych koncepcji w tym zakresie. Na przykład, przyjęty w 1999 r. program „*Spójna polityka strukturalna rozwoju obszarów wiejskich i rolnictwa*” jest dobrze opracowany i nawiązuje do rozwiązań w UE. Niestety kończy się w sferze deklaratywnej, gdyż nie ma instrumentów wykonawczych, które – jeśli ma być realizowany – muszą być opracowane i wdrażane w praktyce. Najszerzej działania w dziedzinie rozwoju obszarów wiejskich podejmuje ARiMR. Do zadań tej Agencji należy wspieranie: inwestycji w rolnictwie, przetwórstwie rolno-spożywczym i usługach na rzecz rolnictwa, poprawy struktury agrarnej, przedsięwzięć tworzących nowe miejsca pracy w agrobiznesie, przetwórstwie rolno-spożywczym i usługach na rzecz rolnictwa, przedsięwzięć w zakresie oświaty, doradztwa i informacji, rozwoju infrastruktury techniczno-produkcyjnej rolnictwa itp. Zadania te Agencja organizuje – za pośrednictwem banków lub innych osób prawnych – przez: dopłaty do oprocentowania kredytów bankowych, finansowanie lub udział w finansowaniu wymienionych zadań, udzielanie gwarancji i poręczeń kredytowych określonych w planie finansowym. ARiMR udziela preferencyjnych kredytów sprzyjających kreowaniu przedsiębiorczości w formie kredytów podstawowych i branżowych [Wiatrak 2003a].

Analiza dotychczas realizowanej polityki państwa w tym zakresie wskazuje na powstanie podwalin systemu [Wiatrak 2003b], który powinien w pełni zaowocować w przyszłości, ale pod warunkiem bardziej elastycznej polityki oraz zmniejszenia biurokratycznych procedur w tym zakresie [Jasiński 2003]. Cechą obecnych działań rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce jest dominacja agend rządowych i realizowanie tej polityki przez administrację centralną. Taki sposób wspierania przedsiębiorczością powoduje, że przedsiębiorcy czują się zmęczeni przedsiębiorczością [Gołębiewska 2003]. Tymczasem – jak wskazują doświadczenia unijne – rozwój ten powinien być promowany i wspomagany przez agencje i instytucje pozarządowe (fundacje, samorząd gospodarczy i zawodowy itp.) oraz przez politykę regionalną i lokalną, a zwłaszcza realizowaną przez samorządy (np. przez gminy). Działania na rzecz rozwoju przedsiębiorczości, to także upowszechnianie wiedzy na ten temat – zarówno w szkołach, jak i w systemie pozaszkolnego kształcenia zawodowego z jednej strony, z drugiej zaś – ułatwienie przedsiębiorcom dostępu do wiedzy o kierowaniu firmą oraz wspieranie i koordynowanie działań na rzecz rozwoju przedsiębiorczości MŚP [Chojtkowski 2003; Niedzielski 2000; Wiatrak 2000a].

6. Uwagi końcowe

Z prezentowanych informacji wynika, że w zjednoczonej Europie istnieje szereg różnych instrumentów i sposobów wspierania przedsiębiorczości, które mogą być wykorzystane w praktyce gospodarczej w Polsce, jeśli dobrze przygo-

tujemy się do wykorzystania funduszy strukturalnych, inicjatyw wspólnotowych, programów rozwoju sektora MŚP itp. Dobrze zaś przygotowanie, to przeprowadzenie analizy SWOT, wskazującej co jest do zrobienia, w czym jesteśmy mocni, a w czym słabi oraz jakie są szanse Polski w nowych warunkach działania, tj. jakie instrumenty będą sprzyjały wykorzystaniu oferowanych programów pomocowych, a jakie nie, a także jakiego rodzaju mogą pojawić się bariery rozwoju przedsiębiorczości i jakie czynniki mogą je utrzymywać. W związku z tym trzeba przeciwdziałać, poczynając od powstania nowych instytucji sprzyjających rozwojowi przedsiębiorczości na wsi, które będą zmierzały do zintegrowanego rozwoju obszarów wiejskich i wykorzystania posiadanych zasobów. Współdziałanie bowiem różnych instytucji stworzy lepsze możliwości wykorzystania zasobów i spojrzenia na problematykę przedsiębiorczości z różnych punktów widzenia. Rolą tych instytucji powinno być informowanie o możliwych kierunkach rozwoju obszarów wiejskich, wykorzystania programów pomocowych oraz oddziaływania za pomocą różnych instrumentów, które będą zmierzały do pobudzania, ukierunkowywania i pomagania ludności wiejskiej (zarówno osobom zamierzającym rozwijać i doskonalić działalność rolniczą, jak i – działalność pozarolniczą), łącznie z czuwaniem nad rozwojem małych przedsiębiorstw i świadczeniem pomocy w przetrwaniu początkowego okresu działalności przedsięwzięcia. Dużą rolę w upowszechnianiu dobrych wzorców działań przedsiębiorczych ma system doradztwa.

LITERATURA:

1. Chojtkowski M. (2003): Lokalna polityka wspierania przedsiębiorczości. [w:] „Przedsiębiorczość w Polsce w perspektywie integracji z Unią Europejską”. Wyd. Instytutu Przedsiębiorczości i Samorządności, Warszawa, 55-67.
2. Drygas M., Zielińska R. (2003): Inicjatywa Wspólnotowa LEADER szansą społeczności lokalnych. [w:] „Doświadczenia inicjatyw LEADER w krajach członkowskich UE. Wyzwania i szanse dla społeczności lokalnych w Polsce”. MRiRW, FAPA i IRWiR PAN, Warszawa (materiały z konferencji), 4-8.
3. Głębicka K., Grewiński M. (2003): Europejska polityka regionalna. Dom Wydawniczy Elipsa.
4. Gołębiowska M. (2003): Zmęczeni przedsiębiorczością. „Nowy Przemysł”, nr 5, 11-17.
5. Jasiński J. (2003): Koncesji wiele, kontrolujących jeszcze więcej. „Rzeczpospolita”, nr 184.
6. Kłodziński M., Wilkin J. (1998): Rozwój obszarów wiejskich w Polsce. [w:] „Identyfikacja priorytetów w modernizacji sektora rolno-spożywczego w Polsce”. Wyd. FAPA, Warszawa, 167-258.
7. Łuczak M. (2003): Przedsiębiorczość w zarządzaniu firmą. Wyd. Wyższej Szkoły Ekonomicznej, Warszawa.
8. Małe i średnie przedsiębiorstwa (MSP). [w:] www.cie.gov.pl, grudzień 2001.

9. Niedzielski E. (2000): Przedsiębiorczość gospodarcza i bezrobocie na obszarach wiejskich. Wyd. Uniwersytetu Warmińsko-Maurskiego, Olsztyn.
10. Pietrzyk I. (2001): Polityka regionalna Unii Europejskiej i regiony w państwach członkowskich. Wyd. naukowe PWN, Warszawa.
11. Polityka wobec MSP w UE i w Polsce. [w:] www.cie.gov.pl, luty 2003.
12. Raport 2002: Małe i średnie przedsiębiorstwa w Unii Europejskiej. Polska Agencja Przedsiębiorczości, Warszawa.
13. Raport 2003: Rezultaty prawnych i ekonomicznych metod wsparcia małych i średnich przedsiębiorstw stosowanych przez Unię Europejską i Państwa Członkowskie oraz możliwości i zasadność ich zastosowania w Polsce. Instytut Studiów i Prawa Europejskiego, Warszawa.
14. Sikorska A. (2002): Problemy nierolniczej działalności gospodarczej na obszarach wiejskich. [w:] *„Rola małych i średnich przedsiębiorstw w rozwoju regionalnym”*. Wyd. Wyższej Szkoły Ekonomicznej, Warszawa, 343-353.
15. Wiatrak A. P. (1995): Środki i sposoby rozwijania przedsiębiorczości na obszarach wiejskich. *„Zagadnienia Doradztwa Rolniczego”*, nr 2, 26-36.
16. Wiatrak A. P. (2003a): Instytucjonalne wsparcie rozwoju przedsiębiorczości na terenach wiejskich. *„Folia Universitatis Agriculturae Stetinensis, Oeconomica”*, nr 232(42), 229-236.
17. Wiatrak A. P. (2003b): Społeczeństwo przedsiębiorcze – wyzwanie dla Polski w procesie integracji europejskiej. [w:] *„Współczesne procesy integracyjne w wymiarze społeczno-ekonomicznym”*. Wyd. Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów, 477-462.
18. Wołoszyn J. (2002): Ekonomiczne i społeczne determinanty rozwoju szkolnictwa rolniczego w Polsce. Wyd. SGGW, Warszawa.

ANDRZEJ P. WIATRAC

KIERUNKI POMOCY W ROZWOJU DZIAŁAŃ PRZEDSIĘBIORCZYCH W ŚRODOWISKU WIEJSKIM

STRESZCZENIE

Biorąc pod uwagę potrzeby w zakresie rozwoju działań przedsiębiorczych na wsi oraz możliwe sposoby ich realizacji w warunkach akcesji Polski do UE, w niniejszym artykule przedstawiono istotę i kierunki pomocy w tym zakresie oraz sposoby jej wykorzystania w Polsce. Z prezentowanych informacji wynika, że w zjednoczonej Europie istnieje szereg różnych instrumentów i sposobów wspierania przedsiębiorczości, które mogą być wykorzystane w praktyce gospodarczej w Polsce, jeśli dobrze przygotujemy się do wykorzystania funduszy strukturalnych, inicjatyw wspólnotowych, programów rozwoju sektora MŚP itp., w tym poprzez powstanie instytucji sprzyjających rozwojowi przedsiębiorczości na wsi. Rolą tych instytucji powinno być informowanie o możliwych kierunkach rozwoju obszarów wiejskich, wykorzystania programów pomocowych oraz oddziaływania za pomocą różnych instrumentów. Dużą rolę w upowszechnianiu dobrych wzorców działań przedsiębiorczych ma system doradztwa.

ANDRZEJ P. WIATRAC

**DIRECTIONS OF SUPPORT IN DEVELOPMENT OF ENTERPRISING ACTIVITIES
IN RURAL ENVIRONMENT**

SUMMARY

Considering of development needs in enterprising activities in the villages and possible manners their realisation in conditions accession Poland to EU, in hereby article were introduced essence and directions of support in this range and manners of utilisation in Poland. From presented information it is indicated that in united Europe are different tools and manners of supporting enterprises, which can be used in economic practice in Poland. In this connection we have to well prepare to utilisation of structural funds, community initiatives, programmes of development of section little and average firms etc, in this across rising of institution deal with favourable development of enterprise in the rural areas. The role these of institutions should be informing about possible directions of rural development, utilisation of support programmes and influences by means of different tools. Large part in dissemination of good patterns of enterprising activities have advisory system.

JANUSZ TURSKI

*Krajowe Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów
Wiejskich w Brwinowie*

WSPARCIE ROZWOJU INSTYTUCJI DORADZTWA ROLNICZEGO W PROJEKTACH PHARE

1. Wstęp

Wzmocnienie instytucji, które w sektorze rolnym, powinny zapewnić wdrażanie prawodawstwa unijnego, ma kapitalne znaczenie dla przyszłych beneficjentów instrumentów wsparcia w ramach Wspólnej Polityki Rolnej (WPR) i Funduszy Strukturalnych (FS). Właściwe przygotowanie doradztwa rolniczego do realizacji zadań po uzyskaniu członkostwa w Unii Europejskiej, jest wyzwaniem, które oznacza zbudowanie takiego potencjału organizacyjno-kadrowego, aby można było pomóc rolnikom i mieszkańcom wsi w efektywnym wykorzystaniu ich szans rozwojowych. Wzmocnienie zdolności instytucjonalnej doradztwa, zaangażowanie we właściwą realizację programu rządowej strategii akcesyjnej, przygotowanie do wsparcia w absorpcji instrumentów po 1 maja 2004 roku, powinno uzyskać priorytet w działaniach każdej państwowej jednostki doradztwa.

Doskonalenie wiedzy oraz zdobywanie umiejętności praktycznych przez doradców rolniczych, w zakresie wdrażania instrumentów Wspólnej Polityki Rolnej, ma charakter ciągły. Po 1989 roku, z początkiem okresu transformacji ustrojowej w Polsce i realizacji układu stowarzyszeniowego z UE w latach 90-tych, proces ten był wspierany przez kraje członkowskie w ramach programu Phare. W czasie ostatniej dekady, wdrożono projekty pomocy technicznej, które kierowały szeroką pomocą szkoleniową dla doradców rolniczych [Projekt 1998; Projekt 1999]. Projekty zrealizowały działania, które przyczyniły się w znacznym stopniu do przekazania wiedzy wielu setkom przedstawicieli różnego szczebla kadr doradców rolniczych, przede wszystkim z zakresu modyfikowanej WPR i kierunków jej przyszłej ewolucji w krajach UE. Przy wydatnym udziale tej pomocy, uruchomiono kształcenie kadry trenerów, która w dalszym etapie miała zadanie prowadzenia szkoleń doradców terenowych w całym kraju. Zapropono-

wane zostały nowe treści kształcenia dla doradców, nowatorskie formy pilotażowych szkoleń dla trenerów, między innymi z wykorzystaniem środowiska wirtualnego (internet) oraz metody edukacji na odległość.

Po 1998 roku, instytucje doradztwa rolniczego uczestniczą we wdrażaniu projektów w ramach pomocy Phare, które charakteryzuje nowa orientacja w realizacji swoich celów, polegająca na wsparciu wzmocnionej strategii przedakcesyjnej. Od tej pory, pomoc techniczna z UE kierowana do struktur doradztwa, uwzględnia priorytet budowy systemu instytucjonalnego, jaki niezbędny jest we wdrażaniu unijnego dorobku prawnego (*acquis communautaire*). We współpracy resortu rolnictwa i Krajowego Centrum Doradztwa, w 1999 roku przygotowany został projekt dokumentu realizacji rozwoju instytucjonalnego dla polskiego doradztwa rolniczego, który uzyskał rekomendację dla wdrożenia przy zaangażowaniu pomocy finansowej ze strony Komisji Europejskiej. Wsparcie w wymiarze merytorycznym, polega na wykorzystaniu wiedzy i doświadczenia krajów członkowskich UE w zakresie funkcjonowania efektywnych instrumentów pomocy rolnikom i innym adresatom. Realizacji tak sformułowanych celów służy obecnie wdrażany projekt Phare 2001, pn.: „Krajowy System Doradztwa Rolniczego” [Projekt 2003]. W ramach działań tego projektu, w części dotyczącej tzw. „Umowy bliźniaczej”, eksperci unijni we współpracy z resortem rolnictwa i przedstawicielami organizacji doradczych, wspólnie przygotowują odpowiednie propozycje rozwiązań systemowych, które służyć mają przede wszystkim:

- wzmocnieniu instytucji polskiego doradztwa,
- stworzeniu jego jednolitej struktury organizacyjnej,
- przygotowaniu wysokiej jakości kadry doradców.

2. Struktura projektu PHARE PL.O1.04.02 „Krajowy System Doradztwa Rolniczego”

Projekt składa się z trzech kontraktów usługowych, tj.:

1. Współpraca bliźniacza (ang: twinning).
2. Wyposażenie w sprzęt.
3. Szkolenia dla doradców.

Ad. 1. Współpraca bliźniacza (twinning) – cele:

- umocnienie i przygotowanie instytucjonalne polskiego systemu doradztwa do wspierania integracji z UE;
- przygotowanie doradztwa rolniczego do działań wspierających w takich obszarach, jak:
 - korzystanie z programów pomocowych w ramach WPR,
 - korzystanie z funduszy strukturalnych,
 - wdrażanie norm sanitarnych i norm jakości; inicjowanie i wspieranie rozwoju grup producenckich.

Ad.2. Wyposażenie w sprzęt – cele:

- utworzenie i wyposażenie sprzętowe Sieci Centrów Doradztwa Otwartego na terenie 16 województw w Polsce (Distance Advisory Study Network - DASN);
- realizacja metody kształcenia na odległość, która bazuje na osiągnięciach technologii informacyjnej (ICT). Dla realizacji tego zadania niezbędne jest:
 - a) zakup urządzeń jak: serwery, komputery, drukarki, video-projektory, modemy,
 - b) założenie lub rozbudowa istniejących sieci komputerowych, linii ISDN.

Ad. 3. Szkolenia dla doradców – cele:

- szkolenie dla kadry zarządzającej (80 osób), ze szczególnym zwróceniem uwagi na problemy zarządzania instytucją i zasobami ludzkimi, funkcjonowania instytucji doradczych w UE.
- szkolenia dla dużej grupy doradców (wykłady i warsztaty), ze szczególnym zwróceniem uwagi na praktyczne aspekty wdrażania instrumentów i mechanizmów WPR; szkolenie internetowe dla grupy doradców – trenerów (przeprowadzone w środowisku wirtualnym – distance education method), skoncentrowane przede wszystkim na 2 tematach, jak: wdrażanie standardów sanitarno-jakościowych oraz promowanie idei i animowanie grup producentów rolnych.

3. Realizacja umowy bliźniaczej projektu PL/IB/2001/AG/02

Rozpoczęcie realizacji projektu nastąpiło z chwilą podpisania umowy, która zawarta została pomiędzy Ministerstwem Rolnictwa i Rozwoju Wsi oraz reprezentującym konsorcjum wykonawcy – liderem ze strony unijnej SAC (Scottish Agricultural College). W dniu 22 sierpnia 2002 roku, rozpoczął się okres 20 miesięcznej realizacji porozumienia bliźniaczego, które realizuje kontraktor unijny w składzie: SAC/NI-CO/DEFRA/TEAGASC – brytyjsko/irlandzkie konsorcjum. Stałym przedstawicielem konsorcjum ekspertów unijnych w Polsce jest p. Matthew Brown z SAC, który zgodnie z warunkami umowy pełni rolę Doradcy Przedakcesyjnego (ang: PAA – Pre-Accession Advisor).

Cel ogólny projektu, w części współpracy bliźniaczej to usprawnienie istniejącego systemu doradztwa w Polsce. Jego osiągnięcie powinno ułatwiać zrealizowanie takich celów szczegółowych, jak:

- a) budowanie i usprawnienie systemu doradztwa rolniczego w kierunku przygotowania do realizacji zadań, jakie pojawiają się w okresie przedakcesyjnym i pierwszych latach członkostwa;
- b) sprecyzowanie zadań jednostek doradztwa rolniczego i określenie relacji pomiędzy istniejącymi podmiotami krajowego systemu doradztwa rolni-

czego, co pozwoli poprawić efektywność działań i wykorzystania środków pomocowych UE;

- c) przygotowanie kadry doradców do wdrożenia nowych wymagań, określonych w standardach sanitarnych i jakościowych dla produktów rolnych;
- d) wyposażenie kadry doradców w kompetencje dla inicjowania i wspierania grup producentów rolnych;
- e) usprawnienie przepływu wiedzy związanej z wymogami i przepisami prawnymi, obowiązującymi w rolnictwie UE poprzez przygotowanie odpowiedniej infrastruktury technicznej, organizacyjnej i zasobów wiedzy, w krajowym systemie doradztwa rolniczego w Polsce.

Instytucjonalnymi partnerami, ze strony polskiej i unijnej, którzy wspierają realizację projektu na rzecz struktur doradztwa rolniczego są struktury administracji i agencje państwowe odpowiedzialne za wdrażanie instrumentów polityki na rzecz rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich, a ponadto instytucje doradztwa związane z rolnictwem, uczelnie rolnicze.

Projekt bliźniaczy podzielony został na 4 części (**A, B, C, D**), które zawierają zróżnicowane zadania do wykonania w etapie I przygotowawczym (zadanie **A i B**) i etapie II wdrożeniowym (zadanie **C i D**).

Zadania w etapie I przygotowawczym:

A – zdefiniowanie i przygotowanie polskich systemów doradztwa rolniczego do wspierania integracji z UE w okresie przed i po przystąpieniu do UE,

B – doskonalenie doradztwa rolniczego celem ułatwienia korzystania z programów pomocy w ramach WPR; wdrażania norm sanitarnych i jakościowych obowiązujących w UE; rozwoju organizacji producenckich.

Zadania w etapie II, w fazie wdrożeniowej:

C – stworzenie systemów przekazywania wiedzy i informacji, w ramach krajowego systemu doradztwa rolniczego przy wykorzystaniu skomputeryzowanego systemu zarządzania informacją.

D – planowanie po przystąpieniu do UE; opracowanie koncepcji zarządzania doradztwem.

Dla efektywnej realizacji prac i zadań etapu pierwszego (I) projektu, powołane zostały grupy robocze w ramach wybranych komponentów umowy bliźniaczej, które skoncentrowały się na następujących obszarach tematycznych: Wspólna Polityka Rolna; Fundusze Strukturalne; Grupy producenckie; standardy higieniczne i jakościowe; rozwój zasobów ludzkich. Rezultatem prac wymienionych zespołów składających się z pracowników doradztwa ze strony polskiej i ekspertów unijnych były rekomendacje dla resortu rolnictwa w sprawie wdrożenia rozwiązań systemowych.

4. Kontrakt szkoleniowy i zaopatrzenie w sprzęt

W okresie wdrażania umowy bliźniaczej, przy ścisłej współpracy ekspertów strony polskiej i unijnej, opracowano i uzgodniono założenia, które otwierają możliwość realizacji usług w ramach pozostałych kontraktów projektu, tj. przeprowadzenia szkoleń dla doradców oraz zaopatrzenia w niezbędny sprzęt komputerowy. W połowie IV kwartału 2003 roku, propozycje projektów w sprawie wdrażania pomocy technicznej, która powiązana ma być ściśle z realizacją celów ogólnych umowy bliźniaczej – uzyskały akceptację Komisji Europejskiej. Na przełomie listopada i grudnia 2003 roku, Centralna Jednostka Finansująco-Kontraktująca (ang: CFCU) funkcjonującą przy Funduszu Współpracy rozpoczęła proces wyłaniania firm dla wykonania wspomnianych zleceń. Można oczekiwać, że w okresie II kwartału 2004 roku, nastąpi rozpoczęcie wdrażania pomocy o charakterze szkoleniowym oraz zaopatrzenia w sprzęt IT. Obydwa projekty powinny wzmocnić potencjał instytucji doradztwa rolniczego w zakresie jakości usług doradczych i wyposażenia w niezbędne narzędzia.

5. Rezultaty uzyskane w okresie 10 miesięcy wdrażania projektu bliźniaczego

1. Eksperti unijni zaopiniowali projekt ustawy o doradztwie rolniczym, który opracowany został w Ministerstwie Rolnictwa i Rozwoju Wsi.
2. W ramach strategicznego przeglądu dostępnych zasobów doradztwa określono jego rolę i funkcje w procesie akcesyjnym. Polscy członkowie zespołu przeprowadzili analizę zatrudnienia [Pabich, Odrobińska 2003, Projekt 2003] i bazy materialnej obejmując wszystkie jednostki na terenie kraju. Zrealizowano warsztaty dla dyrektorów jednostek struktur doradczych, z uwzględnieniem problematyki zarządzania, zmianą i rozwojem zasobów ludzkich i oceną potrzeb na usługi doradcze.
3. Duża grupa kierownictwa instytucji doradztwa rolniczego w Polsce uczestniczyła w wyjeździe studyjnym do W. Brytanii, Republiki Irlandii i Austrii, mając okazję wymiany doświadczeń z zakresu zarządzania organizacją i programowania zadań doradczych. Członkowie grup roboczych projektu (WPR, FS, grupy producenckie, standardy sanitarne i jakościowe) uczestniczyli w wyjazdach studyjnych, które dały możliwości zapoznania z wdrażaniem regulacji unijnych na poziomie gospodarstw rolnych.
4. W pracach roboczych resortu rolnictwa związanych z opracowaniem strategicznego dokumentu rządowego „Sektorowy Program Operacyjny”, analizowano szczegółowo odpowiednie doświadczenia z Republiki Irlandii – opierając się o zapisy tamtejszego SOP na lata 1994-1999 oraz dokumentu Narodowy Plan Rozwoju na lata 2000-2006 (*komponent: Strategiczny przegląd dostępnych zasobów doradztwa – dorobek wymieniony wyżej w pkt. 1-4*).

5. Opracowano model przepływu informacji dla pozyskiwania i przekazywania informacji w ramach struktur państwowego doradztwa rolniczego i do rolników. Określono potrzeby podwyższania kwalifikacji zawodowych doradców w zakresie udzielania pomocy rolnikom [Cetner 2003]. Przygotowano materiały szkoleniowe z zakresu wdrażania norm i standardów sanitarnych i jakościowych [Kajdan-Zysnarska 2003], a także do wykorzystania przy wspieraniu rozwoju grup producenckich.
6. Przygotowano propozycje z zakresu systemu obsługi „klienta” oraz instrukcji do podręcznika dla doradcy. Opracowano projekt ujednoliconego schematu organizacyjnego dla sprawnego funkcjonowania systemu doradztwa rolniczego, a także propozycje dotyczące systemu zarządzania zasobami ludzkimi – (*komponent: struktura doradztwa i systemy operacyjne*) [Projekt 2003].
7. Zaplanowano szkolenia dla doradców – trenerów w 3 grupach tematycznych (*komponent 4: wdrożenie krajowego programu doradztwa*).
 - ułatwienie startu młodym rolnikom / inwestycje w gospodarstwach rolnych;
 - gospodarstwa niskotowarowe / różnicowanie działalności gospodarczej;
 - normy i standardy jakościowe.
8. Przygotowano dokumentację projektową, tzw. TOR, dla uruchomienia kontraktowania usług szkoleniowych oferowanych doradcom rolniczym w ramach kontraktu trzeciego, tj. szkolenie dla doradców
9. Zademonstrowano irlandzki i szkocki system przepływu wiedzy i informacji rolniczej. Obie strony uczestniczyły w procesie oceny zdolności do stworzenia systemu transferu wiedzy i informacji w Polsce. Została opracowana specyfikacja sprzętu niezbędnego do budowy krajowego systemu kształcenia na odległość i zaopatrzenia w procedurze przetargu otwartego w ramach kontraktu 2 (*komponent: transfer wiedzy i informacji rolniczej*).
10. Opracowano materiały dla tematycznych publikacji dotyczących wdrażania w gospodarstwach rolniczych: standardów sanitarnych i jakościowych w produkcji, zasad dobrej praktyki rolniczej i dobrostanu zwierząt.

6. Uwagi ogólne

Realizacja zadań fazy przygotowawczej projektu (okres 10 miesięcy) przebiegała przy dużym zaangażowaniu partnerów umowy bliźniaczej, a w szczególności charakteryzował ją obszerny dorobek wypracowany przez grupy robocze, które stanowiły nieocenione forum do przekazania własnego kapitału wiedzy i doświadczenia zarówno ze strony ekspertów UE, jak i polskich przedstawicieli instytucji doradztwa.

Doświadczenia zdobyte przez przedstawicieli kadry kierowniczej organizacji doradczych oraz członków grup roboczych ze strony polskiej, zwracają szczególną uwagę na występowanie istotnego zróżnicowania systemowego w zakresie uwarunkowań procesu transferu wiedzy i informacji rolniczej w Polsce i krajach partnerów unijnych projektu (W. Brytania, Rep. Irlandii).

Konfrontacja dotychczasowych osiągnięć partnerów porozumienia bliźniaczego w zakresie takich elementów, jak: zarządzanie organizacją doradczą, system zarządzania „klientem”, metody oceny jakości usług doradczych – wskazują na znaczne różnice w warunkach polskich i rozwiązań w krajach unijnych partnerów projektu bliźniaczego, które są najczęściej wynikiem odmiennych doświadczeń w rozwoju społeczno-gospodarczym.

Kierunki rozwiązań systemowych dla organizacji i prowadzenia doradztwa rolniczego w Polsce, rekomendowane w ramach projektu bliźniaczego, powinny umożliwiać dostosowane do zadań, jakie przewidywane są dla doradztwa w ramach działań ujętych w projektach rządowego dokumentu pn.: „Sektorowy Program Operacyjny na lata 2004-2006” (finansowanie ze środków publicznych wsparcia doradztwa rolniczego oraz szkoleń rolników) oraz w propozycjach dokumentu pn.: „Narodowy Plan Rozwoju – dla przyszłego harmonijnego rozwoju kraju”, uwzględniający problematykę rozwoju wsi i rolnictwa na lata 2007-2013 - dalsza strategia dla wsparcia doradztwa rolniczego, ze szczególnym zwróceniem uwagi na zastosowanie dobrych praktyk gospodarowania i systemów zarządzania środowiskiem.

Realizacja Projektu Phare 2001 „Krajowy system doradztwa rolniczego”, sprzyjała integracji jednostek organizacyjnych doradztwa, a przede wszystkim wyzwalała rosnące zaangażowanie doradców różnych szczebli w strukturach terenowych.

Założenia realizowanego Projektu Phare 2001, z właściwym wyprzedzeniem przygotowują w Polsce, państwowy system instytucji doradczych co do kierunku zgodny z zapisami dwóch najnowszych regulacji WE (opublikowanych dnia 21 października 2003), tj.:

- po pierwsze: w sprawie ustanowienia wspólnych zasad wsparcia bezpośredniego w ramach WPR oraz utworzenia wybranych instrumentów wsparcia dla rolników uwzględniające zmiany wielu wcześniejszych regulacji ww. zakresie (Rozporządzenie Rady 1782/2003);
- po drugie: w sprawie zmiany regulacji wsparcia rozwoju obszarów wiejskich ze źródeł Europejskiego Funduszu Gwarancji i Orientacji Rolnej (1783/2003 z 29 września br.).

W okresie przedakcesyjnym, realizowany bliźniaczy projekt może być swoistym katalizatorem procesu ustawowego uregulowania dotychczasowego systemu doradztwa rolniczego w Polsce.

LITERATURA:

1. Dokument umowy bliźniaczej w sprawie wdrażania projektu Phare 2001 PL0104.02 „Krajowy System Doradztwa Rolniczego”.
2. Cetner G. (2003): Koncepcja Systemu przepływu informacji rolniczej. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, nr 4.
3. Kajdan-Zysnarska I. (2003): Dostosowanie gospodarstw do wymagań jakościowych UE. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, nr 4.
4. Pabich A., Odrobińska B. (2003): Stan zatrudnienia w doradztwie rolniczym w 2003 roku. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, nr 3, s. 148-154.
5. Projekt (1998): Projekt PL 9607.01.14 – Podwyższanie poziomu wiedzy doradców rolniczych w zakresie standardów jakościowych produktów rolniczych w celu wsparcia mieszkańców wsi w procesie integracji europejskiej.
6. Projekt (1999): Projekt PL 99.06.04 – Przygotowanie do wdrożenia Wspólnej Polityki Rolnej.
7. Projekt (2003): Projekt bliźniaczy PL/IB/2001/AG/02 „Krajowy System Doradztwa Rolniczego - Dotychczas zrealizowane prace”. – maszynopis KCDRRiOW, Brwinów.

JANUSZ TURSKI

WSPARCIE ROZWOJU INSTYTUCJI DORADZTWA ROLNICZEG W PROJEKTACH PHARE**STRESZCZENIE**

W artykule wskazano na znaczenie pomocy udzielanej doradztwu rolniczemu w ramach projektów finansowanych ze środków PHARE. Wsparcie finansowe dotyczy przygotowania instytucji doradztwa rolniczego w Polsce i doradców do udzielania pomocy rolnikom w nowych warunkach funkcjonowania, po akcesji do Unii Europejskiej. Szczegółowo przedstawiony został projekt pn.: „Krajowy System Doradztwa Rolniczego”, jego zakres, zadania, dotychczasowe rezultaty i zadania do zrealizowania w pierwszej połowie 2004 roku.

JANUSZ TURSKI

SUPPORT FOR AGRICULTURAL ADVISORY SERVICES DEVELOPMENT IN PHARE PROJECTS**SUMMARY**

This article emphasises the significance of technical assistance provided within a framework of PHARE founded projects. This particular project is aiming at preparation of state driven advisory institutions and development of professional skills of advisory staff in order to ensure relevant assistance to farmers, taking into consideration the new environment and functions anticipated after accession to EU. In details presented project „National Agricultural Advisory System” its scope of tasks, results accomplished so far during Project duration but also specific tasks to be implemented in first half of the year 2004.

EDWARD MATUSZAK

*Krajowe Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich
Oddział w Poznaniu*

PRZYGOTOWANIE KADR DORADCZYCH DO NOWYCH ZADAŃ PO AKCESJI Z UE¹

1. Wstęp

W konkurencyjnej gospodarce rynkowej warunkiem utrzymania gospodarstwa rolniczego na rynku jest stałe dążenie właściciela do polepszenia ekonomicznej efektywności gospodarowania i powiększania dochodu rolniczego. Podstawą zwiększania dochodu rolniczego będzie rozwój gospodarstwa, wprowadzanie innowacji w sferze technologii wytwarzania, organizacji produkcji, zarządzania gospodarstwem. Po akcesji działania te mogą być wspierane dostępnymi dla rolników instrumentami ekonomicznymi przewidzianymi w ramach Wspólnej Polityki Rolnej, w Planie Rozwoju Obszarów Wiejskich i Sektorowym Programie Operacyjnym „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich” [grudzień 2003, www.minrol.gov.pl].

Należy oczekiwać zatem:

- a) większego zainteresowania rolników nowymi - efektywniejszymi ekonomicznie - technologiami produkcji, uwzględniającymi równocześnie zwiększone wymagania w zakresie ochrony środowiska i jakości wytwarzanych produktów rolniczych;
- b) zainteresowania właścicieli słabszych ekonomicznie gospodarstw i ich rodzin poszukiwaniem dodatkowych dochodów w drodze różnicowania działalności rolniczej, ale także poszukiwaniem dodatkowych dochodów poza działalnością rolniczą w gospodarstwie.

Otrzymanie pomocy finansowej wymagało będzie przygotowania wniosków, a dla niektórych działań planów realizacyjnych dla przedsięwzięć lub planów

¹ W artykule wykorzystane zostały wyniki pracy grupy roboczej ds. Wspólnej Polityki Rolnej i grupy ds. Funduszy Strukturalnych pracujących w projekcie bliźniaczym PL/IB/2001/AG/02 pt.: „Krajowy System Doradztwa Rolniczego”.

rozwoju gospodarstwa. Z doświadczeń krajów o podobnej strukturze gospodarstw rolnych, które wcześniej przystępowały do Unii Europejskiej, jak również dotychczasowych doświadczeń polskich związanych z wdrażaniem pomocy przedakcesyjnej, wynika jednoznacznie, że rolnicy będą potrzebowali pomocy w przygotowaniu dokumentacji niezbędnej do skorzystania z pomocy finansowej na modernizację i rozwój gospodarstwa, a w rezultacie oczekiwanych przemian restrukturyzacyjnych w rolnictwie. Pomoc ta będzie szczególnie potrzebna w pierwszych latach funkcjonowania w nowych warunkach, z dostępem do nieznanych dotychczas instrumentów pomocy ekonomicznej. Należy też założyć, że zwłaszcza w pierwszych latach po akcesji, pomoc ta udzielona zostanie głównie przez doradców państwowych jednostek doradztwa rolniczego, a od jakości świadczonych usług doradczych zależał będzie stopień wykorzystania środków finansowych przeznaczonych na wspieranie modernizacji gospodarstw, zmian restrukturyzacyjnych w rolnictwie i rozwój wsi [Wiatrak 2003].

Przygotowanie kadr doradczych do udzielania rolnikom pomocy w korzystaniu z dostępnych po akcesji form pomocy finansowej jest ważnym dla doradztwa i rolników zagadnieniem i należy je rozpocząć z możliwie dużym wyprzedzeniem.

2. Zadania dla doradztwa rolniczego po akcesji do UE

2.1. Upowszechnianie postępu w technologiach produkcji rolniczej

Nowoczesna technologia produkcji i możliwie najprostszy rachunek ekonomiczny z pomocą którego można wykazać jej przewagę ekonomiczną nad innymi technologiami to podstawa sukcesu również w produkcji rolniczej.

Otwarcie rynków produktów żywnościowych na konkurencję w ramach UE będzie stwarzało realne zagrożenie a równocześnie motywację, szczególnie dla właścicieli gospodarstw rozwojowych, do modernizacji gospodarstw, powiększania skali produkcji poprzez jej intensyfikowanie i powiększenie obszaru gospodarstwa. Motywacja będzie tym większa im bardziej rosła będzie dostępność nowoczesnych środków produkcji (maszyn, urządzeń, pasz, nawozów, środków ochrony roślin, nasion, materiału hodowlanego do produkcji zwierzęcej).

Różnorodność dostępnych środków produkcji, oferowanych nierzadko wraz z technologią ich stosowania, zrodzi zapotrzebowanie na doradztwo świadczone przez doradców niezależnych od producentów i dostawców nowoczesnych środków produkcji.

Te jakościowo nowe potrzeby staną się wyzwaniem dla funkcjonującego obecnie doradztwa rolniczego. Jeżeli państwowe doradztwo rolnicze nie sprosta nowym wyzwaniom, wówczas niezaspokojone obszary potrzeb doradczych zastąpione zostaną doradztwem komercyjnym.

Intensyfikując produkcję i modernizując gospodarstwa ich właściciele będą musieli uwzględniać zwiększone wymagania w zakresie ochrony środowiska, dobrostanu zwierząt, produkcji zdrowej żywności.

Zmiany rozwojowe wspierane będą różnymi formami pomocy finansowej dla gospodarstw planowanymi w ramach Sektorowego Programu Operacyjnego i Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich, a także środkami finansowymi z tytułu płatności obszarowych.

2.2. Usługi doradcze dla rolników w korzystaniu z różnych form pomocy w ramach WPR i funduszy strukturalnych

Po przystąpieniu do UE rolnicy będą mieli możliwość korzystania z różnych form pomocy finansowej przewidzianej w ramach WPR, PROW i Sektorowym Programie Operacyjnym:

- płatności obszarowych,
- dopłat z tytułu gospodarowania w niekorzystnych warunkach,
- pomocy finansowej w związku z zalesianiem gruntów rolnych,
- wsparcia dla gospodarstw niskotowarowych,
- dostosowania do wymagań jakościowych zgodnych z wymaganiami UE,
- pomocy dla grup producentów rolnych,
- programów rolno-środowiskowych,
- rent strukturalnych,
- dofinansowania inwestycji w gospodarstwach rolnych,
- pomocy dla młodych rolników,
- dofinansowania inwestycji w przypadku różnicowania działalności rolniczej i około rolniczej,
- innych form pomocy realizowanych za pośrednictwem (z udziałem) samorządu lokalnego.

Możliwość nie znaczy, że pomoc finansowa trafi do rolników bez podjęcia przez nich określonych starań i spełnienia wymagań właściwych dla danej formy pomocy. Z punktu widzenia przyszłych zadań dla doradztwa, istotne jest, że rolnicy będą potrzebowali pomocy w przygotowaniu wniosków i wymaganej dokumentacji. Przedstawione w tabeli 1 obliczenia sporządzone zostały przy założeniu, że około 3000 doradców z państwowych jednostek doradztwa rolniczego świadczyło będzie usługi doradcze z zakresu korzystania z instrumentów pomocy finansowej UE. Wymaga to jednak uprzedniego przygotowania w tym zakresie.

Zawarte w tabeli 1 liczby wskazują również skalę nowych zadań dla doradztwa rolniczego w latach 2004 - 2006, tylko w zakresie udzielania rolnikom pomocy w przygotowaniu wniosków i dokumentacji niezbędnej dla korzystania z wymienionych form pomocy.

Tabela 1

Szacowana liczba rolników, których wnioski mogą zostać sfinansowane
w ramach ustalonego budżetu na lata 2004 - 2006

Narzędzie wsparcia (działania w ramach SPO, PROW i płatności obszarowe)	Liczba wniosków możliwa do sfinansowania w latach 2004 - 2006	
	Ogółem	Na 1 doradcę
Dopłaty bezpośrednie	1,5 – 1,6 mln	ok. 300 (każdego roku)
ONW	9386427 ha	–
Renty strukturalne	55000	...*
Ułatwianie startu młodym rolnikom	7000	2,3
Programy rolno-środowiskowe w tym:	1200000 ha rol. ekologiczne 200000 ha	400 **
Zalesianie gruntów rolnych	47500 ha	–
Inwestycje w gospodarstwach rolnych	17000	5,7
Wsparcie dla gospodarstw niskotowarowych	126000	42
Różnicowanie działalności rolniczej i około rolniczej na obszarach wiejskich	3000	1
Wsparcie dostosowań do standardów wspólnotowych	70000	27
Grupy producentów rolnych	167	–

Źródło: Informacje MRiRW na koniec listopada 2003.

* - instytucje doradztwa rolniczego prowadziły będą prawdopodobnie działania informacyjne w tym zakresie, natomiast bezpośrednia pomoc doradcza w przygotowaniu planów zalesień realizowana będzie przez pracowników służb leśnych.

** - przyjmując, że przeciętna wielkość gospodarstwa uczestniczącego w programach rolno-środowiskowych wynosiła będzie około 10 ha, to na każdego z 250 dotychczas przeszkolonych z zakresu programów rolno-środowiskowych doradców przypadało będzie około 400 gospodarstw.

Pamiętać przy tym trzeba, że w latach 2004 - 2006 rolnicy będą trzykrotnie składali wnioski o płatności obszarowe i część z nich oczekiwała będzie pomocy więcej aniżeli jeden raz.

Należy również uwzględnić fakt, że na „rynku usług doradczych” dla rolników już obecnie funkcjonują firmy prywatne, które rozszerzą swoje komercyjne usługi doradcze. Powstaną też nowe firmy doradcze, a tempo ich powstawania i zakres świadczonych usług doradczych zależą będą od wielu czynników, z których istotne znaczenie będą miały:

- sprawność doradztwa państwowego;
- dostęp prywatnych firm doradczych do środków finansowych przeznaczonych na wspieranie doradztwa rolniczego i szkoleń zawodowych dla rolników w ramach Sektorowego Programu Operacyjnego;
- ogólna kondycja finansowa gospodarstw rolnych.

Z udziałem doradców Ośrodków Doradztwa Rolniczego prowadzony będzie również Polski FADN (ustawa z dnia 29 listopada 2000 roku o zbieraniu i wykorzystaniu danych rachunkowych z gospodarstw rolnych). Szacuje się, że jeden doradca współpracował będzie z 5 gospodarstwami w zakresie zbierania danych dla potrzeb FADN.

2.3. Upowszechnianie i wdrażanie wymagań w zakresie ochrony środowiska przed zagrożeniami z produkcji rolniczej, higieny produkcji i wymagań jakościowych

Spełnienie wymagań z zakresu ochrony środowiska przed zagrożeniami z produkcji rolniczej zgodnie z normami obowiązującymi w krajach UE, a także wymagania w zakresie higieny produkcji i normy jakościowe dla produktów rolniczych będą warunkowały korzystanie z niektórych instrumentów wspierania gospodarstw (inwestycje w gospodarstwach rolnych, ułatwianie startu młodym rolnikom, wsparcie dla gospodarstw niskotowarowych, wsparcie dostosowania do standardów jakościowych UE).

Gospodarstwa, które nie będą korzystały z tych form pomocy zobowiązane będą również do dostosowywania się do nowych warunków w okresach określonych w regulacjach prawnych już istniejących lub/i wydanych do czasu i po akcesji.

Dyskutowane obecnie kierunki zmian Wspólnej Polityki Rolnej po 2006 roku zmierzają w kierunku zwiększenia uzależnienia dopłat bezpośrednich dla gospodarstw rolnych od spełniania warunków ochrony środowiska przed zagrożeniami wynikającymi z produkcji rolniczej [2003, www.minrol.gov.pl/FAPA]

Ten kierunek zmian będzie obligował doradztwo rolnicze do podejmowania działań informacyjnych, edukacyjnych i doradczych mających na celu ułatwienie dostosowywania gospodarstw do obowiązujących wymagań.

Nowe kierunki działania będą zajmowały większość czasu pracy doradców. Instytucje doradcze zmienią prawdopodobnie zakres działalności, gdyż nowe zagadnienia staną się niezbędnymi w pracy doradczej. Nowe zadania doradztwa rolniczego nie powinny być realizowane kosztem zaniechania dotychczasowej działalności instytucji doradczych w sferze informacji, edukacji, upowszechniania innowacji rolniczych i bezpośredniego doradztwa dla rolników, a także realizowanych już obecnie kierunków działalności na rzecz wspierania rozwoju społeczności wiejskich.

Może się jednak okazać, że ograniczone zasoby kadrowe państwowych jednostek doradztwa rolniczego nie pozwolą na podjęcie nowych zadań bez ograniczenia dotychczas realizowanych kierunków działalności. Bez zwiększenia zatrudnienia w WODR z sytuacją taką należy się liczyć, zwłaszcza w pierwszym roku (lub pierwszych latach) członkostwa w Unii Europejskiej

Drugim czynnikiem ograniczającym możliwości realizacji oczekiwań wobec państwowego doradztwa rolniczego może okazać się ich trudna sytuacja finansowa.

Po wstąpieniu do Unii Europejskiej instytucje doradcze (państwowe i prywatne) będą mogły korzystać ze wsparcia finansowego w ramach dwóch Działań zaplanowanych w SOP, a mianowicie „Szkolenia” i „Wsparcie doradztwa rolniczego”.

3. Zatrudnienie w państwowych jednostkach doradztwa rolniczego

W końcu kwietnia 2003 roku w WODR, ODR i RCDRRiOW zatrudnionych było 5315 osób. Najliczniejszą grupę - 4040 osób - stanowili doradcy terenowi i specjaliści zakładowi. Stosunkowo duża liczba kadry kierowniczej (322 osoby) obejmuje kadrę kierowniczą różnych szczebli, w tym także część ośrodków doradztwa rolniczego zaliczyła do tej grupy, w przesłanych ankietach, kierowników Powiatowych Zespołów Doradztwa, którzy oprócz wykonywania zadań kierowniczych realizują zadania edukacyjne, upowszechnieniowe i świadczą usługi doradcze rolnikom.

Tabela 2

Zatrudnienie w doradztwie rolniczym (WODR i RCDRRiOW)
- stan na 30 kwietnia 2003 roku

Kadra kierownicza	Specjaliści zakładowi	Doradcy terenowi	Razem 1+2+3	Pozostali	Ogółem
1	2	3	4	5	6
322	1048	2992	4362	953	5315
	4040				

Źródło: [Pabich, Odrobińska 2003].

Tabela 3

Wykształcenie i płeć specjalistów zakładowych i doradców terenowych

Płeć	Liczba osób z wykształceniem		Ogółem
	średnim	wyższym	
kobiety	771	1501	2272
mężczyźni	443	1325	1768
Ogółem	1214	2826	4040

Źródło: Jak tabela 2.

Tabela 4

Wykształcenie i płeć specjalistów zakładowych i doradców terenowych - w %

Płeć	Liczba osób z wykształceniem		Ogółem
	średnim	wyższym	
kobiety	19	37	56
mężczyźni	11	33	44
Ogółem	30	70	100

Źródło: Jak tabela 2.

Dane liczbowe zamieszczone w tabeli 3 i 4 wskazują, że 70% doradców i specjalistów zakładowych posiada wyższe wykształcenie (w tym: 66% kobiet i 75% mężczyzn). W ostatnich latach odsetek doradców z wyższym wykształceniem nieznacznie się zwiększył [Pabich 1998].

Tabela 5

Specjaliści i doradcy jednostek doradczych (WODR i RCDRRiOW)
wg. specjalności i wykształcenia (liczba osób)

Specjalności	Specjaliści zakładowi (z)		Doradcy terenowi (t)		Specjaliści i doradcy		Ogółem
	Wykształcenie				w tym:		
	wyższe	średnie	wyższe	średnie	Z *	T **	
ogólnorolna (doradztwo rolnicze, technologiczne, produkcja rolna)	11	1	793	452	12	1245	1257
produkcja roślinna (agrotechnika)	105	7	230	122	112	352	464
zboża i rzepak	6	-	-	-	6	-	6
rośliny okopowe i pastewne	5	-	-	-	5	-	5
ogrodnictwo i pszczelnictwo (warzywnictwo)	43	1	39	5	44	44	88
produkcja zwierzęca	83	4	168	82	87	250	337
bydło	8	2	5	2	10	7	17
trzoda chlewna	12	1	4	-	13	4	17
mechanizacja i budownictwo	30	5	3	1	35	4	39
ekologia i ochrona środowiska	33	3	34	16	36	50	86
analizy chemiczne (laboratorium)	10	3	-	-	13	-	13
doświadczalnictwo terenowe	9	-	9	3	9	12	21
rozwój obszarów wiejskich (przedsiębiorczość, przekształcenia)	50	5	130	86	55	216	271
grupy producenckie (zespołowe działanie, organizacja rynku rolnego)	13	2	-	-	15	-	15
agroturystyka i aktywizacja obszarów wiejskich	8	-	4	3	8	7	15
wiejskie gospodarstwo domowe, doradztwo socjalno-bytowe wsi, produkcja ekologiczna i agroturystyka)	45	17	131	244	62	375	437
ekonomika i organizacja gospodarstw	180	7	207	38	187	245	432
rachunkowość rolna	14	1	24	8	15	32	47
marketing i informacja rolnicza	5	1	8	3	6	11	17
analizy i prognozy ekonomiczne	7	-	-	-	7	-	7

Specjalności	Specjaliści zakładowi (z)		Doradcy terenowi (t)		Specjaliści i doradcy		Ogółem
	Wykształcenie				w tym:		
	wyższe	średnie	wyższe	średnie	Z *	T **	
kredytowanie rolnictwa	5	2	-	-	7	-	7
informacja rynkowa	6	2	-	-	8	-	8
integracja z UE (informacja i programy przedakcesyjne)	80	1	66	16	81	82	163
wspólna polityka rolna	6	-	4	2	6	6	12
oświata i doskonalenie zawodowe	55	9	22	3	64	25	89
metodyka doradztwa	15	-	3	-	15	3	18
informacja (promocja) i wydawnictwa	49	37	13	-	86	13	99
informatyka (obsługa sieci komputerowych)	11	2	-	-	13	-	13
przetwórstwo spożywcze	3	-	-	-	3	-	3
pozostali	19	9	3	6	28	9	37
Ogółem	926	122	1900	1092	1048	2992	4040
	1048		2992		4040		

Źródło: Jak tabela 2.

* - „Z” – specjaliści zakładowi.

** - „T” – doradcy terenowi.

Wyróżnione w tabeli 5 specjalności wśród doradców terenowych i specjalistów zakładowych określone zostały przez ankietowane Ośrodki Doradztwa Rolniczego i Regionalne Centra Doradztwa. Wynika z nich, że najliczniejszą grupę (1245 doradców i 12 specjalistów zakładowych) stanowili doradcy ogólnorolni - przygotowani do szerokiego zakresu współpracy z rolnikami, chociaż nie zawsze w zakresie wystarczająco szczegółowym aby świadczyć specjalistyczne usługi doradcze właścicielom gospodarstw specjalistycznych. Oprócz nich na doradztwo w zakresie technologii produkcji rolniczej ukierunkowanych było 1092 doradców i specjalistów zakładowych, z czego na doradztwo z zakresu produkcji zwierzęcej 371 osób, budownictwo i mechanizację 39 osób (głównie specjalistów zakładowych) oraz produkcję roślinną lub poszczególne gałęzie produkcji roślinnej 683 doradców terenowych i specjalistów zakładowych. Łącznie doradców i specjalistów ogólnorolnych oraz specjalizujących się w różnych kierunkach produkcji rolniczej zatrudnionych było 2350 osób, tj. 58% wszystkich zatrudnionych specjalistów zakładowych i doradców terenowych.

Drugą - pod względem liczebności - grupę specjalistów (12,8%) stanowili doradcy i specjaliści zakładowi specjalizujący się w problematyce ekonomiki i organizacji gospodarstw rolnych oraz związanymi z tymi zagadnieniami analizami i informacją rynkową (288 doradców terenowych i 230 specjalistów zakładowych).

Dla 452 doradców i specjalistów zakładowych (11,2% całej populacji) kierunkiem specjalności była problematyka doradztwa socjalno-bytowego, agroturystyki, wiejskiego gospodarstwa domowego. Ta grupa doradców w sposób bezpośredni i pośredni uczestniczy również w inicjowaniu i wspieraniu rozwoju różnych form aktywności pozarolniczej i rolniczej rolników i członków ich rodzin.

Kolejna, liczna grupa specjalistów i doradców terenowych (271 osób) ukierunkowana była na usługi doradcze w zakresie wspierania przedsiębiorczości wśród rolników i mieszkańców wsi.

Wspieraniem grup producentów zajmuje się 15 specjalistów zakładowych.

W problematyce integracji z UE oraz Wspólnej Polityki Rolnej specjalizowało się 87 specjalistów zakładowych i 88 doradców terenowych.

Z przeprowadzonej analizy nie wynika wprost, ale w rzeczywistości większość doradców i specjalistów terenowych, którzy znaleźli się wśród doradców ogólnorolnych oraz doradców z zakresu różnych kierunków produkcji rolniczej posiada znaczną wiedzę z różnych dziedzin dostosowywania gospodarstw rolnych do integracji z Unią Europejską. Do tych doradców powinna być skierowana bogatsza oferta szkoleniowa w zakresie wiedzy i kształtowania umiejętności udzielania rolnikom pomocy w korzystaniu z różnych instrumentów pomocy po akcesji z Unią Europejską, niezależnie od systematycznego podwyższania kwalifikacji w zakresie postępu w technologiach wybranych kierunków produkcji rolniczej. Generalnie zmiany jakie w ostatnich latach następują w „specjalizacji zawodowej” doradców i specjalistów zakładowych pracujących w Ośrodkach Doradztwa Rolniczego zmierzają w kierunku przygotowywania się do realizacji zakresu zadań instytucji doradztwa rolniczego po akcesji do UE [Pabich 1998], [Pabich, Odrobińska 2003].

4. Przygotowanie kadr doradczych do realizacji nowych zadań

4.1. Organizacja wewnętrzna jednostek doradztwa rolniczego

Przygotowanie jednostek doradczych i zatrudnionych w nich kadr do realizacji nowych zadań powinno uwzględniać posiadane zasoby kadrowe i ich wewnętrzną organizację. Podstawową jednostką organizacyjną w strukturze WODR/ODR/RCDRRiOW są zespoły doradców na szczeblu powiatu. One też posiadają najczęstszy bezpośredni kontakt z odbiorcami usług doradczych i stanowią najtrwalszy element w zmieniających się strukturach organizacyjnych jednostek doradztwa rolniczego. Zasadne zatem wydaje się umacnianie tych zespołów między innymi poprzez taką organizację podwyższania kwalifikacji zawodowych kadr doradczych ażeby zespół doradców na szczeblu powiatu był przygotowany do rozwiązywania jak największej ilości problemów doradczych, bez potrzeby korzystania z pomocy specjalistów zakładowych. Osiągnięcie w skali powszechnej takiego stanu będzie miało wpływ na efektywność pracy instytucji

doradczej, polepszenie jej wizerunku w środowisku odbiorców i większą satysfakcję z wykonywanej pracy pracowników zespołów powiatowych.

Planując organizację podwyższania kwalifikacji zawodowych kadr doradczych należy zatem, wszędzie gdzie jest to możliwe, dążyć do stworzenia możliwości udziału doradców z zespołów powiatowych w spotkaniach informacyjnych i szkoleniach na szczeblu kraju lub województwa, zakładając, że będą one realizowane przez najlepszych specjalistów z danej dziedziny. W sytuacji, gdy z różnych powodów jest to niemożliwe, w szkoleniach na szczeblu kraju powinni uczestniczyć najlepsi specjaliści z instytucji doradczej (lub po jednej osobie z zespołów powiatowych), którzy potrafią następnie najlepiej przekazać zdobytą wiedzę, umiejętności i informacje z danej dziedziny pozostałym doradcom. Wewnętrzną organizację jednostek państwowego doradztwa rolniczego przedstawiają dane zawarte w tabeli 6.

Tabela 6

Jednostki organizacyjne doradztwa rolniczego

Lp.	Ośrodki Doradztwa		Zespoły doradcze na szczeblu powiatu	Oddziały Zamiejscowe
1.	WODR	Świdnica	18	2
2.	ODR	Minikowo	8	-
3.	ODR	Zarzeczewo	5	-
4.	WODR	Końskowola	22	4
5.	ODR	Lubniewice	5	-
6.	ODR	Kalsk	6	-
7.	WODR	Bratoszewice	18	3
8.	WODR	Kamiowice	15	2
9.	WODR	Warszawa	17	4
10.	ODR	Łosiów	11	-
11.	WODR	Boguchwała	21	-
12.	WODR	Szepietowo	14	-
13.	WODR	Gdańsk	13	1
14.	ODR	Bielsko - Biała	3	-
15.	ODR	Mikołów	10	-
16.	WODR	Modliszewice	14	1
17.	WODR	Olsztyn	15	1
18.	WODR	Poznań	33	5
19.	WODR	Koszalin	10	-
RAZEM			258	23

Lp.	Ośrodki Doradztwa		Zespoły doradcze na szczeblu powiatu	Oddziały Zamiejscowe
20.	RCDRRiOW	Wrocław	8	-
21.	RCDRRiOW	Barzkowice	10	-
22.	RCDRRiOW	Stare Pole	6	-
23.	RCDRRiOW	Poświętne	6	-
24.	RCDRRiOW	Przysiek	7	-
25.	RCDRRiOW	Radom	4	-
26.	RCDRRiOW	Częstochowa	5	-
27.	KCDRRiOW	Brwinów		
28.	KCDRRiOW	O/Poznań		1
29.	KCDRRiOW	O/Kraków		1
RAZEM			46	2
OGÓŁEM			304	25

Źródło: Dane MRiRW, analiza listopad 2002 roku.

4.2. Założenia do planu szkolenia kadr doradczych

Ze względu specyfikę Działań (instrumentów pomocy finansowej) w ramach SOP i PROW, możliwość łącznego korzystania ze środków pochodzących z różnych działań przez jednego beneficjenta, podobieństwo kryteriów celów oraz spodziewane podobieństwo kryteriów formalnych dla niektórych działań, a także uwzględniając ograniczone zasoby kadrowe i finansowe jednostek doradczych, proponuje się pogrupowanie treści szkoleniowych w sposób następujący

Tabela 7

Propozycja organizacji podwyższania kwalifikacji zawodowych doradców

Instrument wsparcia UE	Potrzeby szkoleniowe
Płatności bezpośrednie Dopłaty ONW	około 10 doradców z każdego zespołu doradczego na szczeblu powiatu potrzebuje przeszkolenia z tego zakresu
Wsparcie gospodarstw niskotowarowych; Inwestycje w gospodarstwach rolnych; Ułatwianie startu młodym rolnikom; Renty strukturalne.	3 doradców z każdego zespołu doradczego na szczeblu powiatu potrzebuje przeszkolenia z tego zakresu
Różnicowanie działalności rolniczej i około rolniczej na obszarach wiejskich; Zalesianie gruntów rolnych	1 doradca z każdego zespołu doradczego na szczeblu powiatu potrzebuje przeszkolenia z tego zakresu
Wsparcie dla grup producentów rolnych	2 doradców z każdej jednostki doradczej będzie potrzebować szkolenia z tego zakresu
Programy rolno-środowiskowe	250 doradców i 50 pracowników ARIiMR zostało już przeszkolonych z tego zakresu
Wsparcie dostosowań do standardów jakościowych UE	2 doradców z każdego zespołu doradczego na szczeblu powiatu będzie potrzebować szkolenia z tego zakresu

Generalnie zakłada się, że wszyscy doradcy powiatowych zespołów doradczych (przeciętnie 8-10 pracowników) przeszkoleni będą z zakresu płatności bezpośrednich oraz dopłat z tytułu ONW a oprócz tego spośród tych samych doradców:

- a) **trzy osoby** z każdego zespołu powiatowego powinny dodatkowo zostać przygotowane z zakresu: wsparcie gospodarstw niskotowarowych, inwestycje w gospodarstwach rolnych, ułatwianie startu młodym rolnikom, renty strukturalne.
- b) **jedna osoba** z każdego zespołu powiatowego powinna być przygotowana dodatkowo z zakresu: różnicowanie działalności rolniczej i około rolniczej na obszarach wiejskich oraz zalesianie gruntów rolnych.
- c) **dwie osoby** z każdego zespołu powiatowego powinny być dodatkowo przeszkolone z zakresu wspierania osiągania standardów jakościowych UE.

Tabela 8

Ilościowy zakres potrzeb szkoleniowych

Instrument wsparcia UE	Liczba uczestników szkoleń	Liczba grup szkoleniowych	Czas szkolenia (dni)	Razem dni szkoleń
Płatności bezpośrednie / obszary ONW	3092	152	1	152
Wsparcie gospodarstw niskotowarowych; Inwestycje w gospodarstwach rolnych; Ułatwianie startu młodym rolnikom; Renty strukturalne.	964	45	4	180
Różnicowanie działalności rolniczej i około rolniczej na obszarach wiejskich; Zalesianie gruntów rolnych	356	15	2	30
Wspieranie grup producentów rolnych	58 **	3	1	3
Programy rolno-środowiskowe	300*	6*	20*	120*
Wspieranie osiągania standardów jakościowych UE	660	30	2	60
Razem	5180*	235*	x	425*

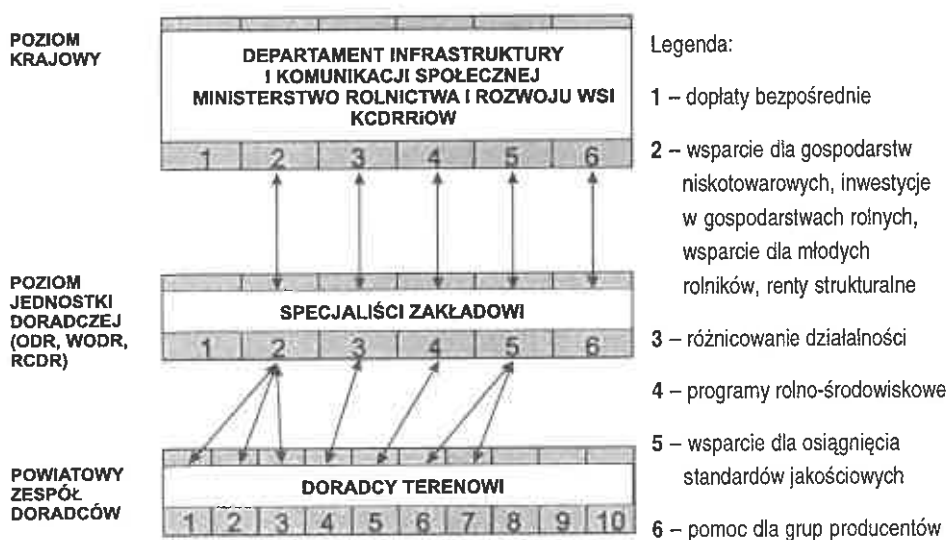
*- 250 doradców ODR/RCDRRiOW i 50 pracowników ARiMR z zakresu programów rolno-środowiskowych zostało już przeszkolonych.

** - ze względu na mniejsze potrzeby planowane jest przeszkolenie po 2 osoby z każdej samodzielnej jednostki doradczej.

Inny, maksymalnie oszczędny, sposób przygotowania doradców do nowych zadań to przygotowanie trenerów szkoleniowców z wymienionych pięciu dziedzin, po dwie osoby z każdej samodzielnej jednostki doradczej. Trenerzy, szkoleniowcy przeszkoliliby następnie pozostałych doradców i specjalistów. Schemat organizacji szkolenia z wykorzystaniem trenerów szkoleniowców przedstawia schemat 1.

Schemat 1

Organizacja ustawicznego doskonalenia zawodowego doradców

Oprócz szkoleń przygotowujących do realizacji nowych zadań, które powinny zostać przeprowadzone przed uruchomieniem instrumentów pomocy finansowej wynikających z akcesji do UE, potrzebne będzie systematyczne uzupełnianie i podwyższanie kwalifikacji zawodowych w trakcie realizacji nowych zadań, wynikające ze zmian jakie będą następowały, szczególnie w pierwszych latach członkostwa w UE. Schemat 1 przedstawia w formie graficznej propozycję ustawicznego doskonalenia zawodowego doradców.

Organizacja ustawicznego doskonalenia zawodowego doradców powinna być (może być) powiązana z systemem przepływu informacji [Cetner 2003]. Istotą tego związku byłoby zaangażowanie zespołu specjalistów zakładowych w obsługę systemu przepływu informacji i równocześnie ustawicznego doskonalenia zawodowego doradców. Specjaliści, z odpowiednim przygotowaniem merytorycznym z zakresu poszczególnych instrumentów wspierania rolników w ramach WPR, PROW i SPO, byłiby odpowiedzialni na poziomie WODR/RCDRRiOW za sprawny przekaz informacji i równocześnie doskonalenie zawodowe doradców na terenie województwa, każdy w zakresie określonej specjalności.

4.3. Współpraca jednostek doradczych z innymi instytucjami

W trakcie wdrażania nowych instrumentów finansowych następują zmiany zasad, zmiany warunków finansowania, interpretacje dla szczególnych przypadków itp. Wszelkie informacje z tego zakresu powinny jak najszybciej docierać do beneficjentów i doradców wspierających beneficjentów w pozyskiwaniu środków.

Z drugiej strony - po stronie beneficjentów występują sytuacje wymagające rozstrzygnięć przez powołane do tego celu instytucje (zespoły interpretacyjne w ramach upoważnionych instytucji). Sytuacje takie wymagają sprawnego systemu przepływu informacji, który ułatwi i przyspieszy rozwiązywanie problemów powstających w trakcie współpracy doradców z rolnikami przy wdrażaniu różnych form pomocy finansowej. Na potrzebę zbudowania sprawnego systemu przepływu informacji wskazują też doświadczenia z wdrażania przedakcesyjnego programu SAPARD.

Do przekazu informacji - w zależności od ich treści - byłyby stosowane: [Cetner 2003]

- internet - strona internetowa KCDRRiOW ogólnie dostępna,
- intranet - strona internetowa z kodowanym dostępem,
- poczta elektroniczna,
- tradycyjne środki łączności.

LITERATURA

1. Cetner G. (2003): System przepływu informacji rolniczej i doradczej (SPIRID). Zagadnienia Doradztwa Rolniczego nr 4/2003.
2. Pabich A. (1998): Zatrudnienie w Ośrodkach Doradztwa Rolniczego. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego nr 3/1998, s. 134-138.
3. Pabich A., Odrobińska B. (2003): Stan zatrudnienia w doradztwie rolniczym w 2003 roku. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego nr 3/2003, s. 148-154.
4. Wiatrak. A. P. (2003): Kierunki pomocy w rozwoju działań przedsiębiorczych w środowisku wiejskim. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego nr 4/2003.
5. Projekt bliźniaczy PHARE PL/IB/2001/AG/02 - „Krajowy System Doradztwa Rolniczego”.
6. www.minrol.gov.pl (grudzień 2003): Sektorowy Program Operacyjny „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich.
7. www.minrol.gov.pl (grudzień 2003): Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich.
8. www.minrol.gov.pl /FAPA(2003) „Potencjalne preferencje Polski, co do kierunku reform WPR”. Opracowanie Sekcji Analiz Ekonomicznych Polityki Rolnej (SAEPR).

EDWARD MATUSZAK

**PRZYGOTOWANIE KADR DORADCZYCH DO NOWYCH ZADAŃ
PO AKCESJI Z UE**

STRESZCZENIE

W artykule przedstawiono nowe zadania dla doradztwa rolniczego po akcesji Polski do Unii Europejskiej, szczególnie zadania wynikające z potrzeby udzielania rolnikom pomocy w korzystaniu z dostępnych po akcesji do UE instrumentów pomocy finansowej zaplanowanych w ramach WPR, PROW, SPO. Przedstawiono także obecne zatrudnienie w państwowych jednostkach doradztwa rolniczego z uwzględnieniem postępującej specjalizacji zawodowej doradców w kierunku dostosowania do nowego zakresu usług doradczych po akcesji. W kontekście nowych zadań dla doradztwa rolniczego przedstawiono propozycję przygotowania kadr doradczych do świadczenia usług doradczych rolnikom ze szczególnym uwzględnieniem pomocy rolnikom w korzystaniu z instrumentów pomocy finansowej dostępnej dla rolników po akcesji do UE.

EDWARD MATUSZAK

ADVISORY MANAGERS PREPARING FOR NEW TASKS AFTER EU ACCESSION

SUMMARY

The article presents new tasks for the Agricultural Advisory Centers after Poland become a member of European Union. The focus will be on activities concerning CAP, RDP, SOP funds and programs that are to help the farmers to get financial support.

The Agricultural Advisory Centers employment was also presented with an emphasis on professional qualifications that are being gained in order to meet demand in advisory field after accession.

There is also proposal to perform professional training for agricultural advisors in context of preparing them for a new advisory task after accession. These trainings cover particularly activities concerning financial support for farmers after accession to EC.

GRZEGORZ CETNER

*Krajowe Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich
Oddział w Poznaniu*

KONCEPCJA SYSTEMU PRZEPŁYWU INFORMACJI ROLNICZEJ I DORADCZEJ

1. Wstęp

Żyjemy w czasach, gdy podstawą wielu działań, decyzji jest sprawdzona, potwierdzona, otrzymana we właściwym czasie informacja. Dotyczy to niemal każdej sfery życia zarówno prywatnego, jak i zawodowego. W szczególności zaś dotyczy się zawodów, które informację traktują jako swój podstawowy produkt, pozyskują ją lub opracowują i następnie rozpowszechniają we wszelkich formach, płatnie lub bezpłatnie, masowo lub indywidualnie. Do zawodów takich bezsprzecznie należą doradcy, w tym także rolni, którzy bez dostępu do aktualnej informacji sami nie mogą być pewni jakości usług, jakie świadczą na rzecz innych osób. Informacja jest dla nich zarówno produktem pierwszej potrzeby, jak i produktem oferowanym – źródłem działania i efektem. Biorąc pod uwagę jak bardzo jakość udzielanej przez doradcę porady uzależniona jest od jakości pozyskanej informacji, łatwo wyobrazić sobie także jakie konsekwencje może przynieść udzielanie porad w oparciu o niepewne źródła informacyjne, wiadomości częściowe, niepotwierdzone. Decyzje podejmowane przez rolników i ich rodziny w oparciu o porady niskiej jakości mogą spowodować straty materialne i moralne, a także sprawić, że wiarygodność i przydatność instytucji doradczej będzie poddawana wątpliwości. Dlatego też aktualna informacja, obok wiedzy posiadanej i umiejętności doradczych jest podstawową bazą do udzielania porad będących wartościową pomocą dla rolników i ludności wiejskiej [Kujawiński 1994].

Konieczność opracowania w Polsce sprawnego systemu przepływu informacji działającego na rzecz rolnictwa i doradztwa, często artykułowana przez doradców i pracowników innych organizacji działających w otoczeniu rolnictwa, jest nie kwestionowana. Jego brak był wyraźnie akcentowany od początku lat 90, kiedy to informacja, w miarę stawiania czoła wyzwaniom gospodarki rynkowej, stawała się „produktem” pierwszej potrzeb [Matuszak 1994]. Największy stopień

adaptowania nowoczesnych technik informacyjnych na potrzeby pozyskiwania informacji rolniczej zaobserwowany właśnie w tym okresie, wynikał przede wszystkim z głodu informacji czysto rynkowej, dotyczącej popytu i podaży produktów rolnych i środków produkcji. Zwracano uwagę na fakt, że dostęp do aktualnej informacji rynkowej decyduje o powodzeniu ekonomicznym przedsięwzięć z zakresu gospodarki żywnościowej, pomaga w dostosowaniu do wymogów rynku i w sprostaniu przyszłej konkurencji krajów Unii Europejskiej [Orylska, Mickiewicz 1997].

Do podstawowych instytucji, których wymierne efekty pracy zależą w pierwszej kolejności od jakości pozyskiwanych informacji są jednostki doradztwa rolniczego, w tym Ośrodki Doradztwa Rolniczego, Izby Rolnicze, Krajowe Centrum Doradztwa, Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich. W swej codziennej pracy wspierają one rolników i ich rodziny w podejmowaniu decyzji produkcyjnych, innowacyjnych, technologicznych, społecznych. Stąd rodzi się wielka potrzeba tych podmiotów w zakresie pozyskiwania informacji [Wiatrak 1997]. ODR były pierwszymi instytucjami, które musiały stawić czoła nasilającej się potrzebie informacji w końcu lat 80. i z początkiem lat 90. Największy wysiłek w tworzeniu baz gromadzenia danych dotyczących rynku rolnego przypadł na lata 1991-1993, kiedy to tworzenie systemu gromadzenia informacji rynkowych podjęło około 80% tych jednostek [Zawisza 1997]. Mnogość zadań ODR-ów, z jakimi spotykają się ich pracownicy na przestrzeni ostatnich 25 lat, a przede wszystkim zmienność potrzeb informacyjnych, która wynika ze zmieniających się realiów gospodarki, wskazuje na konieczność dużej elastyczności ze strony systemu pozyskiwania informacji, w tym szerokiego spektrum źródeł informacji i ich rzetelnego powiązania z systemem [Kania 1998]. Badania ankietowe dotyczące potrzeb informacyjnych przeprowadzane wśród pracowników doradztwa rolniczego w ostatnich latach powinny być wzięte pod uwagę przy organizowaniu kompleksowego systemu [Drygas, Matuszak 2001].

Opisane założenia systemu mają służyć jako koncepcja, która po uszczegółowieniu miałaby szansę stać się podwaliną utworzenia i wdrożenia uniwersalnego informacyjnego narzędzia. System taki służyłby zarówno jako źródło informacji (dla rolników), jak i płaszczyzna porozumiewania się między doradcami, a także między doradztwem i innymi instytucjami. Dzięki systemowi i opisanym procedurom zostałoby przyspieszone otrzymywanie odpowiedzi na nurtujące doradców pytania oraz interpretacji zapisów prawnych, przepisów, regulacji, dotyczących np. programów pomocowych dla rolnictwa itp.

Problem braku sformalizowanego przepływu informacji w Polsce podejmowany był niejednokrotnie podczas prac grup roboczych działających w ramach projektu bliźniaczego PHARE „Krajowy System Doradztwa Rolniczego”, w którym uczestniczą, obok polskich przedstawicieli doradztwa (ODR, RCD, KCDDRRiOW, MRiRW), specjaliści państw członkowskich UE (Irlandii i Wlk.

Brytanii). W ramach dyskusji wypracowano wstępne zręby systemu w oparciu o doświadczenia tych państw. Sugestie ekspertów UE były tu bardzo pomocne - specjaliści z Irlandii zapoznali polskich członków grup roboczych m.in. z działaniem sieci wewnętrznej (intranet), działającej na potrzeby jednostek doradztwa rolniczego w Irlandii (Teagasc). Doświadczenia te mogą być cennym przykładem do wykorzystania w Polsce. Niektóre z nich zostały opisane w artykule.

Warto także dodać, że sprawny system przekazywania informacji, wykorzystujący dostępne techniki, w tym technologie komputerowe, to także sposób na oszczędności, co w dobie kurczącego się budżetu w sferze rolnictwa jest aspektem nie do przecenienia.

2. Krótka analiza sytuacji wyjściowej

W chwili obecnej pozyskiwanie informacji przez doradców rolniczych przypomina raczej walkę o informacje, a nie korzystanie z nich. Poszczególni doradcy wykorzystują sobie znane kanały dostępu do informacji, angażując osoby z różnych instytucji, które z kolei mają swoje ścieżki dostępu do informacyjnych źródeł. Sytuacja jest skomplikowana, a wiadomości zwrotne dochodzące do doradców, są często zniekształcane w trakcie ich przekazywania i obciążone dużym marginesem swobodnych interpretacji, których nie mogą ustrzec się kolejne, przekazujące informacje osoby. Ta sama informacja wędrująca różnymi ścieżkami jest w ostateczności inna niż pierwotna.

Media, w sobie znany sposób, pozyskują informację w sposób bardzo sprawny i to one często są pierwszym nośnikiem informacji, jaka trafia do rolnika. Informacja ta jednak często jest niepełna i rodzi tysiące pytań, z którymi to rolnicy zjawiają się u doradcy. Ten zaś do dyspozycji ma tylko tę samą ilość wiadomości z mediów i z niesprawdzonych źródeł, ponieważ nie ma pod ręką narzędzia, dzięki któremu otrzymałby potwierdzoną informację bezpośrednio ze źródła. Ponownie efektem jest brak wiarygodności doradcy, który nie potrafi odpowiedzieć na pytania klienta. Oczywiście, w praktyce rolnicy otrzymują odpowiedzi, ale trwa to długo, ponieważ poszukiwanie informacji zajmuje dużo czasu.

Brak procedur związanych z przekazywaniem informacji ze szczebla centralnego do jednostek doradczych powoduje, że media mają lepszy kontakt ze źródłem informacji i to one pozyskują ją wcześniej. Do kogo bowiem ma przelać wiadomość MRiRW? Nie ma wyznaczonych osób, które zobowiązane byłyby na skalę kraju, województwa, czy powiatu rozesłać w trybie pilnym ważne informacje. Procedury te nie istnieją także w przypadku zapytań kierowanych oddolnie. Odpowiedź na takowe może przyjść zarówno po 10 minutach, jak i 10 dniach. Nie wiadomo też dokładnie do kogo kierować takie zapytania.

Istniejące strony internetowe (MRiRW, KCDRRiOW) mogłyby pełnić wiele dodatkowych funkcji, takich choćby jak forum doradcze dostępne tylko dla do-

radców, umożliwiające wymianę doświadczeń, materiałów pisanych, szkoleniowych, prezentacji itp. Wykorzystanie ich jest zbyt małe. Doradcy irlandzcy na przykład, korzystają z intranetu (dostęp poprzez login i hasło) pozyskując z niego gotowe materiały szkoleniowe, które dzięki jednolitemu wzorcowi i koordynacji umieszczania tych materiałów przez jednostkę centralną, są rzetelne i oparte na potwierdzonych informacjach.

3. Podstawowe założenia Systemu Przepływu Informacji Rolniczej i Doradczej (SPIRiD)

U podstaw planowanego systemu znalazło się dążenie do zapewnienia doradcom rolniczym:

- ciągłego dostępu do aktualnej informacji;
- systemu odpowiedzi na trudne pytania;
- bazy aktualnych danych na temat rolnictwa w Polsce, w tym aktualnych danych statystycznych;
- dostępu do bazy materiałów szkoleniowych;
- otrzymywania interpretacji przepisów, rozporządzeń itp.;
- otrzymywania kluczowych informacji na bieżąco w postaci poczty elektronicznej;
- kontaktu z ekspertami, pracownikami innych instytucji, specjalistami itd.

Powyższe założenia, traktowane jako cele systemu, mogą być realizowane dzięki zastosowaniu dostępnych metod przepływu informacji, lecz w wielu przypadkach powinny mieć charakter sformalizowany, oparty o spisane procedury. System powinien wykorzystywać następujące narzędzia:

a) przepływ informacji „góra – dół”:

- strona internetowa (zamieszczanie aktualnych wiadomości, najczęściej zadawanych pytań i odpowiedzi na nie, zamieszczanie interpretacji przepisów, forum doradcze itp.);
- lista mailingowa (przekazywanie kluczowych informacji do wszystkich doradców znajdujących się na liście mailingowej za pomocą poczty elektronicznej);
- poczta elektroniczna (przesyłanie odpowiedzi na pytania, interpretacji);
- intranet (dostępny dla wszystkich doradców z poziomu ogólnie dostępnej strony internetowej, wejście poprzez login i hasło – zawartość intranetu opisana w tekście);
- telefon (osoby pełniące kluczowe funkcje w systemie, np. eksperci znani z nazwiska i instytucji, udzielający porad i świeżych informacji wszystkim doradcom);
- list (w przypadku pism wymagających podpisów, oryginałów dokumentów, decyzji itp.).

b) przepływ informacji „dół – góra”:

- poczta elektroniczna (zapytania, poszukiwanie informacji);
- telefon (zapytania);
- intranet (zamieszczanie tematów do dyskusji na forum doradczym).

c) przepływ poziomy w obrębie instytucji doradczej:

- poczta elektroniczna (rozsyłanie wiadomości, interpretacji itp. do pozostałych pracowników zainteresowanych);
- tablica ogłoszeń (wywieszanie najświeższych interpretacji, wiadomości, uzyskanych odpowiedzi);
- spotkania informacyjne;
- telefon.

Propozycja procedur funkcjonowania poszczególnych elementów przyszłego systemu została przedstawiona w rozdziale 7.

4. Opis poszczególnych elementów systemu

4.1. Strona internetowa

Strona internetowa powinna być zarządzana centralnie, powinny się na niej znajdować bieżące, aktualne, potwierdzone informacje z zakresu rolnictwa i doradztwa rolniczego. Z tego powodu istniejąca strona **KCDRRiOW w Brwinowie** mogłaby pełnić tę funkcję, nie mniej jednak wymagałoby to jej reorganizacji, bieżącej aktualizacji. Z poziomu tej strony mieliby **dostęp do intranetu** (punkt 4.4) wszyscy doradcy rolniczy kraju. Rolnicy zaś odnajdywali by na niej **wiadomości bieżące – podstawowy serwis** (przepisy, rynki, sytuacja bieżąca, perspektywy). Wiele z informacji mogło by być prezentowane w postaci linków do istniejących stron, np. w przypadku rynków do strony ARR. Każda nowa kluczowa wiadomość powinna znajdować się na stronie www jak najszybciej po jej ukazaniu się. Na stronie tej powinny być także zamieszczane i archiwizowane wszystkie **interpretacje przepisów** (prawnych, dotyczących funduszy pomocowych, dostępności, beneficjentów itd.).

4.2. Lista mailingowa

Każda nowa wiadomość powstająca w MRiRW lub innych instytucjach (agencje), dotycząca bezpośrednio rolnictwa i doradztwa, powinna być rozsyłana w postaci e-mail do wszystkich doradców. Instytucją rozsyłającą, a zatem koordynującą pozyskiwanie informacji byłby **Departament MRiRW**. Na liście mailingowej powinni znaleźć się wszyscy doradcy rolniczy. Byłoby to jednak trudne, toteż przesyłanie powinno odbywać się kaskadowo, najpierw do osób odpowiedzialnych za rozesłanie informacji w poszczególnych regionach, potem do doradców w powiatach. W ten sposób łatwiej będzie również koordynować zmiany na listach spowodowane rotacją kadry doradczej. Uczestnicy listy otrzy-

mywać powinni również, oprócz nowych informacji, interpretacje przepisów powstałą w wyniku zapytań. Tak więc na zapytanie odpowiedź otrzymuje osoba pytająca, ale także pozostali doradcy, dzięki czemu liczba zapytań i wątpliwości zmaleje, a każdy doradca będzie miał do dyspozycji taką samą interpretację.

4.3. Inne wykorzystanie poczty elektronicznej

Drogą e-mail można przysyłać wszelkie informacje bieżące, w tym rynkowe, statystyczne, organizacyjne. Dzięki ww. listom mailingowym, które ulegałyby dzięki procedurom stałej aktualizacji, każdy doradca otrzymałby wszystkie ważne informacje.

4.4. Intranet

Intranet (sieć wewnętrzna do dyspozycji tylko danej instytucji lub sieci instytucji), jak już wspomniano wcześniej, służyłby tylko i wyłącznie doradcom. Logowanie do niego za pomocą indywidualnych loginów i haseł powinno następować poprzez stronę internetową (patrz 4.1.), tak więc zarządzanie intranetem powinno leżeć w gestii KCDRRiOW. W intranecie doradca powinien znaleźć przede wszystkim pomoce w pracy doradczej, np. **materiały szkoleniowe, prezentacje Power Point, wzory ulotek, plakatów**, które można zaadoptować do działań lokalnych itp. Dzięki prowadzeniu intranetu centralnie, materiały w nim zawarte byłyby oparte na sprawdzonej informacji, a szkolenia realizowane na ich podstawie w różnych częściach kraju miałyby tę samą zawartość merytoryczną. Materiały zamieszczane w intranecie pochodziłyby od wszystkich doradców przygotowujących szkolenia, podlegałyby tylko weryfikacji zawartości poprzez osoby zarządzające intranetem. Inną funkcją intranetu mogło by być **forum doradcze**, w którym doradcy sami zamieszczali by tematy, na które istnieje potrzeba dyskusji wśród doradców. Dzięki forum doradcy mogliby swobodnie wymieniać spostrzeżenia, np. dotyczące ich pracy i zadań.

Autor dysponuje hasłem dostępowym do intranetu irlandzkiej służby doradztwa rolniczego Teagasc i udostępni to hasło osobom opracowującym zawartość polskiego intranetu dla doradztwa rolniczego. Strona internetowa Teagasc [www.teagasc.ie] wraz z intranetem jest ciekawym, cennym przykładem do wykorzystania.

4.5. Telefon, list, inne narzędzia komunikacji

Innym sposobem na pozyskanie szybkiej odpowiedzi na trudne pytania zostaje telefon. Doradcy powinni być zaopatrzeni w zestaw telefonicznych numerów kontaktowych do osób pełniących rolę kluczowych informatorów w systemie, ekspertów, prawników, specjalistów. Powinny to być wskazane z imienia i nazwiska osoby upoważnione do rozprzestrzeniania wiadomości, interpretacji przepisów itp. drogą telefoniczną. W przypadku bowiem korzystania z usług różnych specjalistów, interpretacje mogą być odmienne.

W przypadku konieczności otrzymania potwierdzonej, podpisanej informacji, np. decyzji, postanowienia itp. otrzymanie jej w postaci e-mail jest nie wystarczające, toteż część informacji pozostanie przesyłana tradycyjną pocztą.

4.6. Tablica ogłoszeń

Tradycyjną formą szerzenia informacji wewnątrz instytucji jest umieszczanie wiadomości na tablicy ogłoszeń. Nie powinna być ona jednak traktowana jako jedyna wystarczająca forma, jako że ryzyko nie dotarcia informacji do wielu osób jest w tym przypadku duże. Tego typu formy mogą być uzupełniające do spotkań informacyjnych czy rozesłania wiadomości do wszystkich pracowników drogą e-mail.

4.7. Spotkania informacyjne

Inną formą rozpowszechniania informacji wewnątrz firmy jest organizacja spotkania informacyjnego. Idealną sytuacją byłoby, gdyby po otrzymaniu każdej ważnej informacji zespół doradczy mógł zebrać się razem i w kilka minut zapoznać się z nowymi informacjami czy interpretacjami. Z powodu charakteru pracy doradców (wyjazdy do gospodarstw), często jest to niemożliwe, toteż inną, pokrewną formą jest upowszechnienie informacji drogą obiegową wewnątrz firmy. Każdy z pracowników, który zapoznał się z treścią informacji podpisuje dokument i przekazuje do kolejnych osób. Spotkania informacyjne powinny być poparte rozdaniem informacji w postaci pisanej lub rozesłaniem jej pocztą e-mail do każdego pracownika.

5. Instytucje zaangażowane

5.1. Rola MRiRW

W wyniku prac roboczych wspomnianego we wstępie projektu bliźniaczego Phare i prezentacji wyników prac w MRiRW, w tym zarysu koncepcji systemu przepływu informacji, Departament Infrastruktury Wsi i Komunikacji Społecznej MRiRW (nazywany dalej w treści artykułu **Departamentem**) wstępnie zadeklarował wolę pełnienia ról koordynującego pozyskiwanie i generowanie potwierdzonych informacji na rzecz systemu. Departament byłby więc źródłem informacji kierowanych do systemu poprzez e-mail i w sprawach wymagających szerszej konsultacji, ustalałby wspólne stanowisko z innymi instytucjami (ARiMR, ARR, ANR, KRUS i inne). Zapytania od doradców trafiałyby do Departamentu w sposób uporządkowany poprzez KCDRRiOW i tą samą drogą wracałyby odpowiedzi i interpretacje. Interpretacje powinny być numerowane i datowane przez Departament, w celu ułatwienia powoływania się na nie.

5.2. Rola KCDRRiOW

Eksperti KCDRRiOW pełnić będą rolę kluczowych osób informatorów odpowiedzialnych za poszczególną tematykę. Pytania skierowane do nich od porad-

ców, w przypadkach problematycznych kierowane dalej do Departamentu. Otrzymane odpowiedzi będą kierowane do wszystkich użytkowników systemu. KCDRRiOW zamieści je również na stronie www i roześle jako obowiązującą interpretację nie tylko do pytających, ale do pozostałych doradców. Specjaliści KCDRRiOW za pomocą list mailingowych rozsyłać będą poprzez e-mail informacje, odpowiedzi i interpretacje do kluczowych osób odpowiedzialnych za rozpowszechnienie informacji w regionach. Specjaliści KCDRRiOW będą ponadto koordynować zawartość i aktualizowanie strony www oraz zawartości intranetu. W tym celu opracowywać będą materiały szkoleniowe, prezentacje itp.

Pod pojęciem ekspertów rozumie się zarówno pracowników KCDRRiOW w Brwinowie, pracowników Oddziałów w Poznaniu i Krakowie, jak i pracowników RCDR.

5.3. Rola WODR/ODR

Specjaliści WODR/ODR pełnią w systemie rolę podstawowej pomocy dla doradców Powiatowych Zespołów Doradczych (PZD). Odpowiadają drogą e-mail i telefoniczną na pytania z terenu, przekazują do KCDR pytania, na które nie znaleziono odpowiedzi, przekazują odpowiedzi, interpretacje i informacje otrzymane z KCDRRiOW i innych instytucji doradcom w powiatach. Doradcy WODR/ODR mogą przysyłać wypracowane przez siebie materiały szkoleniowe, prezentacje itp. do wyznaczonych osób w KCDR w celu zamieszczenia tych materiałów (po weryfikacji zawartości) w intranecie, do wykorzystania przez kadrę doradczą. Doradcy WODR/ODR, którzy znajdują się na liście mailingowej KCDRRiOW, będą zobowiązani do rozesłania otrzymanych wiadomości, odpowiedzi, interpretacji do pozostałych pracowników swojej jednostki, a także do prowadzenia listy mailingowej doradców powiatowych i rozsyłania do nich tej wiadomości. Doradca WODR/ODR prowadzący listę mailingową będzie zobowiązany do jej aktualizacji na bieżąco, w miarę zmian kadrowych, zmian adresowych e-mail itp.

5.4. Rola Powiatowych Zespołów Doradczych (PZD)

Doradcy Powiatowych Zespołów Doradczych to końcowi odbiorcy systemu, to przede wszystkim im służyć będzie system przepływu informacji. Doradcy PZD mają bezpośredni kontakt z rolnikami i za pomocą systemu pozyskiwać będą wszelkie niezbędne informacje potrzebne do udzielania fachowych, rzetelnych porad. Doradcy PZD przesyłają trudne pytania do doradców WODR/ODR i stamtąd otrzymują odpowiedzi. Upowszechniają je wśród kadry PZD. Doradcy PZD znajdują się na listach mailingowych w WODR/ODR, dzięki czemu wszyscy otrzymują ważne wiadomości czy interpretacje przepisów.

6. Osoby odpowiedzialne, podział tematyki

We wszystkich wymienionych powyżej instytucjach, od Departamentu po PZD, w ramach systemu powinny być wyznaczone osoby odpowiedzialne za

przekazywanie informacji w górę i w dół systemu i rozpowszechnianie jej w obrębie swej instytucji. Osoby te muszą mieć wyznaczonych zastępców, w przypadku urlopów, nieprzewidzianych wydarzeń losowych, problemów zdrowotnych itp.

Oprócz tego, na poziomie każdej instytucji zakładany jest podział tematyczny. Trudno bowiem zakładać, że pojedyncza osoba odpowiedzialna za przepływ informacji będzie obejmowała swym działaniem wszystkie tematy. W szczególności w dobie akcesji do UE, gdy spektrum narzędzi pomocy finansowej UE przygotowywane dla polskiej wsi jest tak wielkie.

Proponuje się, by na każdym poziomie systemu wytypować osoby, specjalizujące się w następujących zagadnieniach:

- Płatności bezpośrednie (1 osoba)*;
- Renty Strukturalne i Ułatwienie startu młodym rolnikom (1);
- Inwestycje w gospodarstwach rolnych i Wsparcie gospodarstw nisko-towarowych (1);
- Programy rolno-środowiskowe (1)**;
- Różnicowanie działalności rolniczej i około rolniczej oraz Zalesianie gruntów rolnych (1);
- Wsparcie dostosowań do standardów wspólnotowych (1);
- Grupy producentów rolnych (1).

* Mimo, że wiedza z zakresu płatności bezpośrednich i obszarów ONW będzie potrzebna każdemu doradcy, powyżej proponuje się wskazanie odrębnej osoby odpowiedzialnej za przekazywanie informacji z tego zakresu i pośredniczenie w jej wymianie. W przypadku bowiem, gdy każdy zajmuje się daną tematyką, brak jest osoby odpowiedzialnej za skuteczny przepływ informacji.

** Osoby te powinny się wywodzić z osób szkolonych na doradców rolno-środowiskowych.

Przy powyższym założeniu liczby osób odpowiedzialnych za poszczególne tematykę, pytanie z zakresu tematu rent Strukturalnych będzie kierowane z PZD do specjalisty WODR, który tą tematyką się zajmuje. W ten sam sposób pytanie to, w przypadku braku odpowiedzi, trafi do specjalisty KCDR zajmującego się tą samą branżą i dalej do Departamentu. Odpowiedzi zaś, czy interpretacje przepisów wracać będą tą samą drogą do KCDR lecz dalej trafią do wszystkich regionów, a w obrębie regionów, do wszystkich doradców w powiatach.

Oczywiście, w przypadku regionów, gdzie dana tematyka okaże się wiodąca, a zapotrzebowanie na informacje duże, istnieje możliwość przydzielenia większej ilości osób do danego tematu na poziomie WODR/ODR. Decyzje taką powinna podjąć wewnętrznie dana jednostka doradcza i poinformować zarówno osoby kontaktowe w KCDR jak i w PZD o swej decyzji, podając dane osobowe i kontakt do wytypowanych osób.

7. Procedury

7.1. Strona internetowa

Pracownicy KCDR na bieżąco:

- będą aktualizować stronę internetową,
- będą prowadzić serwisy,
- będą umieszczać linki tylko do stron, z których informacja może być uznawana za potwierdzoną,
- będą umieszczać na stronie odpowiedzi na zapytania doradców,
- będą umieszczać na stronie wszystkie interpretacje przepisów.

7.2. Listy mailingowe

Lista mailingowa w Departamencie objęłaby osoby w KCDR zajmujące się wyznaczonymi tematami (ok. 7-8 osób plus zastępcy, tj. około 16-20 osób).

Lista mailingowa u każdego specjalisty i jego zastępcy w KCDR objęłaby osoby we wszystkich województwach w WODR/ODR, zajmujące się tą samą tematyką (16 osób lub więcej, gdy w danej jednostce będzie wyznaczonych więcej osób niż 1 plus zastępcy, tj. 32 osoby lub więcej).

Lista mailingowa specjalisty WODR/ODR objęłaby wszystkich doradców w powiatach zajmujących się daną tematyką (liczba zależna od ilości powiatów i ilości osób w PZD zajmujących się daną tematyką). Na przykład przy 30 powiatach i jednej osobie w każdym PZD zajmującej się danym tematem, lista będzie obejmowała 30 adresów. Dodatkowo każdy specjalista WODR/ODR rozsyła wiadomość do pozostałych pracowników swej instytucji (odrębna lista mailingowa).

W Powiatowym Zespole Doradczym lista mailingowa może objąć wszystkich pracowników Zespołu w celu zaznajamiania doradców z informacjami z każdego tematu. Rozsądnym rozwiązaniem wydaje się posiadanie przez każdego doradcę PZD listy mailingowej swych współpracowników w Zespole. Niezależnie bowiem który z doradców otrzyma informację (z jakiegokolwiek tematu), może ona być niezwłocznie rozesłana do pozostałych pracowników.

W wielu przypadkach lista mailingowa zostanie zastąpiona w PZD dokumentem rozpowszechnianym obiegowo lub krótkim spotkaniem informacyjnym z rozdaniem pisanej informacji doradcom.

Wszystkie listy mailingowe byłyby aktualizowane na bieżąco. Każda jednostka miałaby obowiązek poinformować jednostkę nad- i podrzędną w systemie o zmianach kadrowych mających wpływ na system. W przeciwnym razie informacja byłaby wysyłana pod nieaktualne adresy i w efekcie nie docierałaby tam, gdzie powinna.

7.3. Inne wykorzystanie poczty elektronicznej

Wszelka inna korespondencja, mająca charakter informacji do upowszechnienia wśród doradców powinna być rozsyłana na takiej samej zasadzie jak w poprzednim punkcie. Powinno dążyć się do rozsyłania największej możliwej ilości informacji tą drogą. Oprócz krótkiego czasu w jakim informacja docierałaby do odbiorców, sposób ten przyniósłby oszczędności. Jest to wykorzystanie

istniejącej infrastruktury, oprogramowania itd., natomiast wszelka informacja wysyłana drogą tradycyjną (listownie, telefonicznie) wymaga dodatkowych opłat, czasu na przygotowanie, a jej przesyłanie trwa dłużej.

7.4. Intranet

Pracownicy KCDRRiOW mający nadzór nad stroną internetową mogliby zamieszczać także w intranecie materiały dostępne tylko dla doradców. Dostęp do intranetu możliwy byłby tylko dzięki unikalnym loginom i hasłom przydzielonym poszczególnym doradcom. Materiały przygotowane do zamieszczenia w intranecie podlegałyby weryfikacji merytorycznej KCDRRiOW.

7.5. Telefon, list, inne narzędzia komunikacji

Stosowane w sytuacjach nie do zastąpienia przez internet, głównie w przypadku przesyłania pism wymagających podpisów, oryginałów dokumentów, decyzji itp., pozostałyby zapewne często używanymi narzędziami w przepływie informacji.

7.6. Tablica ogłoszeń

Umieszczanie informacji na tablicy ogłoszeń w WODR/ODR i PZD zależy od decyzji danej jednostki doradczej. Tablica może mieć wydzieloną rubrykę „informacje” czy „interpretacje”, gdzie wywieszać się będzie najświeższe informacje. Osoba otrzymująca wiadomość (będąca na liście mailingowej jednostki wyższego szczebla w systemie informacji) miałaby za zadanie wywieszenie tej informacji także na tablicy ogłoszeń. Jeśli w danej jednostce organizacyjnej nie prowadzi się tego sposobu upowszechniania informacji, wiadomość powinna być rozesłana via e-mail do pozostałych pracowników, lub powinno być zorganizowane krótkie spotkanie informacyjne.

7.7. Spotkania informacyjne

Jeżeli w obrębie jednostki ODRE/WODR lub PZD nowa wiadomość nie byłaby rozsyłana via e-mail lub wywieszana na tablicy ogłoszeń, o jej nadejściu powinno się informować w drodze krótkich spotkań informacyjnych, podczas których informacja ta wręczana by była także wszystkim zainteresowanym pracownikom w postaci pisanej.

8. Wymogi dotyczące informacji

Informacja, która byłaby rozpowszechniana w ramach SPIRiD musiałaby być:

- a) **potwierdzona** – wygenerowana i opublikowana przez Departament, KCDRRiOW czy WODR/ODR musi być informacją sprawdzoną, co do której jakości nie ma żadnych wątpliwości;
- b) **jednakowa dla wszystkich** – rozsyłana do wszystkich jednostek w systemie w tej samej treści;

- c) sformatowana – rozsyłana w postaci jednego wzorca formularza, w celu uniknięcia zagubienia, pomylenia z inną korespondencją itp.;
- d) datowana – co pozwoli określić czas jej przesyłania od źródła do odbiorcy;
- e) ponumerowana – szczególnie w przypadku interpretacji przepisów, powstałej np. w wyniku zapytań, co ułatwiłoby odwoływanie się do interpretacji (np. „zgodnie z interpretacją nr...”);
- f) przekazywana w określonym czasie – w celu jak najszybszego dotarcia do odbiorcy (tabela propozycji czasu przekazywania informacji poniżej).

Tabela 1

Propozycja formularza zadawania pytań i rozsyłania ważnych informacji lub interpretacji (formularz przekazywania informacji)

Nazwa instytucji nadającej:	Departament / KCDRRiOW / RCD / WODR / ODR / *
Data wysłania:	
Do:	KCDR/RCD WODR/ODR PZD wszystkie jednostki**
Typ informacji:	Zapytanie / odpowiedź / nowa wiadomość / Interpretacja*
Numer:	Tylko w przypadku interpretacji (nadawany przez Departament)
Temat:	Temat nowej wiadomości lub odpowiedź na pytanie (z treścią pytania i podaniem jednostki zadającej pytanie)
Treść:	Tekst wiadomości
Załączniki:	Nazwa załącznika (-ów), jeśli informację stanowi obszerny dokument załączany oddzielnie. Informacja o nim powinna znaleźć się powyżej, w treści informacji.
Wysyłający:	Nazwisko i imię wysyłającego (równoznaczne z odpowiedzialnością za treść wiadomości) i (jeśli konieczne) powołanie się na osobę, źródło informacji.***
Rozesłać niezwłocznie do wszystkich zainteresowanych !!!	

Źródło: Opracowanie własne.

* wpisać odpowiednie.

** W przypadku przesyłania wiadomości „góra-dół” Departament wpisuje KCDRRiOW; KCDRRiOW wpisuje WODR/ODR, a WODR/ODR wpisują PZD, w przypadku zapytań przesyłka kierowana jest do instytucji o jeden stopień wyżej w systemie.

*** jedną z kluczowych ról systemu SPIRiD byłoby dostarczenie *potwierdzonej* informacji, toteż osoba wysyłająca podpisując się pod wiadomością, brałaby na siebie odpowiedzialność za jej treść.

Tabela 2

Czas przekazywania informacji – propozycje

Rodzaj przesyłanej informacji:	Czas przesłania:
Zapytanie	Dowolnie, na bieżąco
Odpowiedź na pytanie nie wymagająca interpretacji prawnych	Jak najszybciej (niezwłocznie), max. 24h dla każdej instytucji
Odpowiedź na pytanie wymagająca interpretacji prawnej (dotyczy tylko Departamentu)	4 dni
Nowa informacja	Jak najszybciej (niezwłocznie), max. 8h dla każdej instytucji.

Źródło: Opracowanie własne.

9. Współistnienie systemu ze strukturami organizacji – potrzeby zmian

Nadchodzące zmiany w strukturze potrzeb informacyjnych ze strony klienta doradców rolniczych, czyli rolników, wymuszają w krótkim czasie poważne zmiany w strukturach jednostek doradczych. Obserwując doradztwo państw UE, np. Irlandii czy Wlk. Brytanii, większość czasu pracy doradców poświęcana jest na zagadnienia związane z finansowaniem gospodarstw, narzędziami wsparcia UE, pomocą w wypełnianiu formularzy wniosków, biznes-planów, załączników itp. Tradycyjne doradztwo technologiczne zostało wyparte na plan dalszy.

Patrząc z pozycji potrzeb rozpowszechniania informacji sytuacją wygodniejszą jest kierowanie wiadomości do jednej wyznaczonej w instytucji osoby odpowiedzialnej za daną branżę, niż kierowanie jej do wszystkich pracowników na raz. Mając na uwadze główne zagadnienia związane z akcesją do UE, zaproponowano w pkt. 6 podział na siedem tematów przesyłania informacji. Oznacza on, że w każdej instytucji będzie wyznaczonych 7 osób, po jednej do danego tematu. Każda z tych osób będzie miała za zadanie poinformowanie swoich współpracowników o treści nowej wiadomości.

Nie oznacza to jednak, że tylko jedna osoba w instytucji będzie posiadała wiedzę z danego tematu. Wskazana osoba ma jedynie za zadanie przekazanie informacji, zaś wiedza z wymienionych tematów będzie z pewnością potrzebna większości doradców. Układ ten pozwala na aktualizację wiedzy wszystkich doradców bez konieczności informowania czy szkolenia każdego z nich w sposób ciągły.

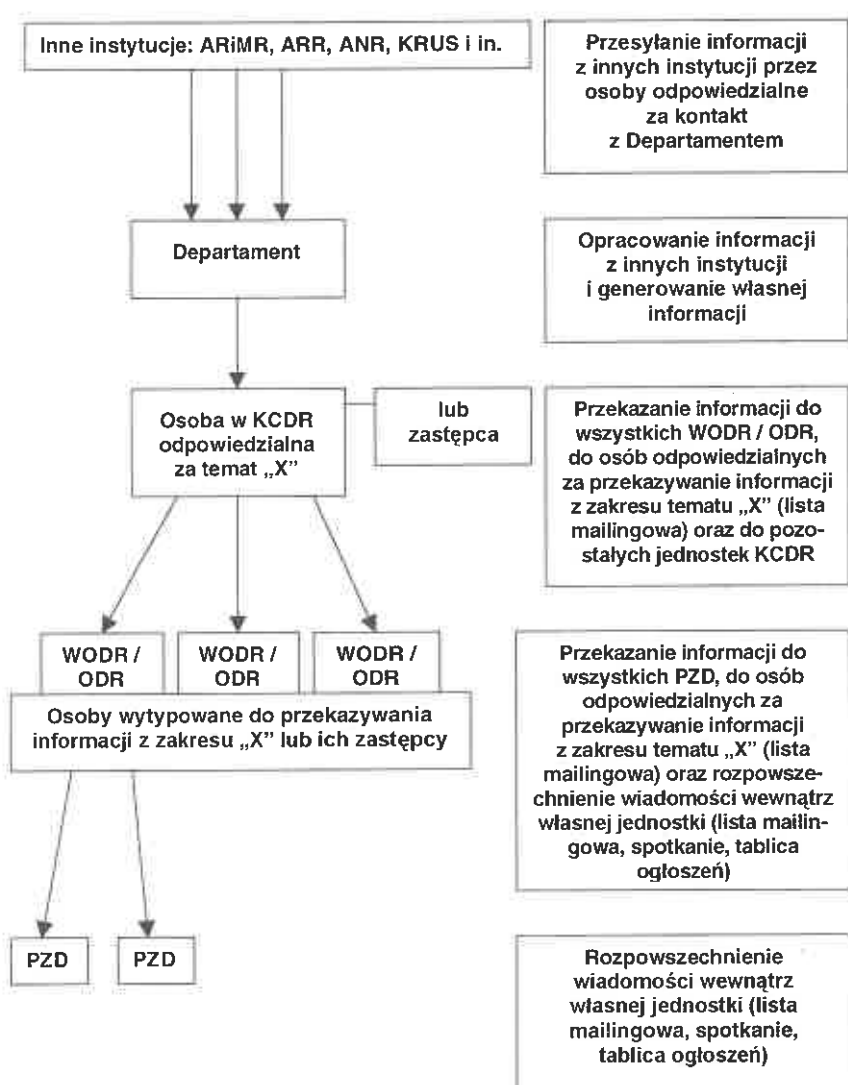
Biorąc pod uwagę możliwości kadrowe doradztwa, niemożliwym wydaje się by pełnienie zadań w systemie informacji było jedynym zadaniem wykonywanym przez danego doradcę, dlatego też niestychanie istotnym będzie wytypowanie takich osób, których codzienne obowiązki umożliwią przekazywanie informacji w krótkim czasie.

10. Funkcjonowanie całego systemu – ujęcie graficzne i opisowe

10.1. Przesyłanie informacji „z góry na dół” – w przypadku nowych wiadomości z zakresu tematu „X”, na przykład „Wspieranie młodych rolników” podano w schemacie 1.

Schemat 1

System przesyłania informacji „z góry na dół” – nowe informacje

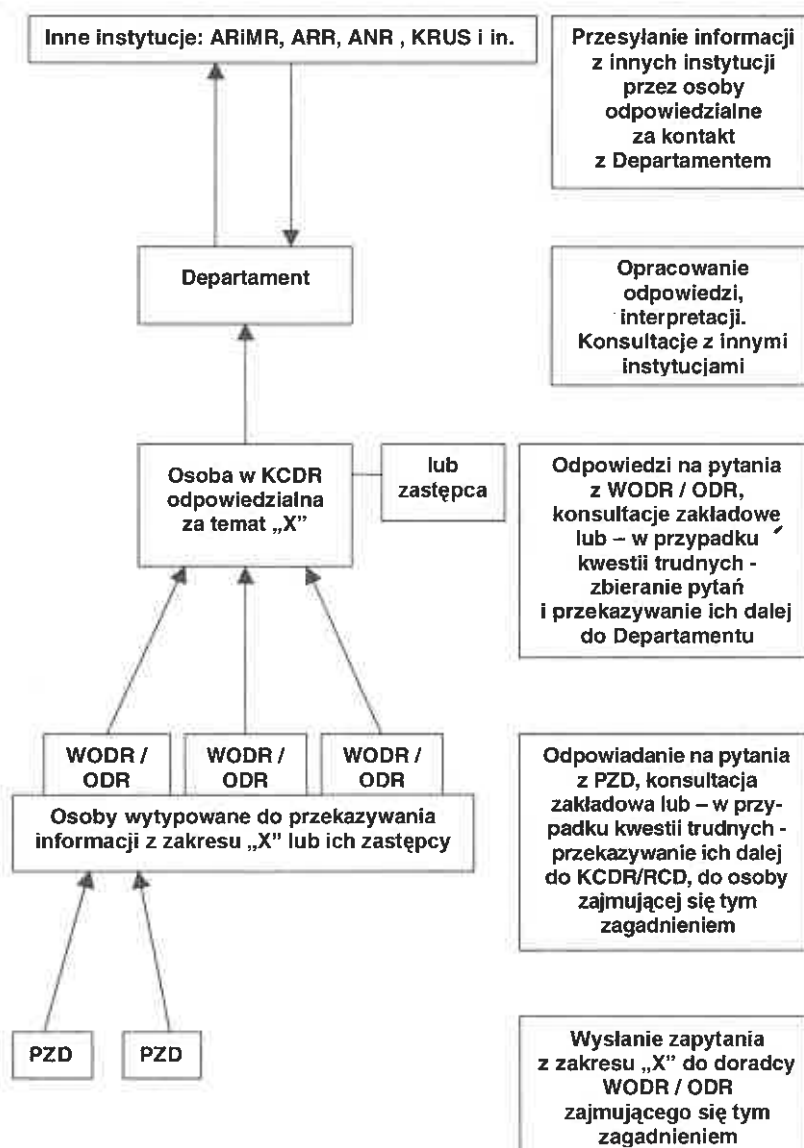

Źródło: Opracowanie własne.

10.2. Przesyłanie zapytań „z dołu do góry” – temat „X” (schemat 2)

Schemat 2

System przesłania zapytań „z dołu do góry”

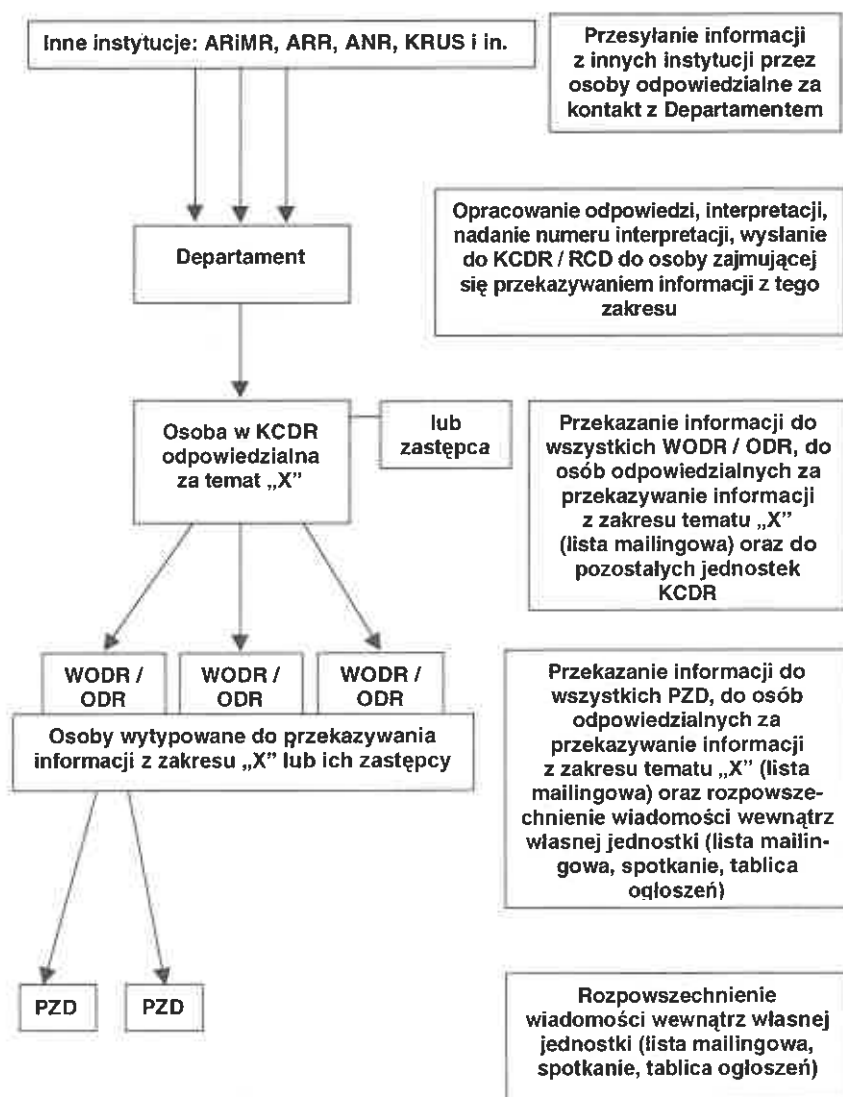

Źródło: Opracowanie własne.

10.3. Przesyłanie informacji „z góry na dół” – w przypadku odpowiedzi na pytania i interpretacji z zakresu tematu „X” (schemat 3)

Schemat 3

System przekazywania informacji „z góry na dół” – odpowiedzi na pytania i interwencje

Źródło: Opracowanie własne.

10.4. Lista adresów kontaktowych

Adresy musiałyby być dostępne na każdym poziomie, w przypadku obu kierunków przesyłania informacji. Pod adresami rozumie się adresy e-mail wytypowanych osób odpowiedzialnych za przekazywanie informacji w każdej instytucji.

Tabela 3

Lista adresów kontaktowych

Poziom systemu- instytucje	Przekazywanie informacji „w górę”	Przekazywanie informacji „w dół”	Przekazywanie informacji w obrębie instytucji
Inne instytucje, agencje		Osoba w Departamencie i jej zastępca	
Departament	Osoby w innych instytucjach, agencjach i ich zastępcy	Osoby przypisane do tematów, odpowiedzialne za przekazywanie informacji i ich zastępcy w KCDR	
KCDR / RCD	Osoba w Departamencie i jej zastępca	Osoby przypisane do tematów, odpowiedzialne za przekazywanie informacji i ich zastępcy w WODR / ODR	Osoby w pozostałych jednostkach KCDR odpowiedzialne za rozpowszechnienie informacji w swej instytucji
WODR / ODR	Osoby przypisane do tematów, odpowiedzialne za przekazywanie informacji i ich zastępcy w KCDR	Osoby odpowiedzialne za odbior informacji i ich rozpowszechnienie w PZD	Kadra w danej jednostce WODR / ODR
PZD	Osoby przypisane do tematów, odpowiedzialne za przekazywanie informacji i ich zastępcy w WODR/ ODR		Kadra w danym PZD

Źródło: Opracowanie własne.

11. Koordynacja wdrażania i funkcjonowania systemu

Za wdrożenie i koordynowanie działania systemu w pierwszym etapie powinni być odpowiedzialni wytypowani pracownicy KCDR, z uwzględnieniem umiejętności i kwalifikacji, a także umiejscowienia w poszczególnych jednostkach organizacyjnych (np. w przypadku prowadzeniu strony internetowej, intranetu itp.).

Wdrożenie systemu objęłoby przede wszystkim:

- ostateczne ustalenie liczby tematów jakim służyć ma system SPIRiD;
- wytypowanie osób odpowiedzialnych za przekazywanie informacji w każdej z instytucji objętych systemem, wraz z ustaleniem zastępstw;
- przygotowanie list mailingowych przez osoby kontaktowe w każdej z instytucji objętych systemem;

- d) sprawdzenie przydatności sprzętu komputerowego do pełnienia takich funkcji;
- e) ostateczne ustalenie procedur przekazywania informacji, w tym czasu odpowiedzi, formularza informacji itp.;
- f) ustalenie zawartości strony internetowej i intranetu oraz procedur zamieszczania w nich nowych treści, w tym weryfikacji merytorycznej;
- g) ustalenia techniczne dostępu do intranetu przez doradców;
- h) spotkania informacyjne w instytucjach objętych systemem SPIRiD, mające na celu przedstawienie istoty systemu i korzyści płynących z jego funkcjonowania.

12. Podsumowanie - korzyści płynące z wdrożenia systemu

Do podstawowych korzyści płynących z wdrożenia proponowanego systemu należałyby:

- a) szybki przepływ informacji między instytucjami;
- b) rozprzestrzenianie się informacji w całej sieci instytucji w jednym czasie;
- c) pozyskiwanie potwierdzonych, sprawdzonych informacji;
- d) osobista odpowiedzialność za przesyłaną informację;
- e) zapewnienie stałego przepływu informacji (zastępstwa);
- f) uporządkowana informacja, umożliwiająca powołanie się na nią (numera-cja interpretacji);
- g) uzyskiwanie odpowiedzi na trudne pytania w krótkim czasie (procedury czasowe);
- h) ujednolicenie źródeł informacji (osoby kontaktowe);
- i) skrócenie czasu rozsyłania wiadomości do różnych odbiorców (listy mailingowe);
- j) oszczędności finansowe (zastąpienie poczty tradycyjnej kontaktami via e-mail);
- k) zredukowanie liczby zapytań (wysyłanie odpowiedzi i interpretacji nie tylko do osoby pytającej, ale do wszystkich odbiorców systemu).

13. Uwagi końcowe

Każda informacja rozsyłana w proponowanym systemie poprzez e-mail mogłaby być przesyłana na adres odbiorcy i jednocześnie jego zastępcy, co pozwoliłoby uniknąć sytuacji, w których informacje nie byłyby odbierane, a także

uniknąć konieczności informowania jednostek współpracujących w obrębie systemu o krótkotrwałych zmianach odbiorców informacji.

Listy mailingowe powinny być aktualizowane na bieżąco, zarówno w przypadku zmian kadrowych dotyczących się osoby zaangażowanej w system, jak i zmiany jej adresu e-mail. Informacja o takiej zmianie byłaby przesyłana do nad- i podrzędnej jednostki w systemie, do osób kontaktowych, w celu umożliwienia dokonania zmian na listach.

Należałoby dążyć do maksymalnego skrócenia przepływu informacji, a zarazem zapewnienia dostępu do informacji wszystkich odbiorców. Stąd kaskadowe przesyłanie informacji. Osoby pełniące funkcję przekazujących informację w systemie, sprawdzałyby swe skrzynki poczty elektronicznej co najmniej kilkakrotnie w ciągu dnia, by oczekująca informacja mogła być jak najszybciej przekazana lub w przypadku prostych zapytań odesłana z odpowiedzią. Dlatego też ważny byłby, podkreślony już wcześniej, odpowiedni dobór osób, których inne obowiązki nie blokowałyby obsługi systemu.

LITERATURA:

1. Kujawiński W. (1994): Doradztwo rolnicze – inspiracja i pomoc w osiąganiu nowych poziomów życia ludności rolniczej. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego 1/94; CDiEWR Poznań.
2. Matuszak E. (1994): System informacji rolniczej. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego 1/94; CDiEWR Poznań.
3. Orylska J., Mickiewicz B. (1997): System informacji rynkowej dla agrobiznesu wsi. [w:] Informacja rynkowa dla potrzeb doradztwa rolniczego i podejmowania decyzji produkcyjnych rolników. ATR Bydgoszcz.
4. Jaworowski P., Zarębski M. (1997): Agrobiznes – znaczenie informacji rynkowej dla młodych rolników i ich gospodarstw rolnych. ATR Bydgoszcz, jw.
5. Wiatrak A. P. (1997): System przekazywania i wykorzystywania informacji w rolnictwie. ATR Bydgoszcz, jw.
6. Zawisza S. (1997): System informacji rynkowych w Ośrodkach Doradztwa Rolniczego. ATR Bydgoszcz, jw.
7. Kania J. (1998): Rola służb doradztwa rolniczego w systemie wiedzy i informacji rolniczej. Biuletyn Regionalny Zakładu Doradztwa Rolniczego AR w Krakowie; nr 318, Kraków.
8. Drygas M., Matuszak E. (2001): Potrzeby informacyjne Ośrodków Doradztwa Rolniczego. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego 1/2001. KCDRRiOW O/Poznań.
9. www.teagasc.ie

GRZEGORZ CETNER

KONCEPCJA SYSTEMU PRZEPŁYWU INFORMACJI ROLNICZEJ I DORADCZEJ

STRESZCZENIE

Artykuł jest próbą przedstawienia założeń systemu przepływu informacji na rzecz rolników i doradców rolniczych. Założenia te opierają się o analizę literaturową oraz o doświadczenia doradztwa rolniczego Republiki Irlandii i są wynikiem dyskusji jaka miała miejsce w ramach spotkań grup roboczych działających w ramach projektu bliźniaczego PHARE „Krajowy System Doradztwa Rolniczego”. W realizacji projektu bliźniaczego uczestniczą, obok polskich przedstawicieli doradztwa (ODR, RCD, KCDRRiOW, MRiRW), specjaliści państw członkowskich UE (Irlandii i Wlk. Brytanii).

GRZEGORZ CETNER

THE CONCEPTION OF AGRICULTURAL AND ADVISORY INFORMATION FLOW SYSTEM

SUMMARY

The article is an approach to establishing of agriculture and advisory information flow system. Assumptions of this paper are based on the literature analysis and the experiences of agriculture advisory staff in Republic of Ireland. The idea of information flow system was discussed during the meetings of working groups acting within the PHARE Twinning Program National Agriculture Advisory System". The participants of these groups are experts from Irish, British and Polish advisory organisations and ministries.

ZENON CHOMENTOWSKI
Politechnika Białostocka

INWESTYCJE W OCHRONIE ŚRODOWISKA A ROZWÓJ LOKALNY*

1. Wstęp

Podstawowym zadaniem kształtowania rozwoju regionalnego i lokalnego jest ustalenie celów, sposobów i środków zagospodarowania przestrzeni i racjonalnego jej użytkowania. Dotyczy to również środowiska przyrodniczego. Konieczne zatem staje się uwzględnienie aspektów ochrony środowiska w rozwoju różnych form działalności gospodarczej. Warunkiem właściwego rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich jest harmonijna realizacja dwóch podstawowych celów: ekonomicznego i ochrony środowiska. Zdaniem niektórych autorów jest to problem trudny do rozwiązania [Mioduszeński 1993, Urban 1992, Żylicz 1989]. Z samej istoty współzależności rozwoju wynika, że polityka regionalna aby mogła realizować idee ekorozwoju musi rozwiązywać dylemat, którego podłożem jest występująca w różnym stopniu ostrości sprzeczność strategicznych celów rozwoju: z jednej strony to cele związane z ochroną i racjonalnym kształtowaniem środowiska przyrodniczego, z drugiej zaś - to niezbędna społecznie potrzeba pobudzania rozwoju społeczno-gospodarczego regionów, zapewniająca przełamywanie recesji i regresu gospodarczego [Kołodziejski 1997]. Według Żylicza [1989] gospodarowanie przyrodą wymaga dzisiaj instrumentów i umiejętności wykraczających poza klasyczny rachunek kosztów. Urban [1992] natomiast proponuje nową ekonomię, według której korzyści finansowe muszą iść w parze z ekologicznymi, co przyczyni się do skutecznej ochrony środowiska. Kreowanie różnych form aktywności gospodarczej, nie związanej bezpośrednio z rolnictwem, stwarza zagrożenie dla środowiska naturalnego. Szczególne zagrożenie dla środowiska stanowią małe, często niedoinwestowane zakłady przetwórcze, których na obszarach wiejskich jest najwięcej [Trybała 1996].

* Artykuł przygotowany na podstawie wyników badań autora W/IZM/19/01.

Rozwój różnych form szeroko rozumianej przedsiębiorczości wymaga przede wszystkim przygotowania inwestycji infrastrukturalnych, które rozszerzają możliwości tworzenia nowych miejsc pracy, ale również silnie ingerują w środowisko naturalne. Stąd też w planach zagospodarowania przestrzennego tak ważne jest zachowanie równowagi między naturalnymi walorami środowiska przyrodniczego a agresywnymi wobec niego, formami aktywności gospodarczej. Szczególnie predysponowane do efektywnego wprowadzania zasad ekorozwoju są obszary chronione. Ustawa o ochronie przyrody z 1991 r. (Dz. U. Nr 114) precyzuje zasady użytkowania obszarów chronionych i dopuszczalne formy działalności gospodarczej.

Do obszarów chronionych należy znaczna część woj. podlaskiego. Walory środowiska przyrodniczego tego regionu są wysoko cenione. Szczególną uwagę należy zwrócić na rejon Puszczy Białowieskiej, obszar o unikatowych walorach przyrodniczo-krajobrazowych, wpisany na listę światowego dziedzictwa naturalnego UNESCO. W gminach znajdujących się w sąsiedztwie Puszczy, umownie zwanych puszczańskimi, realizacja zrównoważonego rozwoju jest zadaniem priorytetowym.

2. Materiał i metodyka

Badaniami objęto gminę Białowieżę oraz 7 gmin znajdujących się w sąsiedztwie Puszczy Białowieskiej. Administracyjnie wszystkie gminy należą do powiatu hajnowskiego (woj. podlaskie). Łączna powierzchnia badanego regionu to 1623 km². Powierzchnia lasów i gruntów leśnych stanowi 49,4% powierzchni tych gmin, z czego większość objęta jest różnymi formami ochrony przyrody i krajobrazu. Ogółem obszary prawnie chronione to 100605,7 ha, w tym: 10501,9 ha zajmują parki narodowe i 3734,6 ha rezerваты przyrody. Pozostałą część stanowią obszary chronionego krajobrazu i użytki ekologiczne [Rocznik 1998].

Podstawową metodą gromadzenia danych była ankieta badawcza, którą przeprowadzono we wszystkich gminach powiatu hajnowskiego w latach 1998-1999 (z badań wyłączono gminę miejską – Hajnówka). Zebrane informacje dotyczyły infrastruktury technicznej i społecznej, sytuacji demograficznej, kierunków i charakteru przedsiębiorczości pozarolniczej, nakładów inwestycyjnych na ochronę środowiska. Badania ankietowe były uzupełnione wywiadem przeprowadzonym z wójtem lub osobą upoważnioną, co pozwoliło na uzyskanie informacji o planach zagospodarowania przestrzennego gmin z uwzględnieniem specyficznych cech tego regionu oraz form ochrony środowiska naturalnego.

Dodatkowym źródłem informacji były dane statystyczne WUS w Białymstoku oraz literatura przedmiotu. Nakłady inwestycyjne podano w cenach bieżących oraz cenach realnych, przyjmując wskaźniki inflacji wg GUS: rok 1998 – 1,12 i 1999 – 1,07.

3. Wyniki badań

Jednym z uwarunkowań rozwoju gospodarczego regionu jest stan infrastruktury technicznej. Liczne badania dowodzą istotnego związku między poziomem infrastruktury a rozwojem przedsiębiorczości [Niedzielski 1999, Biernat-Jarka 1999, Jargiełło 1998, Kłodziński 1999]. W badanych gminach poziom infrastruktury technicznej jest bardzo zróżnicowany. Na ogół jednak jest słabo zaawansowany na znacznej części obszaru, chociaż władze samorządowe czynią w tej dziedzinie najwięcej starań. W ostatnich latach znaczna część środków z budżetu gmin była przeznaczona na inwestycje w zakresie ochrony środowiska i gospodarkę wodną. W 1999 r. na obszary wiejskie powiatu hajnowskiego skierowano 5671,2 tys. zł. z przeznaczeniem na ochronę środowiska, z tego aż 96,6% - na ochronę wód, 2,6% - na ochronę powietrza i 0,8% - na ochronę powierzchni ziemi (tabela 1). W ramach ochrony powietrza atmosferycznego dokonano modernizacji kotłowni i ciepłowni w dwóch gminach: Białowieża i Dubicze Cerkiewne. Inwestycje w zakresie ochrony wód obejmowały prace związane z budową oczyszczalni ścieków w Narewce i Dubiczach Cerkiewnych. Znaczący postęp odnotowano w budowie sieci kanalizacyjnej. W gminach Białowieża, Czeremcha, Narewka i Dubicze Cerkiewne wybudowano część sieci kanalizacyjnej odprowadzającej ścieki, a w gminach Białowieża i Dubicze Cerkiewne również odprowadzającej wody opadowe. W gminie Czeremcha całość środków związanych z ochroną środowiska przeznaczono na budowę kanalizacji odprowadzającej ścieki. Na ochronę powierzchni ziemi w 1998 r. przeznaczono łącznie 541,9 tys. zł., czyli 33,1% środków na ochronę środowiska na obszarach wiejskich powiatu hajnowskiego. Wykorzystano je na budowę składowisk odpadów przemysłowych i komunalnych w gminie Narew i Narewka.

Zróżnicowany poziom rozwoju inwestycji w poszczególnych gminach w zakresie ochrony środowiska w dużej mierze związany jest z wysokością budżetu przeznaczonego na ten cel. W 1999 r. w gminie Białowieża i Narewka był o 7-krotnie wyższy niż w gminie Czeremcha i aż 12-13-krotnie wyższy niż w gminie Dubicze Cerkiewne.

Nakłady inwestycyjne na gospodarkę wodną wynosiły 564,8 tys. zł. w roku 1998 i 937,7 tys. zł. w 1999, 85% tych środków przeznaczono na budowę ujęć i doprowadzenie wody (tabela 1). W dwóch gminach: Kleszczewo i Narewka część budżetu przeznaczono również na budowę zbiorników wodnych.

W efekcie poniesionych nakładów inwestycyjnych w 1999 r. wybudowano 14,3 km sieci kanalizacyjnej odprowadzającej ścieki i 0,7 km odprowadzającej wody opadowe. Wybudowano również 24,6 km sieci wodociągowej. Ponadto wykonano dalszą część prac przy budowie oczyszczalni ścieków w Narewce i Dubiczach Cerkiewnych oraz zakończono budowę oczyszczalni ścieków dla gminy wiejskiej - Hajnówka.

Tabela 1
 Nakłady inwestycyjne na ochronę środowiska i gospodarkę wodną
 w powiecie hajnowskim w latach 1998-99 (w tys. zł)*

Wyszczególnienie	Obszary wiejskie ogółem		Białowieża		Czeremcha		Czyże		Dubicze Cerkiewne		Hajnówka		Kleszczewo		Narew		Narewka	
	1998	1999	1998	1999	1998	1999	1998	1999	1998	1999	1998	1999	1998	1999	1998	1999	1998	1999
Ochrona środowiska																		
Ogółem:	1636,9	5671,2	24,6	2493,1	884,1	365,8	-	-	-	-	22,2	-	143,6	-	137,5	-	568,5	2611,9
1. Ochrona powietrza atmosferycznego i klimatu	617,9	147,7	-	44,0	617,9	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
w tym:	-	147,7	-	44,0	589,4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
- modernizacja kotłowni i ciepłowni	447,1	5477,9	24,6	2449,1	286,2	365,8	-	-	-	-	22,2	-	143,6	-	-	-	164,1	2566,3
2. Ochrona wód	22,2	1439,2	24,6	2246,1	266,2	365,8	-	-	-	-	22,2	-	143,6	-	-	-	-	1402,5
w tym:	454,9	3878,6	-	103,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1163,8
- oczyszczalnie ścieków	-	160,1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
- kanalizacja odprowadzająca ścieki	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
- kanalizacja odprowadzająca wody opadowe	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
3. Ochrona powierzchni ziemi	541,9	45,6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	137,5	-	404,4	45,6
Gospodarka wodna																		
Ogółem	564,8	937,7	102,3	345,1	-	-	195,3	-	100,5	219,6	-	9,0	40,0	118,9	-	71,3	126,7	173,8
w tym:	488,3	802,3	102,3	345,1	-	-	195,3	-	100,5	219,6	-	9,0	40,0	71,2	-	71,3	50,2	86,1
- ujęcia i doprowadzenia wody	76,5	135,4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	47,7	-	-	76,5	87,7
- zbiorniki wodne	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

* ceny bieżące

Źródło: Rocznik Statystyczny woj. podlaskiego. US w Białymstoku, 2000. Województwo Podlaskie w 1998 r. US w Białymstoku 1999.

W 1999 r. nakłady realne (po uwzględnieniu wskaźnika inflacji) na ochronę środowiska obszarów wiejskich powiatu hajnowskiego wzrosły ponad 3-krotnie w stosunku do roku 1998, na gospodarkę wodną przeznaczono natomiast o 55% więcej środków finansowych (tabela 2).

Tabela 2

Poziom nakładów realnych na ochronę środowiska i gospodarkę wodną w powiecie hajnowskim w latach 1998-1999

Wyszczególnienie		Nakłady realne w odniesieniu do 1998 r.			
		Ogółem w tys. zł			
		Ochrona środowiska		Gospodarka wodna	
		1998	1999	1998	1999
Obszary wiejskie ogółem		1639,9	5300,2	564,8	876,4
GMINY	Białowieża	24,6	2330,0	102,3	322,5
	Czeremcha	884,1	341,9	-	-
	Czyże	-	-	195,3	-
	Dubicze Cerk.	-	187,3	100,5	205,2
	Hajnówka	22,2	-	-	8,4
	Kleszczele	143,6	-	40,0	111,1
	Narew	137,5	-	-	66,6
	Narewka	568,5	2441,0	126,7	162,4

Źródło: Obliczenia własne.

Znaczenie urządzeń infrastrukturalnych, w tym w ochronie środowiska naturalnego wynika z faktu, że są one podstawą wszelkiej działalności gospodarczej i wpływają na poprawę warunków życia i pracy. W badanych gminach w latach 1998-99 przybyło nowych podmiotów gospodarczych, zarejestrowanych w systemie REGON. Aktywność ekonomiczna mieszkańców w działalnościach pozarolniczych była zróżnicowana. Liczba podmiotów gospodarczych na 1000 mieszkańców w badanym okresie była następująca: Białowieża - 44,4; Czeremcha - 15,4; Czyże - 11,8; Dubicze Cerkiewne - 11,7; Hajnówka - 22,3; Kleszczele - 16,4; Narew - 22,6 i Narewka - 28,2. W woj. podlaskim wskaźnik ten wynosił 60,5. Bezrobotni zarejestrowani stanowili 8,8% ludności czynnej zawodowo, na jedną ofertę pracy przypadało 503 bezrobotnych.

Ze struktury przedsięwzięć gospodarczych wynika, że najbardziej preferowanym rodzajem inicjatyw indywidualnych jest działalność usługowa. Udział usług stanowił ponad 50% wszystkich przedsięwzięć (z wyjątkiem gmin Czeremcha i Hajnówka). Są to przede wszystkim usługi leśne, stolarskie i turystyczne, co wynika z charakteru gmin. Na drugim miejscu wśród odnotowanych inicjatyw

gospodarczych znajduje się handel, natomiast najmniejszym zainteresowaniem miejscowej ludności cieszy się działalność produkcyjna (tabela 3).

Tabela 3

Struktura działalności gospodarczej w latach 1998-1999 (%)

Gmina	Rodzaj działalności			Liczba podmiotów gospodarczych na 1000 mieszkańców
	Handel	Produkcja	Usługi	
Białowieża	21,4	4,8	73,8	44,4
Czeremcha	52,3	3,1	44,6	15,4
Czyże	30,6	22,2	47,2	11,8
Dubicze Cerk.	36,4	9,1	54,5	11,7
Hajnówka	15,7	68,5	15,7	22,3
Kleszczele	48,1	1,9	50,0	16,4
Narew	32,1	6,3	61,6	22,6
Narewka	22,0	5,3	72,7	28,2
woj. podlaskie	-	-	-	60,5

Źródło: Wyniki badań własnych.

Wyniki badań aktywności ekonomicznej mieszkańców gmin puszczańskich wskazują, że społeczności lokalne chętniej podejmują inicjatywy związane z szybkim obrotem kapitału i możliwością zgromadzenia środków na sfinansowanie dalszego rozwoju. Takie zjawiska obserwuje się również w innych częściach kraju [Moskal i Kotala 1999, Zajac 2000].

Ważną rolę w sferze działalności pozarolniczych pełnią usługi agroturystyczne, które nie wymagają rejestracji w ewidencji działalności. Gospodarstwa agroturystyczne czynne są cały rok ale z praktyki wiadomo, że goście przyjeżdżają tu tylko w okresie wakacji i ferii świątecznych. Zlokalizowane są w czterech gminach: Białowieża - 17, Narewka - 13, Dubicze Cerkiewne - 8 i Kleszczele - 4. W strategii rozwoju gmin puszczańskich turystyka, w tym agroturystyka traktowane są priorytetowo mimo, że opinie władz lokalnych i samych mieszkańców są podzielone. Wynika to z planowanego powiększenia Białowieskiego Parku Narodowego. Zwolennicy tej koncepcji widzą możliwość skutecznej ochrony i właściwego zagospodarowania unikatowego obszaru. Przeciwnicy natomiast, obawiają się utraty dotychczasowych miejsc pracy, zwiększenia bezrobocia.

Dotychczasowe starania w przygotowaniu bazy noclegowej dla turystów, to obok wymienionych gospodarstw agroturystycznych również 758 miejsc noclegowych w hotelach i pensjonatach (671 całorocznych).

4. Wnioski

Wszelkie koncepcje rozwoju obszarów wiejskich opowiadają się za wielofunkcyjnym ich rozwojem, co wiąże się z uruchomieniem na wsi dodatkowych, alternatywnych w stosunku do rolnictwa miejsc pracy. Jednak rozwój ten intensywnie ingeruje w środowisko naturalne. Stąd też w planach zagospodarowania przestrzennego winne być brane pod uwagę takie kierunki działań, które respektują zasady ochrony naturalnego bogactwa regionu. Szczególnie mocno jest to akcentowane na obszarach przyrodniczo cennych. Cel ten może być osiągnięty poprzez realizację następujących zadań:

Rozwijanie kierunków gospodarowania, które wykorzystują racjonalnie zasoby regionu, w zgodzie z prawami przyrody i ekonomii.

Preferowaną działalnością na obszarach chronionych winna być agroturystyka. Rozwój agroturystyki oraz inne związane z tym działania mogą w istotny sposób przyczynić się do ożywienia gospodarczego obszarów wiejskich.

Obroną przed degradacją naturalnego bogactwa regionu jest budowanie inwestycji w zakresie ochrony środowiska oraz edukacja ekologiczna. W gminach powiatu hajnowskiego w 1999 r. wzrosły nakłady na inwestycje chroniące środowisko naturalne ponad 3 - krotnie. Wzrosła również aktywność ekonomiczna mieszkańców.

LITERATURA:

1. Biernat-Jarka A. (1999): Infrastrukturalne uwarunkowania rozwoju przedsiębiorczości w wybranych gminach Polski Południowo-Wschodniej. Roczniki Naukowe SERiA, Rzeszów T. I, z. 3: 95-100.
2. Jargiełło A. (1998): Społeczne i ekonomiczne uwarunkowania rozwoju przedsiębiorczości na terenach wiejskich. [w:] Rynek a rozwój społeczny. UMCS Lublin, 223-228.
3. Kłodziński M. (1999): Aktywizacja gospodarcza obszarów wiejskich. PAN, IRWiR, Warszawa, 48-55.
4. Kołodziejski J. (1997): Rozwój regionalny ekologicznie uwarunkowany. [w:] Rozwój gospodarczy i zmiany strukturalne w ujęciu regionalnym. Wyd. UwB, T. I, 93-100.
5. Moskal S., Kotala A. (1999): Drobne przedsiębiorstwa jako czynnik rozwoju gospodarczego terenów wiejskich - na przykładzie powiatu Dąbrowa Tarnowska. Roczniki Naukowe SERiA, Rzeszów T. I. z. 3, 201-207.
6. Niedzielski E. (1999): Uwarunkowania rozwoju przedsiębiorczości gospodarczej na terenach wiejskich. Roczniki Naukowe SERiA, Rzeszów, T. I. z. 3, 19-26.
7. Mioduszewski W. (1993): Społeczno-ekonomiczne aspekty i instrumenty ekorozwoju. Post. Nauk Roln., nr 3, 32-39.
8. Trybała M. (1996): Zagadnienia gospodarki wodno-ściekowej. PWRiL, Warszawa.
9. Urban M. (1992): Ekonomia i ekologia. Zesz. Probl. Post. Nauk Roln., nr 401, 245-254.

10. Zając D. (2000): Kreowanie przedsiębiorczości pozarolniczej przez rolników w regionie rolnictwa rozdrobnionego. [w:] Rola małych i średnich przedsiębiorstw w rozwoju obszarów wiejskich. Red. K. Łęczycki, AP Siedlce, 208-216.
11. Żylicz T. (1989): Ekonomia wobec problemów środowiska przyrodniczego. Warszawa
12. Rocznik Statystyczny woj. białostockiego US Białystok 1998.

ZENON CHOMENTOWSKI

INWESTYCJE W OCHRONIE ŚRODOWISKA A ROZWÓJ LOKALNY

STRESZCZENIE

Rozwój przedsiębiorczości i związany z tym rynek pracy jest bardzo ważnym elementem ożywienia obszarów wiejskich i zwiększenia ich potencjału gospodarczego. Jednak rozwój różnych form szeroko rozumianej przedsiębiorczości silnie ingeruje w środowisko naturalne. W planach zagospodarowania przestrzennego ważne jest zachowanie równowagi między naturalnymi walorami środowiska przyrodniczego a agresywnymi wobec niego formami aktywności gospodarczej. Szczególnie predysponowane do efektywnego wdrażania zasad ekorozwoju są obszary chronione. W rejonie Puszczy Białowieskiej rozwój gospodarczy jest niższy niż przeciętnie w woj. podlaskim. Aktywność ekonomiczna mieszkańców w działalnościach pozarolniczych była zróżnicowana: od 11,7 podmiotów gospodarczych na 1000 mieszkańców w gminie Dubicze Cerkiewne do 44,4 w gminie Białowieża. Na ochronę środowiska naturalnego gminy przeznaczały znaczną część swoich dochodów. W latach 1998-99 w powiecie hajnowskim przeznaczono od 48,1% do 54,8% wszystkich środków finansowych na różne formy ochrony środowiska obszarów wiejskich.

ZENON CHOMENTOWSKI

INVESTMENTS IN ENVIRONMENT PROTECTION AND LOCAL DEVELOPMENT

SUMMARY

The enterprise development and labour market related thereof are factors of great importance for the economic recovery and increase in the economic potential of rural areas. However, the development of various forms of enterprise considered in its broad meaning interferes in the natural environment tenaciously. Thus, while preparing spatial economy plans, it is important to keep a balance between natural environmental values and those forms of business activity that can make any incursion on the environment. Among the relevant areas the protected ones are especially predisposed to be treated in compliance with the rules of the sustainable development. In the Białowieża Primeval Forest region, the economic development indicators are below the average estimated in the Podlasie Province. The inhabitants' economic initiative in the sphere of non-agricultural activity varies from 11.7 to 44.4 economic subjects per 1,000 people in the Dubicze Cerkiewne Commune and the Białowieża Commune, respectively. The communes' income is allocated in its major part for environmental protection purposes. In 1998-99, the expenses for various forms of the rural area environmental protection were covered with 48.1 to 54.8% of the whole financial resources in the Hajnowka County.

KRZYSZTOF KORPYSZ, HENRYK ROSZKOWSKI
*Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego
w Warszawie*

NIEKTÓRE ASPEKTY OCHRONY ŚRODOWISKA W BUDOWIE CHLEWNI – ANALIZA PRZYPADKU

1. Wstęp

Chów trzody chlewnej podlega silnym wahaniom (tzw. cykl świński). Powoduje to także zmiany cen skupu i zmiany opłacalności tej gałęzi produkcji rolnej. Aby uzyskać satysfakcjonujące dochody z gospodarstwa konieczne staje się zwiększanie skali produkcji przy jednoczesnym ograniczaniu jej kosztów. Dlatego też rolnicy często podejmują decyzje o modernizacji lub budowie nowych obiektów inwentarskich. Dotyczy to przede wszystkim gospodarstw specjalistycznych, które już wcześniej miały znaczące osiągnięcia produkcyjne. Powszechnie wyrażany jest pogląd, że specjalizacja jest jednym z warunków umożliwiających sprostanie konkurencji zewnętrznej, która nasili się po wstąpieniu Polski do struktur Unii Europejskiej. Jest to tym ważniejsze, że produkcja wieprzowiny w UE nie jest bezpośrednio wspierana. Specjalizacja pozwala na pełniejsze wykorzystanie wszystkich zasobów gospodarstwa, w tym budynków, ziemi, siły roboczej oraz wiedzy i kwalifikacji rolnika. W sektorze trzodziarskim mamy już wiele dobrych i stosunkowo silnych gospodarstw rolnych charakteryzujących się wysoką produkcją i obsadą zwierząt. Dalszy rozwój skali produkcji związany jest zazwyczaj z poważnymi przemianami w gospodarstwie. Zwykle konieczna jest budowa nowych obiektów oraz modernizacja istniejących budynków, budowli i wyposażenia. Przy dużej skali kosztów, zazwyczaj z tym związanych, niezbędne jest zaciągnięcie kredytu, co skutkuje koniecznością przejścia dość skomplikowanej procedury sporządzenia i analizy wniosku kredytowego połączonego z wykonaniem biznesplanu.

Chów trzody chlewnej odbywa się w pomieszczeniach, gdzie zwierzęta przebywają przez cały rok; jest oparty na paszach treściwych, często z zakupu, a przez to jest stosunkowo słabo powiązany z produkcją roślinną z własnego gospodarstwa. Podwyższenie koncentracji, wzrost skali produkcji i podniesienie

jej intensywności, szczególnie w chowie trzody chlewnej może powodować zwiększenie ryzyka wystąpienia zagrożeń środowiskowych. Rolnictwo a głównie produkcja zwierzęca prowadzona w dużych fermach jest często traktowana jako poważny czynnik powodujący skażenie środowiska związkami azotu i fosforu. Wobec tego należy szczególnie dbać aby inwestycje modernizacyjne oraz nowe obiekty służące do produkcji trzodziarskiej nie stwarzały zagrożeń ekologicznych i nie przyczyniały się do pogorszenia stanu środowiska przyrodniczego. Powyższy aspekt nie zawsze jest jednak należycie uwzględniany.

2. Cel i główne tezy artykułu

Podjęto próbę analizy dokumentacji technicznej konkretnego projektu nowej chlewni na 100 DJP (dużych jednostek przeliczeniowych) pod kątem zgodności zawartych rozwiązań z regulacjami ustawowymi odnoszącymi się do ochrony środowiska i prawidłowej gospodarki nawozami naturalnymi w gospodarstwie rolnym specjalizującym się w chowie trzody.

Istniejące w Polsce ustawodawstwo sprzyja ochronie środowiska, natomiast stosowane w praktyce rozwiązania projektowe chlewni, a szczególnie obiektów do składowania odchodów zwierzęcych nie zawsze uwzględniają ustawowe wymagania. Nadmienić wypada, że niedostatki, czy błędy w dokumentacji projektowej będą miały długofalowe i dokuczliwe skutki dla inwestora oraz strukturalnie spowodują wzrost zagrożenia zanieczyszczeniem środowiska w gospodarstwach rolnych specjalizujących się w chowie trzody chlewnej. Co więcej konsekwencje realizacji niewłaściwych koncepcji i rozwiązań budowlanych będą, z racji trwałości budowli, rozciągały się na wiele lat. W przyszłości koszty doprowadzenia gospodarstwa do stanu zgodnego z zasadami ochrony środowiska będą wyższe, bowiem obejmować będą nie tylko koszt budowy nowych budowli do przechowywania odchodów, ale także najprawdopodobniej koszty rozbiórki i usunięcia wadliwych obiektów.

3. Najważniejsze aspekty prawne

Dla zilustrowania rozległości regulacji prawnych dotyczących ochrony środowiska w rolnictwie stwierdzić wystarczy, że materia ta podlega kilkudziesięciu aktom prawnym od Konstytucji RP poczynając, poprzez umowy międzynarodowe jak Konwencja Helsińska, ustawy sejmowe, aż po rozporządzenia Rady Ministrów, rozporządzenia resortowe oraz zalecenia i wytyczne wydawane przez inne organy.

Z Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej [Konstytucja 1997], która w artykule 5 określa, że: *"Rzeczpospolita Polska (...) zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju"* oraz z wielu zapisów ustawowych wynika, że wszelkie działania społeczno-gospodarcze prowadzone na terenie

Polski, w tym działania w zakresie projektowania i realizacji inwestycji w gospodarstwach rolnych, powinny być ze sobą logicznie zintegrowane, lokując się w jednolitym, nuncie rozwoju zrównoważonego.

Rozporządzenie Ministra Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa z dnia 14 lipca 1998 r. w sprawie określenia rodzajów inwestycji szczególnie szkodliwych dla środowiska i zdrowia ludzi albo mogących pogorszyć stan środowiska oraz wymagań, jakim powinny odpowiadać oceny oddziaływania na środowisko tych inwestycji¹ stwierdza w § 1, że do inwestycji szczególnie szkodliwych dla środowiska i zdrowia ludzi zalicza się inwestycje związane z hodowlą zwierząt w liczbie ponad 500 dużych jednostek przeliczeniowych (DJP) inwentarza². Kolejny paragraf rozporządzenia stanowi, że do inwestycji mogących pogorszyć stan środowiska zalicza się inwestycje w rolnictwie, związane z hodowlą zwierząt w liczbie od 50 do 500 DJP (w przypadku chowu ściółkowego liczba ta jest wyższa – od 100 do 500 DJP). Dla tego rodzaju inwestycji niezbędne jest wykonanie oceny oddziaływania na środowisko, sporządzanej na etapie uzgadniania warunków zabudowy i zagospodarowania terenu. W miarę postępu specjalizacji i chowu większych stad zwierząt, liczba gospodarstw podlegających wspomnianej regulacji będzie wzrastać.

W aspekcie magazynowania odchodów stwierdzić można, że pozwolenia na budowę nie wymaga budowa między innymi płyt do składowania obornika (artykuł 29) oraz szczelnych zbiorników na gnojówkę lub gnojowicę o pojemności do 25 m³. Nie zwalnia to jednak inwestora czyli rolnika z obowiązku zgłoszenia właściwemu organowi faktu podjęcia takiej budowy (artykuł 30)³.

Ogólna informacja o magazynowaniu odchodów zawarta jest w rozporządzeniu Ministra Infrastruktury z dnia 12 kwietnia 2002 r.⁴ które określa, że odprowadzenie ścieków ze stanowisk dla zwierząt powinno następować do zewnętrznych lub wewnętrznych zbiorników szczelnych (paragraf 110).

Najistotniejsze zapisy dotyczące tej problematyki zawiera ustawa o nawozach i nawożeniu⁵. Stanowi ona (artykuł 18), że w gospodarstwie istnieje obowiązek posiadania zbiorników o pojemności umożliwiającej gromadzenie co najmniej 4-miesięcznej produkcji nawozu naturalnego w postaci płynnej⁶. Arty-

¹ Dz. U. rok 1998. Nr 93, poz.589, z dnia 23 lipca 1998 r.

² Współczynniki przeliczeniowe sztuk zwierząt gospodarskich na DJP określa załącznik do wspomnianego rozporządzenia.

³ Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane tekst jednolity Dz. U. z 2000 r. Nr 106, poz. 1126.

⁴ Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 12 kwietnia 2002 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie (Dz. U. Nr 75, poz. 690).

⁵ Ustawa z dnia 26 lipca 2000 r. o nawozach i nawożeniu. Dz. U. Nr. 89 z dnia 24 października 2000 r. Poz. 991.

⁶ Ścisłej mówiąc w omawianej ustawie w art. 30 p. 2 proponuje się trwające do 2008 roku *vacatio legis* na dostosowanie się gospodarstw rolnych do wymogu posiadania szczelnych urządzeń do magazynowania odchodów zwierzęcych.

kuł 11 tej ustawy określa, że dawka nawozu naturalnego, zastosowana w ciągu roku, nie może zawierać więcej niż 170 kg azotu (N) w czystym składniku na 1 ha użytków rolnych. Ten sam aspekt porusza ustawa z 16 marca 2001 r.⁷ stanowi punkcie 3, że liczba zwierząt nie powinna wpływać niekorzystnie na środowisko naturalne, oraz że w wyprodukowanym przez zwierzęta w ciągu roku, nawozie ilość azotu przypadającego na 1 ha nie przekroczy 170 kg.

Konieczne należy nadmienić, że prawodawstwo wielu innych europejskich państw, w tym przede wszystkim Konwencja Helsińska zakładają konieczność posiadania zbiorników o pojemności umożliwiającej gromadzenie co najmniej 6-miesięcznej produkcji nawozu naturalnego. W Polsce mówią o tym specjaliści [Dobkowski, Woliński 1999; Dobkowski, Staśkiewicz 2002; Roszkowski 1977; Korpysz 1977], wspomina także Polski Kodeks Dobrej Praktyki Rolniczej [Polski Kodeks 2002]. Dopiero niedawno wydany został dokument – Rozporządzenie Rady Ministrów⁸ określający standardy wymagane w odniesieniu do powierzchni płyt obornikowej i zbiorników na odchody płynne. Rozporządzenie to określa standardy wymagane w odniesieniu do powierzchni płyt obornikowej i zbiorników na odchody płynne. Rozporządzenie dotyczące inwestycji wspieranych w ramach programu pomocowego UE SAPARD stwierdza, że gospodarstwo utrzymujące zwierzęta musi posiadać urządzenia do składowania odchodów zwierzęcych o pojemności odpowiadającej **półrocznej ich produkcji** (łącznie od wszystkich utrzymywanych w gospodarstwie zwierząt). Dla chowu zwierząt na płytkiej ściółce konieczna jest płyta obornikowa o powierzchni 3,5 m²/DJP oraz szczelny zbiornik na gnojówkę i wodę gnojową o pojemności 3,0 m³/DJP. Przy utrzymywaniu zwierząt w systemie bezściółkowym zaleca się budowę szczelnego zbiornika na gnojownicę o pojemności 11 m³/DJP w zbiornikach zewnętrznych (poza budynkiem). W przypadku utrzymywania zwierząt na ściółce głębokiej potrzeba budowy płyt obornikowych i zbiorników na gnojówkę jest uzależniona od rodzaju i ilości używanej ściółki oraz okresu przechowywania obornika pod zwierzętami.

4. Analiza projektu chlewni

Analizowano dokumentację projektu chlewni opracowaną przez architektów z powojennego miasta w województwie podlaskim i zatwierdzonej do realizacji przez odpowiednie służby starostwa powiatowego w tym regionie. Ze zrozumiałych względów nie zostaną ujawnione dane umożliwiające identyfikację

⁷ Ustawa z dnia 16 marca 2001 r. o rolnictwie ekologicznym. Dz. U. z 2001 r. Nr 38, poz. 452.

⁸ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 14 maja 2002 r., z uzupełnieniami z dn. 15.04 2003 r. w sprawie szczegółowego zakresu i kierunków działań oraz sposobów realizacji zadań Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa w zakresie gospodarowania środkami pochodzącymi z funduszy Unii Europejskiej. Dz. U. Nr 102, poz. 928. Załącznik nr 8; pkt. I. Wymagania ogólne.

autora projektu, instytucję udzielającą pozwolenia na budowę oraz rolnika - inwestora. Autorem znany był fakt, że rolnik, który już wcześniej specjalizował się w produkcji żywca wieprzowego, postanowił rozszerzyć produkcję, co wymagało budowy nowego obiektu. W analizie skupiono się jedynie na kwestiach gromadzenia odchodów i aspektach ekologicznych. Nie zajmowano się zagadnieniami technicznymi czy technologicznymi.

Analizie poddano zatwierdzony do realizacji projekt (bądź też już zrealizowany), opisany na karcie tytułowej w następujący sposób:

PROJEKT BUDOWLANY INWESTYCJI: BUDYNEK INWENTARSKI stanowiący załącznik do decyzji Starostwa z dnia.... Nr B.... ADRES:... INWESTOR:.... ZESPÓŁ AUTORSKI: ARCHITEKTURA:..... KONSTRUKCJA:.....Lipiec 2002.

W opisie *PROJEKT ZAGOSPODAROWANIA TERENU* czytamy w pkt. 1. *Przedmiotem inwestycji jest wielofunkcyjny budynek inwentarski, składający się ze stodoły umieszczonej centralnie i dwóch chlewni umieszczonych po obu stronach stodoły. Będzie w nim prowadzona hodowla trzody chlewnej w systemie ściółkowym (warchlakarnia) i bezściółkowym (sektor porodowy). W zakres inwestycji wchodzi również budowa płyty gnojowej oraz szczelnego, opróżnianego szamba na gnojowicę [podkreślenie aut.].*

Dalej w kolejnych punktach⁹ zapisano

5.3. W sąsiedztwie budynku projekt przewiduje budowę płyty gnojowej, oraz szczelnego szamba na gnojowicę [podkreślenie aut.].

W dalszej części następuje *OPIS PROJEKTU ARCHITEKTONICZNO – BUDOWLANEGO:*

1. Ogólny opis projektowanej inwestycji

1.1. Projektowany budynek inwentarski o wymiarach 37,76 x 36,45 składa się z trzech części. Środkową część stanowi stodoła - magazyn na maszyny rolnicze. Po obydwu stronach stodoły dwie chlewnie, jedna w systemie ściółkowym, druga w systemie bezściółkowym¹⁰. Będzie tam prowadzona hodowla trzody chlewnej

2.0. Program użytkowo-funkcjonalny

Sektor warchlaków: 383 m²

Sektor loch prośnych 221 m²

Sektor porodowy. 234 m²

⁹ Tylko niektóre punkty, interesujące ze względu na temat artykułu, przytoczone zostały w pełnym brzmieniu.

¹⁰ Zaproponowane systemy utrzymania poszczególnych grup zwierząt budzą wątpliwości. Powszechna praktyka wskazuje, że stosuje się odwrotne rozwiązania – maciory, prosięta utrzymywane są najczęściej w warunkach ściółkowych, natomiast warchlaki i tuczniki – w warunkach bezściółkowych.

7.3. Instalacja kanalizacji

Część bezściółkowa chlewni, oraz płyta gnojowa i część socjalna, przyłączone zostaną do szczelnego szamba [podkreślenie autorów].

8.0. Wpływ obiektu na środowisko

8.1. W każdej z chlewni, będzie hodowane po 50 sztuk przeliczeniowych - razem 100 sztuk przeliczeniowych,

w tym:- w systemie ściółkowym (warchlaki) 60 DJP,

- w systemie bezściółkowym (maciory i prosięta) 20 DJP¹¹.

8.2. Zgodnie z Rozporządzeniem MOŚZNiL powyższy obiekt nie pogorszy stanu środowiska naturalnego (podkreślenie autorów).

W dalszej części następują rysunki budowlane poszczególnych elementów budynku, obliczenia statyczne itp. Brak jakichkolwiek odniesień do zagadnień usuwania i magazynowania odchodów, do budowy płyty obornikowej, zbiorników gnojowicy i gnojówki oraz przyłączy.

Z przytoczonych dokumentów i aktów prawnych wynika konieczność dwukierunkowej analizy projektu:

1. Po pierwsze ocena proporcji pomiędzy planowanym stanem pogłowia zwierząt, a posiadanym w gospodarstwie arealem gruntów rolnych, co powinno wyjaśnić respektowanie przepisu o obsadzie zwierząt dopuszczalnej ze względu na ilość azotu zawartego w nawozach naturalnych przypadającego na 1 ha (nie większej niż 170 kg/ha).
2. Po drugie – ocena wielkości powierzchni płyty gnojowej do magazynowania obornika oraz pojemności zbiornika do magazynowania płynnych odchodów zwierzęcych.

Pierwszy aspekt jest stosunkowo łatwy ale pozostawia uczucie niedosytu i wrażenie, że projektanci zbyt łatwo przeszli do porządku dziennego nad tą sprawą.

Specjaliści oceniają, że odchody produkowane w ciągu roku przez zwierzęta odpowiadające 1 DJP zawierają 60 – 90 kg azotu. Wobec powyższego dla spełnienia omawianego warunku, przy zakładanej docelowej obsadzie zwierząt liczącej 100 DJP niezbędny areal gospodarstwa powinien wynosić około **50 ha użytków rolnych**. W dokumentacji projektowej brakuje niestety informacji o areale

¹¹ Tak jest w projekcie, chociaż łącznie daje to tylko 80 DJP. Projektanci konsekwentnie stosują budzące wątpliwości systemy utrzymania poszczególnych grup zwierząt, odmienne niż zazwyczaj stosowane. Być może chodziło tu o zagwarantowanie spełnienia wymogów zawartych w rozporządzeniu Ministra Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa z dnia 14 lipca 1998 r. w sprawie określenia rodzajów inwestycji szczególnie szkodliwych dla środowiska i zdrowia ludzi albo mogących pogorszyć stan środowiska oraz wymagań, jakim powinny odpowiadać oceny oddziaływania na środowisko tych inwestycji. (Dz. U. rok 1998. Nr 93, poz. 589, z dnia 23 lipca 1998 r.) i uniknięcie konieczności wykonania oceny oddziaływania obiektu na środowisko.

gruntów będących we władaniu gospodarstwa. Tym samym nie jest możliwa ocena wypełnienia wspomnianego wyżej wymagania. W województwie podlaskim średni areal gospodarstwa wynosi 11,3 ha, jedynie 0,5% gospodarstw [Program 2003] dysponuje powierzchnią powyżej 50 ha. Najwięcej jest gospodarstw średniej wielkości zajmujących od 7 do 20 ha.

Brak szczegółowych danych o gospodarstwie uniemożliwia pełną ocenę tej sytuacji. Wprawdzie, można założyć, że rolnik – inwestor należy do czołówki producentów trzody więc mógłby dysponować dużym arealem użytków rolnych. Jeżeli jednak rzeczywisty areal użytków rolnych jest zbyt mały, to może to zagrażać skażeniem środowiska.

Drugi aspekt analizy wymaga przeprowadzenia kilku obliczeń, które prowadzą do następujących wyników.

Dla zwierząt utrzymywanych w systemie bezściółkowym w liczbie przeliczeniowej 60 DJP konieczne jest posiadanie zbiornika na gnojowicę o pojemności **660 m³** (60 x 11 m³).

Dla zwierząt utrzymywanych w systemie ściółkowym w liczbie przeliczeniowej 40 DJP konieczne jest posiadanie płyty obornikowej o powierzchni **140 m²** (40 x 3,5 m²) oraz zbiornika na gnojówkę i wodę gnojową o pojemności **120 m³** (40 x 3 m³). Łącznie dla obu grup zwierząt potrzebne więc będzie płyta gnojowa o powierzchni **140 m²** oraz zbiornik na gnojowicę i gnojówkę o pojemności **780 m³**. Zaproponowany w projekcie zbiornik ma však tylko pojemność 60 m³ (lub w innym miejscu projektu wręcz jedynie 10 m³) – jest to dalece rozbieżne z zaprezentowanymi powyżej warunkami i wymaganiami. Sugerowany w projekcie zbiornik na odchody płynne o pojemności 60 m³ wystarczy jedynie na około 14 dni eksploatacji chlewni przy pełnej obsadzie zwierząt.

Nawet odnosząc się do skromniejszych wymagań wynikających bezpośrednio z aktualnie obowiązującej ustawy nawozowej¹² czyli jedynie 4-miesięcznego okresu przechowywania odchodów, to niezbędne obiekty również mają dość znaczne wymiary. Płyta obornikowa powinna mieć powierzchnię 86 m² (40 x 2,3 m²). Do tego zbiornik gnojówki o pojemności 80 m³ (40 x 2 m³). Dla zwierząt w systemie bezściółkowym zbiornik na gnojowicę powinien mieć pojemność 440 m³ (60 x 7,3 m³). Zatem ogólna, minimalna (czyli jedynie na 4 miesięczny okresu przechowywania odchodów, co nie jest zgodne z wymaganiami UE, Konwencją Helsińską i rozporządzeniem Ministra Rolnictwa) powierzchnia płyty gnojowej to 86 m², a pojemność zbiornik na gnojowicę i gnojówkę 520 m³. Należy jeszcze dodać, że wspomniane wcześniej przepisy ustawowe i rozporządzenia stanowią o konieczności budowy szczelnych zbiorników na odchody. Wymaganie szczelności może być spełnione pod warunkiem zastosowania właściwej technologii wykonania oraz ścisłego przestrzegania reżimów technologicznych.

¹² Ustawa z dnia 26 lipca 2000 r. o nawozach i nawożeniu. Dz. U. Nr. 89 z dnia 24 października 2000 r.

Nawet zakładając pełne przestawienie chlewni na ściółkowy system chowu, czyli radykalnie zmniejszając ilość uzyskiwanych odchodów płynnych, przy bardzo skromnym wymaganiu 4 miesięcznego okresu składowania, w gospodarstwie powinien zostać zbudowany zbiornik na gnojówkę o pojemności około 200 m³. W tym przypadku zaproponowany w projekcie zbiornik na odchody płynne o pojemności 60 m³ wystarczy jedynie na około 36 dni eksploatacji chlewni przy pełnej obsadzie zwierząt.

5. Podsumowanie i wnioski

Wydaje się, że standardem podstawowym w procesie inwestycyjnym powinno być opracowanie projektu z uwzględnieniem wymagań i norm regulowanych przepisami, w tym obiektów do gospodarowania nawozami naturalnymi, tj. odpowiedniego zbiornika na gnojownicę i gnojówkę (odchody płynne) oraz właściwej płyty obornikowej. Jest to szczególnie istotne wobec rosnącej świadomości ekologicznej społeczeństwa, systematycznego zaostrzania przepisów oraz procesu akcesji Polski do Unii Europejskiej.

Na podstawie przeprowadzonej analizy należy stwierdzić, że zaproponowane w projekcie rozwiązania dotyczące usuwania i magazynowania odchodów są niezgodne z aktualnym stanem wiedzy i wymaganiami narzucanymi przez przepisy prawne. Chodzi nie tylko o wymagania nakładane przez Rozporządzenie Rady Ministrów¹³, ale także zasady zawarte w ustawie nawozowej¹⁴. Inwestycja w tym kształcie nie powinna być realizowana, bowiem spowoduje zagrożenie dla stanu środowiska przyrodniczego. Dalsze konsekwencje dla środowiska, oraz dla gospodarstwa, rolnika i jego rodziny będą negatywne. Środowisko może zostać skażone zaś rolnik przez wiele lat będzie borykał się z tym problemem. Prawdopodobnie zostanie zmuszony do budowy kolejnego zbiornika na odchody. Wymagać to będzie ponownej analizy działki budowlanej w celu znalezienia właściwej lokalizacji, co może nastroić trudności. Konieczne też będzie wykonanie nowych przyłączy. Aby tego uniknąć zaleca się od początku procesu inwestycyjnego przyjmować co najmniej 6-miesięczny okres magazynowania nawozów naturalnych.

Nadmienić należy, że na podstawie danych pochodzących z realizowanego w latach 2000-2003 przez Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej projektu „*Ochrona Środowiska na terenach wiejskich*”, (w ramach którego wybudowano kilkaset obiektów do magazynowania odchodów) można określić szacunkowe koszty budowy zbiorników na gnojówkę i gnojownicę oraz płyt gnojowych. Dla dużej skali produkcji zwierzęcej i wielkości obiektu (ponad 100 m³) koszt jednostkowy zbiornika oscylował wokół 100 PLN/m³. Średni koszt budowy płyty

¹³ Dz. U. Nr 102, poz. 928.

¹⁴ Dz. U. Nr. 89 z dnia 24 października 2000 r. Poz. 991.

obornikowej (dla kilkudziesięciu realizacji) wyniósł około 140 PLN/m². Powyższe dane ilustrują skalę kosztów jakie muszą ponosić gospodarstwa dla sprostania wymogom ochrony środowiska. Wydaje się, że nie można pozostawić tej sprawy jedynie na barkach rolników. Środowisko przyrodnicze jest wszak dobrem całego społeczeństwa i działania zmierzające do poprawy sytuacji ekologicznej powinny być wspierane z innych źródeł. Pocieszającym aspektem tej sprawy jest fakt, że program SAPARD w ramach schematu 2.1 i 2.2 daje możliwość uzyskania 50% wsparcia na inwestycje modernizacyjne oraz poprawiające stan gospodarki nawozami naturalnymi¹⁵. Uściślając wysokość tej pomocy finansowej wynosi 50% kosztów kwalifikowanych przedsięwzięcia i w przypadku gdy elementem inwestycji jest budowa urządzeń do przechowywania gnojowicy może dochodzić, na przykład w ramach schematu 2.1 do 170.000 PLN na jednego beneficjenta.

Przypadek, że zatwierdzona do realizacji dokumentacja zawiera poważne odstępstwa od obowiązujących przepisów potwierdza, że konieczne jest publikowanie materiałów dotyczących tej problematyki. Dotyczy to zarówno informowania projektantów i inwestorów ale przede wszystkim służby administracji lokalnej będące organami zatwierdzającymi projekty budowlane do realizacji. Szybko zmieniające się przepisy, w tym regulacje dostosowujące do systemu prawnego Unii Europejskiej nakładają na wszystkie zainteresowane strony obowiązek bieżącego ich śledzenia i wdrażania.

Wnioski

Obowiązujące w Polsce ustawodawstwo zapewnia ochronę środowiska przyrodniczego, również wobec zagrożeń ze strony gospodarstw specjalizujące się w chowie trzody chlewnej.

W analizowanym projekcie chlewni nastąpiło pominięcie ważnego aspektu związanego z gospodarką nawozami naturalnymi a zaproponowane przez projektantów i zatwierdzone przez służby budowlane parametry obiektów do magazynowania odchodów wskazują na niedostatki wiedzy i świadomości projektantów, co do skutków ekologicznych proponowanych rozwiązań.

Dostosowanie się gospodarstw rolnych specjalizujących się chowie trzody do wymagań ochrony środowiska zależy nie tylko od przepisów prawa oraz kwalifikacji, świadomości i wiedzy samych rolników, lecz także od działania wielu firm, osób i instytucji.

Uzasadnionym jest przyjęte założenie, że procesy dostosowania gospodarstw specjalizujących się w produkcji zwierzęcej do wymagań ochrony środowiska mogą być wspierane z funduszy zewnętrznych (krajowych i zagranicznych, w tym także z Unii Europejskiej).

¹⁵ Program SAPARD Schemat 2.1, 2.2.1, 2.2.2, 2.2.3 – inwestycja: budowa i zakup urządzeń służących prawidłowej gospodarce odchodami zwierzęcymi.

LITERATURA:

1. Dobkowski A., Staśkiewicz K. (2002): *Obory dla krów. Podstawowe wymagania technologiczne i techniczne. Poradnik*. Wyd. BISPROL, Warszawa.
2. Dobkowski A., Woliński J. (1999): *Urządzenia do przechowywania obornika i gnojówki. Projektowanie i budowa. Poradnik*. Wyd. Instytut Melioracji i Użytków Zielonych, Falenty.
3. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Wydawnictwo C.H. Beck 2002. Wydanie: 6.
4. Korpysz K. (1977): *Zespołowe użytkowanie maszyn w gospodarstwach specjalizujących się w produkcji mleka*. Integrowany chów bydła. Wyd. SGGW Warszawa.
5. Polski Kodeks Dobrej Praktyki Rolniczej, IUNG Puławy, 2002.
6. Program rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich województwa podlaskiego <http://www.sejmik.bialystok.pl/rolnictwo/rol.html>
7. Roszkowski H. (1977): *System integrowanej produkcji rolniczej w gospodarstwach specjalizujących się w produkcji mleka*. Integrowany chów bydła. Wyd. SGGW Warszawa.
8. Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 12 kwietnia 2002 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie. Dz. U. z 2002 r. Nr 75, poz. 690.
9. Rozporządzenie Ministra Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa z dnia 14 lipca 1998 r. w sprawie określenia rodzajów inwestycji szczególnie szkodliwych dla środowiska i zdrowia ludzi albo mogących pogorszyć stan środowiska oraz wymagań, jakim powinny odpowiadać oceny oddziaływania na środowisko tych inwestycji. Dz. U. z 1998 r. Nr 93, poz. 589, z dnia 23 lipca 1998 r.
10. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 14 maja 2002 r. w sprawie szczegółowego zakresu i kierunków działań oraz sposobów realizacji zadań Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa w zakresie gospodarowania środkami pochodzącymi z funduszy Unii Europejskiej. Dz. U. z 2002 r. Nr 102, poz. 928. Załącznik nr 8; pkt. I. Wymagania ogólne.
11. Ustawa z dnia 16 marca 2001 r. o rolnictwie ekologicznym. Dz. U. z 2001 r. Nr 38, poz. 452.
12. Ustawa z dnia 26 lipca 2000 r. o nawozach i nawożeniu. Dz. U. Nr. 89 z dnia 24 października 2000 r. Poz. 991.
13. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane tekst jednolity. Dz. U. z 2000 r. Nr 106, poz. 1126.

KRZYSZTOF KORPYSZ, HENRYK ROSZKOWSKI

**NIEKTÓRE ASPEKTY OCHRONY ŚRODOWISKA W BUDOWIE CHLEWNI –
ANALIZA PRZYPADKU**

STRESZCZENIE

Na tle przeobrażeń i przemian rolnictwa polskiego w procesie integracji z UE zaprezentowano niektóre aspekty dostosowań i koniecznych przekształceń w chowie trzody chlewnej. Omówiono krajowe i międzynarodowe przepisy prawne dotyczące ochrony środowiska, w tym głównie związane z rolnictwem oraz z chowem trzody chlewnej. Dokładnie przeanalizowano akty prawne dotyczące magazynowania odchodów zwierzęcych. Przeprowadzono analizę dokumentacji technicznej konkretnego projektu nowej chlewni na 100 DJP, pod kątem zgodności zawartych rozwiązań z regulacjami ustawowymi odnoszącymi się do ochrony środowiska i prawidłowej gospodarki nawozami naturalnymi. Na podstawie obliczeń parametrów obiektów niezbędnych do prawidłowej gospodarki nawozami naturalnymi, stwierdzono istnienie poważnych odstępstw pomiędzy rozwiązaniami proponowanymi w dokumentacji technicznej chlewni a wymaganiami nakładanymi przez obowiązujące prawo. Oszacowano dla analizowanego projektu koszty budowy, wymaganych prawem, obiektów do gospodarki nawozami naturalnymi i wskazano na możliwość skorzystania z funduszy SAPARD przy realizacji inwestycji. Podkreślono potrzebę kształcenia rolników, służb doradczych i pracowników pionu budowlanego samorządów.

KRZYSZTOF KORPYSZ, HENRYK ROSZKOWSKI

SOME ASPECTS OF ENVIRONMENT PROTECTION IN PIGSTY BUILDINGS

SUMMARY

Selected aspects of the necessary adjustments and improvements in the sphere of pig breeding industry were presented in the context of the resulting from the process of integration with the European Union transformations of farming in Poland. National and international legal regulations concerning protection of the natural environment, especially those concerning farming and pig breeding were discussed. A new pigsty design, capable of supporting 100 animal units, was analyzed from the aspect of protection of the natural environment and proper management of natural fertilizers. On the basis of the estimations concerning the parameters of the objects necessary for proper management of natural fertilizers, essential departures from the valid regulations was noticed in the existing technological documentation of the designed pigsty. Construction costs were estimated for the required by the existing legal regulations natural fertilizer management structures, and a possibility of utilization of the SAPARD funds in the project was indicated. Special stress was put on the necessity of farmers education, advisory services and the building authorities of local governments.

MARCIN S. STAŃCZYK

*Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej
w Warszawie*

ZRÓWNOWAŻONA KARTA WYNIKÓW W ZARZĄDZANIU GOSPODARSTWEM INDYWIDUALNYM

1. Wprowadzenie

W obecnej zmieniającej się rzeczywistości gospodarczej, kiedy to sektor produkcji rolnej podlega coraz silniej procesom urynkwienia i globalizacji, należy poszukiwać nowych narzędzi w zarządzaniu gospodarstwem rolnym. Na całym świecie dominującą formą wśród podmiotów z tego sektora są gospodarstwa indywidualne o charakterze rodzinnym. Pierwszorzędna rola tej formy własności jest potwierdzona również w polskiej Ustawie Zasadniczej i Ustawie o kształtowaniu ustroju rolnego z 2003 r. oraz w danych statystycznych, gdzie z 1,95 mln gospodarstw rolnych w Polsce o powierzchni przekraczającej 1 ha, ponad 99,7% to właśnie gospodarstwa tego typu.

Gospodarstwa indywidualne, pomimo wielu cech specyficznych, formą organizacyjną i procesem podejmowania decyzji są bardzo zbliżone do małych przedsiębiorstw sektora pozarolniczego, co wynika z rodzinnego charakteru obu grup podmiotów. Stąd innowacje w zarządzaniu rolniczym gospodarstwem rodzinnym zostają najczęściej przeniesione i zaadaptowane właśnie z sektora małych przedsiębiorstw. Te ostatnie przeważnie jednak czerpią inspiracje do wprowadzenia nowych rozwiązań zarządczych dużych korporacji, które cechując się dużą bezwładnością organizacyjną, muszą wprowadzać zmiany najwcześniej. Przeniesienia takie muszą oczywiście uwzględniać różnice w sposobie funkcjonowania wyżej wymienionych grup podmiotów, jednak odpowiednia adaptacja daje często bardzo dobre efekty.

Jedną z takich nowych koncepcji w zarządzaniu jest Zrównoważona Karta Wyników (ZKW), która stworzona przez Nortona i Kaplana na początku lat 90. ubiegłego wieku, powstała jako rezultat badań przeprowadzonych wśród korporacji, które wprowadziły szereg innowacji w procesie pomiaru wyników działalności gospodarczej. Stwierdzono bowiem wówczas, iż organizacje odnoszące

największe sukcesy, nie ograniczały się do stosowania mierników opartych tylko na danych finansowych. W ramach usystematyzowania zebranych informacji stworzono Kartę Wyników, która w procesie dalszego ewoluowania zmieniała się w narzędzie zarządzania strategicznego. Stosowanie ZKW miało na celu usprawnienie zarządzania firmą poprzez wskazanie dziedzin działalności o znaczeniu strategicznym i przyporządkowanie im odpowiednich wskaźników, które w sposób przejrzysty pozwalałyby kontrolować przebieg realizacji strategii przedsiębiorstwa. Zaproponowano wprowadzenie czterech równorzędnych perspektyw, z których miały być wyprowadzone cele strategiczne, tj. perspektywy: finansową, klienta, procesów wewnętrznych oraz nauki i rozwoju. Trzy ostatnie perspektywy wyrażają potencjał dla możliwości sprawnego działania w przyszłości, zaś perspektywa finansowa kontroluje skuteczność realizacji celów w pozostałych perspektywach w przeszłości. Ten ścisły związek i równowaga pomiędzy perspektywami obrazującymi wyniki przeszłe oraz tymi określającymi zdolność do przyszłego rozwoju miały zapewnić silną pozycję na rynku [Kaplan, Norton 2001].

Sukcesy firm, które stosują Zrównoważoną Kartę Wyników oraz możliwość jej adaptowania do indywidualnych potrzeb, sprawiły, iż jest ona obecnie najchętniej stosowanym przez kadrę kierowniczą narzędziem w zarządzaniu. Jak wykazały dalsze badania, przeprowadzone wśród przedsiębiorstw korzystających z Karty, jej wprowadzenie powoduje konieczność bardzo dokładnego określania celów oraz identyfikacji zadań, dzięki którym cele te można osiągnąć. W konsekwencji, dodatkową zaletą ZKW jest podnoszenie poziomu świadomości misji firmy wśród pracowników, dzięki czemu mogą oni łatwiej identyfikować swoją pracę i realizowane zadania z urzeczywistnieniem celów strategicznych, co przekłada się na motywację oraz skłonność do wprowadzania innowacji [Zinger 2002].

Przedmiotem niniejszego artykułu jest analiza procesu ewentualnego wdrożenia ZKW w gospodarstwach indywidualnych sektora rolniczego oraz wynikających z tego potencjalnych korzyści i zagrożeń. Wielokrotnie dokonane będą odwołania do doświadczeń małych przedsiębiorstw sektora pozarolniczego, co wynika z wyżej zaznaczonych analogii obu grup oraz większego zakresu wdrożeń ZKW wśród podmiotów nierolniczych. Autor starał się przy tym zwracać jednak dużą uwagę na specyfikę działalności gospodarstw indywidualnych, wynikającą głównie z charakteru produkcji rolnej.

2. Gospodarstwa indywidualne w Polsce

Pośród prawie 2 mln gospodarstw rolnych w Polsce w 2002 r., gospodarstwa indywidualne stanowiły absolutną większość, zajmując 93% całkowitej powierzchni UR. Grupa ta była bardzo zróżnicowana zarówno pod względem obszaru, jak i organizacyjnym, jednakże większość tych gospodarstw miało cha-

rakter rodzinny, a ponad 70% z nich stanowiły gospodarstwa do 5 ha UR. Gospodarstwa te charakteryzowały się przeciętnie niską towarowością produkcji i niewystarczającymi kwalifikacjami rolniczymi ich kierowników [GUS 2003].

Wśród gospodarstw większych, zwłaszcza tych o powierzchni przekraczającej 50 ha UR, wskaźniki towarowości były już znacznie wyższe, a ponad połowa osób zarządzających posiadała wykształcenie co najmniej średnie rolnicze. Ponadto, wśród dużych gospodarstw dominowały te, zajmujące się wyłącznie produkcją rolną [GUS 2003]. Powyższe dane wskazują na wyraźny podział wśród rolników indywidualnych na tych, dla których rolnictwo jest stylem życia, a produkcja ma przede wszystkim cele żywieniowe oraz tych, którzy traktują gospodarstwo rolne jak przedsiębiorstwo mające przynosić im dochód, przy czym większość z nich w artykuły żywnościowe zaopatruje się poza gospodarstwem [Nieć 1999]. Grupa gospodarstw-przedsiębiorstw stanowi właśnie punkt odniesienia dla analizy przydatności Zrównoważonej Karty Wyników w zarządzaniu gospodarstwem indywidualnym.

Standardowa konstrukcja ZKW, jak to już wyżej podano, uwzględnia cztery perspektywy: finansową, klienta, procesów wewnętrznych oraz nauki i rozwoju. Twórcy Karty nie wykluczają jednak stosowania innej liczby, a nawet innych kategorii perspektyw, uzależniając jej budowę od specyfiki i potrzeb przedsiębiorstwa. W niniejszym artykule analizie poddano jednak cztery „standardowe” perspektywy sugerowane przez Nortona i Kaplana, z pewną modyfikacją perspektywy nauki i rozwoju, wynikającą z charakteru gospodarstw rodzinnych.

3. Perspektywa finansowa

Według teorii ekonomii, powstałej w okresie wczesnokapitalistycznym, zysk jest najważniejszym celem działalności gospodarczej i chociaż realia gospodarowania się zmieniły, to jednak pieniądź jest nadal wartością najbardziej wymierną i cele finansowe nie mogą być pomijane. Podobnie w Zrównoważonej Karcie Wyników, pomimo relatywnego pomniejszania pierwszoplanowej roli wyników finansowych, perspektywa z nimi związana jest elementem kontrolującym efekty realizacji celów w pozostałych płaszczyznach.

Wybór celów i wskaźników finansowych jest w pierwszej kolejności uzależniony od bieżących i przyszłych potrzeb gospodarstwa i jego właścicieli. Jednym z podstawowych czynników warunkujących dobór wskaźników jest cykl życia gospodarstwa. W teorii zarządzania wyróżnia się trzy fazy cyklu życia gospodarstwa rolniczego: założenia i wzrostu, utrzymania oraz zniw¹ [Barry, Ellinger, Baker, Hopkin 1995, Kulawik 1995]. Gospodarstwa indywidualne, jak wspo-

¹ Nazwa faza zniw dobrze oddaje charakterystykę danego etapu rozwoju, zwłaszcza w rolnictwie. Polega ona na zbieraniu plonów z dotychczasowej działalności, tj. maksymalizacji osiąganych korzyści majątkowych, przy minimalizacji wkładów inwestycyjnych i zaangażowania właścicieli.

mniano wyżej, mają najczęściej charakter przedsiębiorstw rodzinnych. W związku z tym fazy cyklu życia gospodarstwa będą ściśle powiązane z fazami cyklu życia rodziny [Gutkowska, Laskowski 1999]. Proces doboru wskaźników finansowych oraz związek celów gospodarstwa i rodziny zaprezentowano poniżej.

W fazie wzrostu rolnik koncentruje się na inwestycjach w celu pełnego wykorzystania kapitału i zdolności zarządczych. Jest to pierwszy etap działalności gospodarczej, gdy powstają nowe produkty o znacznym potencjale, jednak duże koszty wejścia na rynek, brak wykształconych procedur i systemów produkcji oraz przewaga kapitału obcego w finansowaniu działalności powodują, iż koszt produkcji jest wysoki. Chcąc zachęcić ewentualnych klientów/odbiorców do zakupów, producenci rolni decydują się często na sprzedaż poniżej kosztów wytworzenia, koncentrując się na zwiększaniu udziału w rynku i wolumenu produkcji. W związku z powyższym w fazie tej gospodarstwa mają zazwyczaj słabe wyniki finansowe, więc dobór wskaźników powinien uwzględniać realizowane cele, czyli wzrost obrotów, czy przyrosty sprzedaży w docelowych segmentach rynku [Penc 2002]. W gospodarstwie rodzinnym faza wzrostu wiąże się z przejściem lub założeniem gospodarstwa przez młodą rodzinę rolniczą, kiedy składa się ona z młodego małżeństwa i dzieci w okresie wczesnoszkolnym. Okres ten cechuje bardzo wysoki poziom potrzeb konsumpcyjnych, przy jednoczesnym niedoborze siły roboczej w gospodarstwie. Dlatego też zdarza się, iż jedno z rodziców, posiadając kwalifikacje nierolnicze, decyduje się na pracę poza rolnictwem.

Faza utrzymania, to czas, kiedy kierownik koncentruje się na usprawnianiu działalności, przy jednoczesnym ograniczaniu ekspansji gospodarstwa. Posiadając znaczny potencjał kapitałowy, stara się on ograniczyć zaangażowanie kapitału obcego oraz dąży do konsolidacji i specjalizacji działalności. Cele finansowe odpowiadające tej fazie odnoszą się głównie do rentowności i maksymalizacji zysku, jak również bezpieczeństwa finansowego [Kulawik 1995, Nieć 1999, Kaplan, Norton 2001]. W życiu rodziny faza ta charakteryzuje się rosnącym udziałem wkładu pracy pozostałych członków rodziny w działalność gospodarstwa. Jeżeli mogło ono funkcjonować w fazie wzrostu, faza utrzymania będzie okresem powstawania nadwyżek. Jest to okres, w którym dzieci starają się usamodzielnąć, co będzie objawiało się poszukiwaniem dodatkowego źródła dochodów. W zależności od stanu rynku pracy i dostępności kapitału mogą one decydować się na pracę poza gospodarstwem lub na dodatkową działalność w jego ramach [Gasson, Errington 1993].

Ostatnia faza cyklu życia gospodarstwa, faza zniw, to czas, kiedy zarządzający posiada duże doświadczenie i pokaźny kapitał, jednak coraz mniej sił i energii dla dalszej działalności, skracając przy tym horyzont planowania strategicznego. Ewentualne inwestycje ograniczają się do tych odtwarzających produkcję i o krótkim okresie zwrotu. W fazie tej może wystąpić tendencja do „zwijania”

działalności w celu spieniężenia zainwestowanego kapitału [Gasson, Errington 1993, Barry, Ellinger, Baker, Hopkin 1995, Nieć 1999]. Późna faza cyklu życia rodziny wiąże się z malejącymi potrzebami rodziców i potencjałem ich siły roboczej. Starsi gospodarze są bardziej skłonni ograniczać straty niż powiększać zyski oraz są niechętni do zmian i inwestycji. Starają się zmniejszać ilość czasu poświęcanego gospodarstwu, koncentrując się na wypoczynku. W tej fazie bardzo ważna jest rola następcy. Jeżeli w gospodarstwie sprawa sukcesji jest wyjaśniona, planowanie rozwoju i produkcji jest motywowane tzw. „kapitałem pokoleniowym”. W takich gospodarstwach późna faza często nawet nie występuje lub bardzo szybko przechodzi w fazę wzrostu, kiedy to sukcesor przejmuje większość obowiązków zarządczych. W gospodarstwie bez następcy nie ma bodźca dla rozwoju i starzejący się gospodarz stara się ograniczać wkład pracy, konsumując zainwestowany kapitał. Kapitał pokoleniowy ma bardzo duży wpływ również na wczesne fazy życia gospodarstwa, gdyż świadomość przyszłej sukcesji sprawia, iż rolnicy mają większą skłonność do ryzyka i powiększania działalności [Gasson, Errington 1993, Kulawik 1995].

Dobierając zestaw wskaźników finansowych, oprócz uwzględniania fazy cyklu rozwoju gospodarstwa, należy wziąć pod uwagę ich przydatność dla analizy prowadzonej przez zarządzającego. Istnieją dwie zasadnicze grupy wskaźników finansowych: wskaźniki klasyczne, zwane statycznymi oraz wskaźniki dynamiczne. Do pierwszych należy zaliczyć mierniki powstające na bazie danych księgowych *ex post*. Druga kategoria uwzględnia czynnik czasu oraz czynnik ryzyka. Każde gospodarstwo, koncentrując się na strategii, musi uwzględniać przyszłe przepływy pieniężne. Im dłuższy okres planowania, tym większego znaczenia nabiera uwzględnienie wartości pieniądza w czasie, czyli jego dyskontowanie.

Z drugiej strony, każde działanie gospodarcze obarczone jest pewnym poziomem ryzyka, które między innymi jest ściśle skorelowane z czasem – im dłuższy horyzont planowania, tym większa niepewność przyszłych zdarzeń. Jednym ze sposobów ujmowania czynnika ryzyka we wskaźnikach finansowych jest uwzględnianie średniego ważonego kosztu kapitału (ACC), gdzie przy rosnącym ryzyku, rośnie koszt kapitału [Barry, Ellinger, Baker, Hopkin 1995, Bień 2002].

Istotnym problemem podczas konstrukcji i wyznaczania wartości wskaźników finansowych, może być niski odsetek gospodarstw prowadzących księgowość. Budowa wskaźników finansowych, jeśli mają one być nośnikiem wiarygodnej informacji, musi opierać się na solidnych danych. Co prawda znacząca grupa gospodarstw korzystająca z kredytów bankowych i ze środków pomocowych Unii Europejskiej jest lub niedługo będzie zobligowana do prowadzenia ksiąg rachunkowych, a planowane wprowadzenie podatku dochodowego dla producentów rolnych może stać się w tej kwestii czynnikiem silnie motywującym do prowadzenia systematycznej rachunkowości, jednakże większość gospodarstw indywidualnych analizę finansową swojej działalności prowadzi, jeśli

w ogóle, tylko na podstawie danych o przepływach pieniężnych. Ponadto, w sytuacji, kiedy dostępne są wiarygodne i wartościowe dane finansowe, zestaw wskaźników dobierany indywidualnie powinien odzwierciedlać cele strategiczne gospodarstwa oraz przydatność owych wskaźników dla dalszej analizy i interpretacji przez zarządzającego. Nawet najbardziej wysublimowane wskaźniki mogą okazać się całkowicie bezużyteczne, jeśli nie są, w odczuciu rolnika, nośnikiem informacji.

4. Perspektywa klienta

Do niedawna rolnicy uważali, że ich rola kończy się na wyprodukowaniu towaru i na bramie gospodarstwa, a sprzedażą i kontaktem z rynkiem powinien zająć się ktoś inny [Przepióra 2000]. W Polsce, jeszcze kilkanaście lat temu, rolę prawie wyłącznego pośrednika, sprawowało państwo. Jednak przemiana ustrojowa i przejście do gospodarki rynkowej postawiły rolników w nowej sytuacji, gdzie muszą oni samodzielnie organizować kanały dystrybucji dla swoich produktów. Ponadto, jedną z najważniejszych zmian w ostatnich kilkudziesięciu latach w sektorze produkcji rolnej na całym świecie była gwałtowna poprawa wydajności, czego wynikiem jest obecnie nadmiar podaży nad popytem na rynku żywnościowym i wzrost znaczenia działań marketingowych ze strony producentów rolnych. Występujące przy tym zjawisko silnego subsydiowania eksportu przez kraje najbogatsze oraz znoszenie barier w handlu międzynarodowym, spowodowały, iż rolnicy zostali zmuszeni do działania na bardzo konkurencyjnym rynku, przy coraz mniejszej pomocy i ochronie ze strony państwa [Przepióra 2000]. Cele wyznaczane w perspektywie klienta mają skutkować zwiększeniem atrakcyjności oferowanych produktów, czego rezultatem ma być utrzymanie i zwiększanie sprzedaży, co z kolei ma przekładać się na wzrost przychodów i dochodów gospodarstwa.

Pierwszym zasadniczym zadaniem podczas wyznaczania celów w tej perspektywie, jest wybór docelowego segmentu rynku, czyli grupy odbiorców/klientów, dla których rolnik zamierza produkować [Kaplan, Norton 2001]. Wiąże się z tym decyzja dotycząca doboru asortymentu oferowanych produktów, która w rolnictwie jest silnie uzależniona od warunków naturalnych, czyli, np. zasobności gleb czy występującego klimatu. Zdecydowana większość gospodarstw indywidualnych to podmioty o niewielkiej skali produkcji. Niskie zasoby kapitałowe, wykwalifikowanej siły roboczej oraz wysokie wymagania techniczne przetwórstwa i transportu powodują, iż koszt bezpośredniego dotarcia do konsumenta jest często zbyt wysoki dla indywidualnego producenta. W takich okolicznościach usługi pośrednika stają się koniecznością, a więc kontakt z klientem ma jedynie charakter pochodny, co skutkuje zakłóceniami w przesyłaniu impulsów z rynku, gdyż pośrednik często przekazuje informacje przetworzoną i zniekształ-

coną. Nie można jednak zapominać, że dla producenta rolnego pośrednik jest nabywcą produktów, więc od stopnia jego satysfakcji zależeć będzie wysokość sprzedaży, a więc przychodu i ewentualnego dochodu.

Potencjalną szansą na polepszenie komunikacji na płaszczyźnie producent - konsument jest mający miejsce wzrost zainteresowania tzw. produkcją ekologiczną, gdzie bezpośredni kontakt z producentem jest dla konsumenta rodzajem gwarancji jakości [Kośmicki 2002]. Innym pozytywnym zjawiskiem jest proces integracji występujący wśród gospodarstw indywidualnych. Jego wynikiem jest powstawanie zorganizowanych podmiotów, np. grup producenckich, o znaczącej skali produkcji i jej wysokiej jakości oraz większej sile kapitałowej, dzięki czemu indywidualny producent może uzyskać dogodniejsze warunki sprzedaży, ale również lepszy kontakt z rynkiem [Jaworska 2002].

Spośród celów, których realizacja powinna skutkować zwiększeniem wolumenu sprzedaży i pozyskaniu lojalnych klientów/odbiorców, w związku z masowym charakterem produktów rolnych i trudnościami w ich różnicowaniu, należy zwrócić uwagę przede wszystkim na osiągnięcie wysokiego poziomu jakości, racjonalny wybór profilu produkcji, oraz zapewnienie dogodnych warunków dostawy. Większość gospodarstw indywidualnych posiada wąską grupę odbiorców, więc proces gromadzenia informacji o ich preferencjach i potrzebach powinien być uproszczony. Wśród wskaźników, które mogą pomóc w identyfikacji poziomu realizacji celów w perspektywie klienta, analogicznie do wskaźników finansowych, można wyznaczyć mierniki statyczne i dynamiczne. Pierwsze są nośnikami danych przeszłych i teraźniejszych, tj. poziomu satysfakcji, który zapewniają dotychczas wyprodukowane towary. Druga kategoria, to mierniki przyszłego sukcesu, które warunkują osiągnięcie celów strategicznych w perspektywie klienta. Pozwalają one odpowiedzieć na pytanie: „co przedsiębiorstwo powinno oferować swoim klientom, by osiągnąć wysoki poziom ich satysfakcji, lojalności, pozyskiwać nowych klientów, czy zwiększać udział w rynku?”. Mierniki przyszłego sukcesu opisują wartość, którą przedsiębiorstwo chce oferować swoim odbiorcom [Kaplan, Norton 2001].

5. Perspektywa procesów wewnętrznych

W zdecydowanej większości gospodarstw indywidualnych cele związane z procesami wewnętrznymi są powszechnie stosowane, a dla niektórych rolników są nawet jedynymi, które wyznaczane są w sposób formalny. Analiza efektywności procesów wewnętrznych, związanych przede wszystkim z produkcją, jest podstawą dla ewentualnych działań rozwojowych. To w tej perspektywie można dostrzec potrzeby zmiany niektórych procesów, jak również stworzenia nowych rozwiązań w celu polepszenia efektywności gospodarowania.

Wyznaczanie celów w tej perspektywie powinno być następstwem wyznaczenia celów finansowych i w perspektywie klienta. Generalną bowiem zasadą jest, iż procesy wewnętrzne mają umożliwić realizację planów finansowych i rynkowych. Większość tradycyjnych systemów mierzenia wyników koncentruje się na monitorowaniu i usprawnianiu już istniejących procesów operacyjnych. Stąd twórcy ZKW zalecają stosowanie pełnego wewnętrznego łańcucha wartości, począwszy od procesów innowacyjnych, polegających na zidentyfikowaniu obecnych i przyszłych potrzeb klientów oraz nowych sposobów ich zaspokajania, poprzez procesy operacyjne obejmujące wytwarzanie produktów i dostarczenie ich istniejącym odbiorcom. Wynikiem tego jest identyfikacja potrzeb wprowadzenia nowych rozwiązań łącznie z zastosowaniem nieistniejących dotąd procesów [Kaplan, Norton 2001]. Jednocześnie, sekwencyjny, odgórny tok ustalania celów w perspektywie procesów wewnętrznych, wynikający z pierwszoplanowej roli strategii nakierowanej na spełnianie oczekiwań właścicieli gospodarstwa oraz docelowych klientów, powoduje, iż podczas konstrukcji Karty często dochodzi do ujawniania nowych, dotychczas niezauważanych procesów, w których gospodarstwo powinno osiągnąć doskonałość. Można jednak wyznaczyć grupę wskaźników stosowanych powszechnie wśród sprawnie działających producentów rolnych, do której należą: wskaźniki efektywności zasobów i procesów, czyli różnego rodzaju mierniki produktywności, wydajności, itp., mierniki jakości, szybkości wytwarzania i sprzedaży oraz czasu trwania cyklu operacyjnego [Kaplan, Norton 2001, Shadbolt, Rawlings 2000].

Odniesienie sukcesu w realizacji celów w tej perspektywie zależy w dużej mierze od stopnia skoordynowania procesów wewnętrznych. Dlatego bardzo ważnym elementem, na który istnieje konieczność zwrócenia uwagi, jest komunikacja wewnątrz gospodarstwa [Kaplan, Norton 2001]. To zagadnienie jest często pomijane przy kontroli procesów zachodzących w gospodarstwach indywidualnych, jednakże nieskomplikowana struktura organizacyjna podmiotów rodzinnych znacznie ułatwia koordynację działań. Z drugiej strony nieformalny podział obowiązków i odpowiedzialności może powodować nieefektywne wykorzystanie czasu pracy.

Dobieranie wskaźników dla kontroli procesów wewnętrznych musi odpowiadać specyfice działalności danego gospodarstwa. Mimo iż dostępne są tabele z normami wydajności przewidzianymi dla danej produkcji, to jednak indywidualne warunki biologiczne i klimatyczne sprawiają, iż porównania takie są często niewłaściwe. Ponadto inną wartość przedstawia analiza oparta na porównywaniu danych pochodzących z innych gospodarstw², a inną odnoszenie się do wartości wskaźników zanotowanych w danym gospodarstwie w przeszłości. Najlepszym jednak rozwiązaniem jest stosowanie obu technik jednocześnie.

² Działanie takie jest podstawą koncepcji benchmarkingu, która w dużym stopniu polega na obserwowaniu innych podmiotów w celu wychwytywania najlepszych rozwiązań i wdrażania ich we własnym przedsiębiorstwie.

6. Perspektywa nauki i rozwoju

W perspektywie tej przedsiębiorstwo identyfikuje zasoby, które musi rozwijać, by stworzyć podstawy rozwoju i doskonalenia. W czasach, kiedy warunki gospodarcze zmieniają się niebywale szybko, a coraz szybszy postęp technologiczny i biotechnologiczny zmusza producentów rolnych do ciągłych adaptacji, zdolność gospodarstwa do ciągłego uczenia się i stosowania innowacji staje się koniecznością. Jedynie gospodarstwa prowadzone przez osoby stosujące nowe rozwiązania w zarządzaniu i produkcji osiągają najwyższe wyniki efektywności i rentowności. Niematerialny charakter innowacji i konieczność ich aplikacji za pośrednictwem człowieka, sprawia, iż to właśnie kapitał ludzki jest pierwszorzędym adresatem działań podejmowanych w tej perspektywie.

Podczas wyznaczania celów w perspektywie procesów wewnętrznych powinny ujawnić się rozbieżności pomiędzy obecnymi możliwościami zasobów gospodarstwa, a tym, co będzie potrzebne do osiągnięcia przyszłego sukcesu. Zapełnienie tej luki wymaga zazwyczaj inwestycji w zmianę kwalifikacji członków rodziny bądź pracowników najemnych, doskonalenie technologii i systemów informacyjnych oraz dostosowanie lub stworzenie nowych procedur organizacyjnych, czyli generalnie innowacji [Kaplan, Norton 2001].

Działanie innowacyjne jest warunkowane wystąpieniem dwóch czynników: psychologiczną skłonnością rolnika i jego współpracowników do wprowadzania zmian oraz możliwościami ekonomicznymi (finansowymi), przy czym skłonność do podejmowania czynności innowacyjnych jest dodatnio skorelowana z poziomem wiedzy i wykształceniem osób podlegającym procesom innowacyjnym. Niski poziom wykształcenia w społeczeństwie polskim, a zwłaszcza wśród rolników, nie sprzyja wprowadzaniu zmian mających na celu restrukturyzację i unowocześnianie gospodarstw indywidualnych, a skromny potencjał ekonomiczny rodzin rolniczych może być dodatkową barierą w procesie wdrażania innowacji [Zawisza 2002].

Wprowadzanie zmian jest ściśle związane z procesem gromadzenia informacji, gdyż brak informacji powoduje wzrost ryzyka w odczuciu osoby zarządzającej i mniejszą skłonność do innowacji. Każdy kontakt rolnika z dowolnym źródłem wiedzy, niezależnie od tego, czy będzie to inny człowiek, czy też środki masowego przekazu, zawsze prowadzi do przekazywania pewnych informacji, koncepcji, myśli o możliwości zmodyfikowania lub usprawnienia gospodarstwa rolnego. Jednakże sam kontakt z informacją nie zawsze przekłada się na jej przyswajanie i zrozumienie. Jedynie wąska grupa tzw. innowatorów jest w stanie wprowadzać zmiany na podstawie zebranych danych. Są to najczęściej osoby o wysokich kwalifikacjach, których gospodarstwa osiągają ponadprzeciętne wyniki ekonomiczne. Drugą grupą, skłoną do wdrażania innowacji, są naśladowcy, którzy oczekują rezultatów wdrożeń innowacji przez innowatorów i wybiórczo

stosują te, które są ich zdaniem najkorzystniejsze. W polskim środowisku rolniczym istnieje jednak spora grupa tradycjonalistów, którzy uświadamiają sobie konieczność wprowadzenia zmian w gospodarowaniu z dużym opóźnieniem [Zawisza 2002]. Tradycjonalistyczne podejście do prowadzenia gospodarstwa wynika często z negatywnej selekcji następców wśród gospodarstw rodzinnych. Lepsze perspektywy rozwoju i bardziej wykształcony rynek pracy w miastach, skłania rodziców do kierowania najzdolniejszych dzieci do pracy poza rolnictwem, a w konsekwencji gospodarstwa są często przejmowane przez osoby gorzej wykształcone [Zawisza, Pilarska 2003].

Cele postawione w perspektywie nauki i rozwoju nie powinny sprowadzać się jedynie do wzrostu kwalifikacji osób w gospodarstwie pracujących. Bardzo ważnym działaniem jest również podnoszenie poziomu ich satysfakcji z wykonywanej pracy, gdyż satysfakcja w prostej linii przekłada się na motywację i efektywność pracy. Rodzinny charakter gospodarstw indywidualnych sprawia, iż podmiotami, których dotyczą działania podejmowane w tej perspektywie, są właśnie członkowie rodziny, a występujące między nimi relacje decydują o sposobie i stopniu realizacji owych działań przede wszystkim. W klasycznym modelu ZKW cele stawiane w perspektywie nauki i rozwoju mają skutkować podniesieniem efektywności i konkurencyjności podmiotu, co ma przekładać się na zwiększenie dochodu. W sytuacji, kiedy dążenia do zwiększania zadowolenia pracowników gospodarstwa, dotyczą członków rodziny, może dojść do odwrócenia hierarchii i następstwa celów strategicznych. Nie można jednak zapominać, iż główną zasadą Karty jest równoważenie celów stawianych w różnych perspektywach i jedynie takie działanie może dać pozytywne efekty jej wprowadzenia.

7. Podsumowanie

Większość literatury poświęconej teorii i praktyce stosowania Zrównoważonej Karty Wyników koncentruje się na dużych korporacjach, co ma swoje odzwierciedlenie w bardzo formalnym podejściu do wyznaczania wskaźników i celów strategicznych. Ten formalny charakter może zniechęcać indywidualnych rolników do stosowania Karty ze względu na praco- i czasochłonność takiego procesu. Jej wdrożenie może być również o tyle trudne, że nie występuje w gospodarstwach rodzinnych sformalizowana hierarchia, podział obowiązków i zakresu odpowiedzialności, a ponadto stawiane przed nimi cele często są niemierzalne i trudne w procesie ich operacjonalizowania. Jednakże doświadczenia zdobyte podczas wprowadzania ZKW do zarządzania małymi przedsiębiorstwami wskazują, iż ten bardzo formalny kształt Karty może zostać w ich przypadku z powodzeniem złagodzony. Wynika to z faktu, iż w przedsiębiorstwach (podobnie jak w gospodarstwach) rodzinnych, kierownik wykonuje wiele czynności zarządczych intuicyjnie. Ponadto, nieskomplikowana i rodzinna struktura ułatwia

kontrolę i motywację pracowników, a często niewielki krąg odbiorców oferowanych produktów sprawia, iż kontakty z nimi mają charakter osobisty, więc możliwość reakcji na potrzeby rynku jest wystarczająca. Główną zaś wartością, jaką ZKW może wnieść do gospodarstw indywidualnych, jest świadomość stawiania i równoważenia celów w różnych perspektywach oraz konieczność ich przeniesienia na działania operacyjne.

LITERATURA:

1. Barry P.J., P.N. Ellinger, C.B. Baker, J.A. Hopkin (1995): *Financial Management in Agriculture*. Interstate Publishers, Danville.
2. Bień W. (2002): *Zarządzanie finansami przedsiębiorstwa*. DIFIN, Warszawa.
3. Gasson R., A. Errington (1993): *The Farm Family Business*. CAB International, Exeter.
4. Gutkowska K., W. Laskowski (1999): *Zróżnicowanie dochodów i wydatków w wiejskich gospodarstwach domowych w zależności do fazy cyklu rozwoju rodziny*. Zagadnienia Ekonomiki Rolnej, Nr 4-5.
5. Jaworska M. (2002): *Motywy powstawania oraz szanse rozwojowe grup producenckich w rolnictwie*. Stowarzyszenie Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, Roczniki Naukowe, tom IV, zeszyt 6.
6. Kaplan R.S., D.P. Norton (2001): *Strategiczna karta wyników. Jak przełożyć strategię na działanie*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
7. Kośmicki E. (2002): *Sprzedaż bezpośrednia przez rolników w Niemczech. Podstawowe problemy ekonomiczne i prawne*. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, Nr 2.
8. Kulawik J. (1995): *Wskaźniki finansowe i ich systemy w zarządzaniu gospodarstwami rolniczymi*. Studia i Monografie nr 72, IERiGŻ, Warszawa.
9. Nieć D. (1999): *Pomiar rentowności gospodarstw rodzinnych i identyfikacja czynników ją kształtujących (rozprawa doktorska)*. IERiGŻ, Warszawa.
10. Penc J. (2002): *Wszechstronna ocena firmy*. Przegląd Organizacji, Nr 9.
11. Przepióra A. (2000): *Rozwój marketingu rolniczego w Polsce*. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, Nr 2.
12. Shadbolt N.W., K.M. Rawlings (2000): *An Exploration Of The Use Of The Balanced Scorecard Approach To Achieve Better Farm Business Planning And Control*. Massey University, Palmerston North.
13. Użytkowanie gruntów, powierzchnia zasiewów, i pogłowie zwierząt gospodarskich 2002. GUS, Zakład Wydawnictw Statystycznych, Warszawa 2003.
14. Zawisza S. (2002): *Przyswajanie innowacji w wiejskich społecznościach lokalnych*. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, Nr 1.
15. Zawisza S., S. Pilarska (2003): *Liderzy wiejskich społeczności lokalnych*. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, Nr 1/2.
16. Zinger J.T. (2002): *The Balanced Scorecard and Small Business: A Stages of Development Perspective*. International Council for Small Business, Puerto Rico.

MARCIN S. STAŃCZYK

**ZRÓWNOWAŻONA KARTA WYNIKÓW W ZARZĄDZANIU GOSPODARSTWEM
INDYWIDUALNYM**

STRESZCZENIE

Zrównoważona Karta Wyników jest narzędziem, które pojawiło się w zarządzaniu ponad dziesięć lat temu. Obecnie jest ona stosowana w większości wielkich korporacji, a coraz liczniejsza grupa mniejszych przedsiębiorstw czerpie z ich doświadczeń. Sposób, w jaki Karta przekłada dążenia strategiczne organizacji na działania operacyjne, jak również procedura jej tworzenia, polegająca na wyznaczaniu celów, które w syntezie mają skutkować realizacją misji podmiotu gospodarczego, okazał się być bardzo dobrą metodą zarządzania strategicznego.

Obecnie indywidualni producenci rolni poświęcają zbyt mało uwagi planowaniu strategicznemu oraz wyznaczaniu celów długookresowych dla swojego gospodarstwa. Innym problemem jest zbyt intuicyjny proces podejmowania decyzji na podstawie wątpliwej jakości informacji. Zrównoważona Karta Wyników może okazać się narzędziem, które sytuację tę odmieni, a próba analizy możliwych korzyści wynikających z jej zastosowania została przedstawiona w niniejszym artykule.

MARCIN S. STAŃCZYK

BALANCED SCORECARD IN FAMILY FARM MANAGEMENT

SUMMARY

The Balanced Scorecard is a tool which appeared in the management theory more than ten years ago. Nowadays it is used by majority of big corporations and increasing number of small and medium companies are harnessing their experiences. The way the BSC translates strategy into action and procedure of implementation turned out to be very good means of strategic management.

These days individual farm producer do not pay enough attention for strategic planning and fixing long term goals. Another problem is to intuitive process of decision making which is based on doubtful data. Balanced Scorecard may come out as an effective tool which will change this situation. An attempt of analysis of benefits of the BSC introduction into farm management was carried out in this article.

ALEKSANDRA SWULIŃSKA-KATULSKA
ROMANA CHOJNACKA
Akademia Rolnicza w Poznaniu

OCENA PREFERENCJI KONSUMENCKICH MIESZKAŃCÓW WIELKOPOLSKI W WYBORZE ŻYWNOŚCI REGIONALNEJ

1. Wstęp

W krajach Unii Europejskiej produkty regionalne, dzięki istotnej ochronie prawnej, stanowią grupę produktów wykreowanych dla zachowania tradycji, oryginalnej specyfiki technologicznej oraz rozwoju rynku żywności regionalnej. Ochrona ta pozwala producentom tworzyć warunki monopolu na lokalnych, a niekiedy nawet europejskich rynkach oraz osiągnąć wyższe dochody w zamian za starania na rzecz zachowania dobrej jakości produktów, niezmiennych normatywów surowcowych i procesów technologicznych. Wiele z tych produktów wytwarzanych jest w gospodarstwach rolnych, co może przyciągać turystów i stanowić szansę rozwoju turystyki wiejskiej.

W ostatnich latach także w Polsce wzrosło zainteresowanie dziedzictwem kulinarnym oraz różnorodnością produktów regionalnych.

Najogólniej przez dziedzictwo kulinarne rozumieć można produkty żywnościowe i potrawy, charakteryzujące się szczególnymi cechami jakościowymi, tradycyjnymi sposobami przyrządzania i wytwarzania, sięgającymi często odległej historii. Produkty te wytwarzane są głównie w małej skali, przy wykorzystaniu specyficznych umiejętności i technologii, a także związane są z określonym obszarem geograficznym.

Pojęcie „żywność regionalna” może być rozumiane dwojako jako żywność regionu pochodzenia konsumenta, ale także jako żywność typowa dla innych regionów, charakteryzująca się specyficznymi walorami sensorycznymi, doborem składników, zestawem stosowanych przypraw oraz tradycyjną technologią.

Problemy rozwoju produktów regionalnych na polskim rynku żywnościowym można prześledzić na powszechnie znanym przykładzie sztandarowego produktu regionalnego, jakim jest oscypek. Przesłanki powstawania niektórych

produktów pretendujących do miana regionalnych bywają bardzo różne, czasami niezwykle, innym razem bardzo prozaiczne lub wręcz praktyczne. Przykładowo wielkopolski „szary smalec” powstał ponoć jako pomysł żywieniowy, gdy brakowało mięsa w czasie wojen napoleońskich. Oszczędne gospodynie, dodając do stopionej słoniny wątrobę zmieszaną w odpowiedniej proporcji, uzyskiwały znacznie większą masę produktu. Dodając ten smalec do klusek, kanapek, kapusty produkowały one smakowite i kaloryczne potrawy, które dla kolejnych pokoleń stały się smakołykami i do dnia dzisiejszego dla wielu stanowią dużą atrakcję. Podobnie mięso i przetwory ze świń ras złotych mogą stanowić podstawę do różnych produktów wytwarzanych w gospodarstwach wiejskich, gdyż jak wykazały badania produkty te różnią się znacząco w smaku i w strukturze od produktów wytwarzanych z wieprzowiny pochodzącej z produkcji wielkotowarowej.

Niektóre prognozy wskazują, że polskie produkty narodowe i regionalne, wyrastające często z odległych tradycji i oryginalnej specyfiki technologicznej, osiągną mocną pozycję na rynku krajowym, a być może wykorzystana zostanie także szansa do ich dystrybucji na rynkach krajów UE. Procedury wprowadzania produktów wyróżniających się specyficzną jakością na nasycony rynek żywnościowy niewątpliwie nie należą do prostych, lecz przy określonych regulacjach prawnych i odpowiednim zaangażowaniu, między innymi samych producentów, są wykonalne.

Ze strony producentów często padają zarzuty dotyczące braku badań rynkowych dotyczących wielkości popytu na tego rodzaju żywność. Wychodząc naprzeciw potrzebom w niniejszym opracowaniu poddano ocenie stan wiedzy konsumentów na temat żywności regionalnej, a także preferencje konsumenckie odnośnie wyboru produktów regionalnych oraz określono czynniki warunkujące ich wybór.

Preferencja konsumencka, tzn. opinia szerokiej grupy konsumentów o ocenianym wyrobie, polega na wyróżnieniu go spośród innych tego samego rodzaju. W przypadku preferencji produktów żywnościowych ma miejsce dążenie do częstego spożywania danego rodzaju produktów, spowodowane różnymi względami: fizjologicznymi, ekonomicznymi, socjologicznymi. Nie bez znaczenia jest też preferencja jakościowa. Dane o preferencjach konsumenckich dotyczących żywności oraz częstotliwości jej spożywania przez konsumentów, a także informacje o postawach, poziomie wiedzy i przekonaniach z nią związanych są bardzo ważne w budowaniu strategii rynkowej.

Zasadniczym celem pracy było poznanie skali zapotrzebowania rynku na żywnościowe produkty regionalne na terenie Wielkopolski.

2. Przedmiot i metody badań

Badania przeprowadzono metodą audytoryjną w grudniu 2002 roku, z zastosowaniem krótkiej ankiety opracowanej w Studium Wiejskiego Gospodarstwa

Domowego Akademii Rolniczej w Poznaniu. Objęto nimi grupę 507 dorosłych mieszkańców różnych części Województwa Wielkopolskiego, uczestników seminariów organizowanych w ramach projektu „Dziedzictwo kulinarne, czyli produkt lokalny na rynek”.

Charakterystyka badanej populacji podano w tabeli 1.

Tabela 1

Charakterystyka badanej populacji

Segmenty		Liczba respondentów (n)	% respondentów
Płeć	kobiety	314	62
	mężczyźni	193	38
Wiek	do 30 roku życia	83	16,3
	31-40 lat	119	23,5
	41-50 lat	177	34,9
	51-65 lat	120	23,7
	powyżej 65 lat	8	1,6
Wykształcenie	podstawowe	40	7,9
	zawodowe	123	24,3
	średnie	242	47,7
	wyższe	102	20,1
Dochód na 1 osobę	do 500 zł	189	37,3
	500-600 zł	232	45,7
	powyżej 600 zł	86	17,0

Źródło: Wyniki badań własnych.

Ankietowani odpowiadali oni na zawarte w kwestionariuszu ankiety pytania dotyczące:

- rozumienia pojęcia „żywność regionalna”, poproszono o samoocenę stopnia wiedzy z zakresu żywności regionalnej;
- częstotliwości ewentualnego zaopatrywania się w tego rodzaju produkty;
- subiektywnej ważności czynników warunkujących wybór regionalnych produktów żywnościowych.

Do badań przyjęto takie czynniki jak: atrakcyjny smak i wygląd, tradycje rodzinne, wartość odżywcza, tradycyjna technologia, produkt bez substancji dodatkowych, produkt naturalny, produkt inny od dotychczas spożywanych, moda, reklama.

W przypadku pytania dotyczącego oceny posiadanej wiedzy, proszono respondentów o wybranie właściwej odpowiedzi spośród zaproponowanych w ro-

dzaju: zagadnienia są mi bardzo dobrze znane; posiadam przypadkowe wiadomości na ten temat; z tą problematyką spotykam się po raz pierwszy.

W pytaniach pozwalających określić częstotliwość zakupu produktów regionalnych proszono respondentów o zdeklarowanie właściwej odpowiedzi. Test zawierał następujące możliwości wyboru:

- tak, będę kupować bardzo często – 5 razy w tygodniu
- tak, będę kupować często – przynajmniej 1 raz w tygodniu
- tak, będę kupować okazjonalnie – 1-2 razy w miesiącu
- nie, nigdy nie będę kupować.

3. Wyniki badań i ich omówienie

Zestawienia wyników odpowiedzi na pierwsze pytanie ankiety (tabela 2 i tabela 3) jednoznacznie wskazują, iż poziom wiedzy badanej populacji na temat żywności regionalnej jest niezadowalający. Tylko około 20% respondentów deklaruowało, że tego rodzaju zagadnienia są im bardzo dobrze znane, natomiast blisko 30% podkreślało, że z tą problematyką spotyka się po raz pierwszy, zaś ponad 50% (54% kobiet i 56% mężczyzn) posiada przypadkowe wiadomości. Uwzględnione charakterystyki demograficzne dowodzą, że w grupach badanych osób do 30 lat oraz 31-40 lat około 60% nie posiada żadnych wiadomości o produktach regionalnych. Segmenty osób starszych odznaczają się wyższym odsetkiem respondentów, którym zagadnienia te są bardzo dobrze znane; takiej odpowiedzi udzieliło aż 87,5% badanych w wieku powyżej 65 lat.

Tabela 2

Samoocena poziomu wiedzy z zakresu żywności regionalnej wyrażona jako odsetek odpowiedzi na pytanie – *Jak Pan (i) ocenia swoją wiedzę na temat produktów regionalnych?* - z uwzględnieniem płci respondentów

Rodzaj odpowiedzi	Ogółem		Płeć			
	n	%	kobiety		mężczyźni	
			n	%	n	%
Zagadnienia są mi bardzo dobrze znane	99	19,53	74	23,57	25	12,95
Posiadam przypadkowe wiadomości na ten temat	273	53,85	169	53,82	104	55,88
Z tą problematyką spotykam się po raz pierwszy	135	26,62	71	22,61	64	33,16

Źródło: Wyniki badań własnych.

Tabela 3

Samooocena poziomu wiedzy z zakresu żywności regionalnej wyrażona jako odsetek odpowiedzi z uwzględnieniem wieku respondentów

Rodzaj odpowiedzi	Przedziały wiekowe									
	do 30 lat		31-40 lat		41-50 lat		51-65 lat		powyżej 65 lat	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Zagadnienia są mi bardzo dobrze znane	6	7,2	8	6,7	36	20,3	42	35	7	87,5
Posiadam przypadkowe wiadomości na ten temat	28	33,8	36	30,2	134	75,7	74	61,6	1	12,5
Z tą problematyką spotykam się po raz pierwszy	49	59,0	75	63,0	7	4,0	4	3,4	0	0

Źródło: Wyniki badań własnych.

Wyniki badań częstotliwości zaopatrywania się w żywność regionalną (tabela 4 i 5) wykazują, że przeważająca część respondentów, tzn. 98% jest zainteresowana jej zakupem. Jedynie 1,97% oświadczyło, że nigdy nie będzie kupować tej żywności.

Tabela 4

Częstotliwość zaopatrywania się w produkty regionalne wyrażona jako odsetek odpowiedzi na pytanie - *Czy jesteście Państwo zainteresowani zakupem żywności regionalnej?* - z uwzględnieniem płci respondentów

Rodzaj odpowiedzi	Ogółem		Płeć			
	n	%	kobiety		mężczyźni	
			n	%	n	%
Tak, będę kupować bardzo często	57	11,24	40	12,74	17	8,81
Tak, będę kupować często	191	37,67	132	42,04	59	30,57
Tak, będę kupować okazjonalnie	249	49,11	135	42,99	114	59,07
Nie, nigdy nie będę kupować	10	1,97	7	2,23	3	1,55

Źródło: Wyniki badań własnych.

O wysokim popycie na tradycyjne produkty może obiecująco świadczyć duży odsetek (49,11%) odpowiedzi respondentów deklarujących, że będą kupować je 1 do 2 razy w miesiącu oraz liczna grupa, tj. około 40% badanych, zdecydowana na częste kupowanie (przynajmniej 1 raz w tygodniu). Odsetek osób przeświadczonych, że będą kupować bardzo często, czyli kilka razy w tygodniu jest niezbyt wysoki, gdyż średnio wynosi 11,24%.

Tabela 5

Częstotliwość zaopatrywania się w produkty regionalne wyrażona jako odsetek odpowiedzi z uwzględnieniem wieku respondentów

Rodzaj odpowiedzi	Przedziały wiekowe									
	do 30 lat		31-40 lat		41-50 lat		51-65 lat		powyżej 65 lat	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Tak, będę kupować bardzo często	16	19,4	17	14,3	12	6,8	12	10	0	0
Tak, będę kupować często	55	66,2	47	39,5	67	37,8	19	15,8	3	37,5
Tak, będę kupować okazjonalnie	9	10,8	51	42,8	98	55,4	89	74,2	2	25,0
Nie, nigdy nie będę kupować	3	3,6	4	3,4	0	0	0	0	3	37,5

Źródło: Wyniki badań własnych.

W odniesieniu do grup wiekowych zaobserwowano pewne zróżnicowania w deklarowanej częstotliwości zaopatrywania się w żywność regionalną i tak: osoby młodsze, a zwłaszcza z przedziałów wiekowych do 30 lat i 30 do 40 lat odpowiadały, że będą kupowały bardzo często (19,4% i 14,3%) lub często (66,2% i 39,5%). Natomiast wśród osób powyżej 50 roku życia najczęściej wybieranym wariantem odpowiedzi było okazjonalne zaopatrywanie się w żywność regionalną (74,2%).

W przypadku wariantu odpowiedzi – będę kupować bardzo często i będę kupować często, odsetek respondentów wyraźnie zmniejsza się wraz z wiekiem. Sądzić można, że osoby starsze zwłaszcza te powyżej 60 roku życia w większym stopniu nastawiają się na konsumpcję żywności dietetycznej lub też lekkostrawnej.

W tabeli 6 zestawiono wyniki dotyczące ważności czynników warunkujących wybór żywnościowych produktów regionalnych. Spośród analizowanych czynników sprzyjających wyborowi tych produktów zdecydowana większość badanej populacji na pierwszym miejscu stawiała jakość sensoryczną, czyli smak i wygląd (87%). Wysokie wskaźniki frekwencji uzyskały też takie czynniki jak: produkt naturalny (83%), produkt bez dodatków stosowanych w przetwórstwie przemysłowym (81,2%), tradycyjna technologia. Wysoki odsetek wskazań uzyskał też czynnik – produkt inny od dotychczas spożywanych (81,2%) oraz tradycje rodzinne (58,6%). Najmniej istotnym czynnikiem w wyborze żywności regionalnej okazała się wartość odżywcza (28%), tzn. zawartość składników odżywczych i kaloryczność.

Jak wynika z badań o akceptacji i preferencjach, w tym przypadku, decydowały przede wszystkim cechy sensoryczne, tradycyjne technologie oraz tradycje rodzinne.

Tabela 6

Hierarchia czynników decydujących o preferencjach konsumenckich
badanej populacji przy zakupie żywności regionalnej

Wskazania	Czynniki								
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Liczba respondentów	441	421	412	412	380	297	205	169	142
%	87,0	83,0	81,2	81,2	75,0	58,6	40,4	33,3	28,0

1 - atrakcyjny smak i wygląd

2 - produkt naturalny

3 - produkt bez substancji dodatkowych

4 - produkt inny od dotychczas spożywanych

5 - tradycyjna technologia

6 - tradycje rodzinne

7 - moda

8 - reklama

9 - wartość odżywcza

Źródło: Wyniki badań własnych.

4. Wnioski

1. Poziom wiedzy dorosłych mieszkańców Wielkopolski na temat żywnościowych produktów regionalnych jest niezadowolający. Opinia ta dotyczy zwłaszcza osób poniżej 30 roku życia. Zatem wskazana jest możliwie jak najszersza edukacja w tym zakresie, uwzględniająca przede wszystkim młodzież uczącą się w szkołach ponadpodstawowych i studiującą. W dobie postępującej globalizacji oraz tendencji do ujednolicenia zachowań żywieniowych te dwie grupy mogą zagwarantować w przyszłości zachowanie i przekazanie wartości kulturowych, w tym także dziedzictwa kulinarnego świadczącego o tożsamości i odrębności poszczególnych regionów.
2. Podniesienie poziomu wiedzy konsumentów jest istotnym elementem strategii rynkowej. Wiedza o produkcie, obok świadomości i upodobań, w znacznym stopniu decyduje o chęci zakupu.
3. Wysoki procent osób deklarujących chęć nabywania żywnościowych produktów regionalnych, to pozytywne rokowania dla producentów i tworzącego się rynku tych produktów.
4. W gronie osób deklarujących chęć zaopatrywania się w żywność regionalną wyróżnić można dwa segmenty: neutralną populację konsumentów (nieprzysiężającą większej wagi do tradycji) oraz populację otwartą na nowe doświadczenia sensoryczne, która stanowić będzie grupę potencjalnych nabywców. Do tego grona należy zaliczyć też respondentów, którzy jako istotny czynnik wyboru wskazywali wariant – produkt inny od dotychczas spożywanych.

LITERATURA:

1. Baryłko-Pikielna N. (2003): Czynniki wpływające na preferencje konsumenta odnośnie wyboru żywności regionalnej. Materiały Konferencji Naukowej Żywność regionalna na tle współczesnych trendów produkcji żywności w Polsce i w Europie. PTTŻ Oddział Małopolski, Kraków, 31.
2. Duczkowska-Piasecka M., Gąsiorowski M. (2003): Możliwości i konieczność przyjęcia przez Polskę procedur rejestracji zastrzeżonych znaków dla produktów spożywczych. AGRO-SMAK Polsko-Amerykański Projekt Rozwoju Produktów Lokalnych, Warszawa.
3. Gąsiorowski M., Swulińska-Katulska A. (2003): Dziedzictwo kulinarne szansą polskiej wsi w zjednoczonej Europie. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, KCDRRiOW Poznań, 1 (31), 26-40.
4. Kos C., Szwacka-Salmonowicz J. (1997): Marketing produktów żywnościowych. PWRiL, Warszawa.
5. Kowrygo B., Gorska-Warsewicz H., Lugowska K. (1997): Ocena preferencji konsumentów w zakresie żywności i żywienia. Żywność. Technologia, Jakość, nr 2 (3), 51.
6. Praca pod redakcją Byszewska I., Brzezina T. (2000): Nasze kulinarne dziedzictwo. Redakcja Modna Gospodyni, Warszawa.

ALEKSANDRA SWULIŃSKA-KATULSKA
ROMANA CHOJNACKA

**OCENA PREFERENCJI KONSUMENCKICH MIESZKAŃCÓW WIELKOPOLSKI
W WYBORZE ŻYWNOSTCI REGIONALNEJ****STRESZCZENIE**

W pracy zaprezentowano wyniki badań preferencji konsumenckich przeprowadzonych w 2002 roku w województwie wielkopolskim. Badaniami ankietowymi objęto grupę 507 dorosłych mieszkańców regionu, uczestników seminariów organizowanych w ramach projektu „Dziedzictwo kulinarne, czyli produkt lokalny na rynek”. Ocena preferencji dotyczyła częstotliwości ewentualnego zaopatrywania się w żywnościowe produkty regionalne, ważności czynników warunkujących ich wybór oraz poziomu wiedzy respondentów na temat tego rodzaju żywności.

Stwierdzono, że wysoki procent osób deklarujących chęć nabywania żywnościowych produktów regionalnych, to pozytywne rokowania dla powstającego rynku żywności regionalnej.

ALEKSANDRA SWULIŃSKA-KATULSKA
ROMANA CHOJNACKA

THE ESTIMATION OF CONSUMER PREFERENCES OF WIELKOPOLSKA INHABITANTS TO THE CHOICE OF REGIONAL FOOD

SUMMARY

Results of researches for consumer preferences made in 2002 on the region of Wielkopolska are presented in this work. A group of 507 adults of the region i.e. participants of seminars organised within the project „The culinary inheritance or local product for the market”, took part in a questionnaire research. The preference estimation regarded to frequency of possible supplying at regional food products, importance of factors conditioning their choice and the knowledge level of respondents about this kind of food.

It was stated that a high percentage of people who declare a wish for buying regional food products are the positive prognoses for arising the regional food market.

INFORMACJE

WIESŁAWA NOWAK
Wielkopolski Urząd Wojewódzki
w Poznaniu

**PRZYGOTOWANIE KADR DORADCZYCH DO WSPIERANIA ROZWOJU
GRUP PRODUCENTÓW ROLNYCH – PRACE REALIZOWANE
W PROJEKCIE BLIŹNIACZYM PL/IB/2001/AG/02 PN.:
„KRAJOWY SYSTEM DORADZTWA ROLNICZEGO”**

W sierpniu roku 2002 Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi w podpisało Umowę Bliźniaczą z państwami członkowskimi na realizację projektu dotyczącego wzmocnienia i usprawnienia systemu doradztwa rolniczego w Polsce związku z przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej.

Projekt bliźniaczy pn.: „Krajowy System Doradztwa Rolniczego” finansowany jest ze środków PHARE i ze strony unijnej reprezentowany przez konsorcjum brytyjsko-irlandzkie w którego skład wchodzi: Scottish Agricultural College (SAC), Department of Environment, Food and Rural Affairs (DEFRA z Anglii), Northern Ireland Public Sector Enterprises Ltd. (NI-CO z Północnej Irlandii), The Agricultural and Food Development Authority (TEAGASC z Irlandii).

Celem projektu jest wykorzystanie doświadczeń krajów partnerskich w dostosowaniu polskiego doradztwa rolniczego do udzielania rolnikom pomocy doradczej po akcesji Polski do Unii Europejskiej, a więc pośrednio jak najlepsze przygotowanie społeczności wiejskiej do funkcjonowania w nowych warunkach, w tym także do korzystania przez rolników i mieszkańców wsi z różnych nowych form pomocy po akcesji do UE, dostępnych w ramach Wspólnej Polityki Rolnej (WPR), instrumentów towarzyszących WPR i funduszy strukturalnych.

Realizacja zadań projektu odbywa się w ramach sześciu specyficznych komponentów i w ramach komponentu 2. pn.: „Opracowanie programu doradztwa”.

Wyróżnione zostały grupy robocze realizujące wyodrębnione zadania. Jedną z nich jest grupa przygotowująca program i materiały szkoleniowe dla doradców z zakresu **wspierania rozwoju grup producentów rolnych**.

Powołana do realizacji tego zadania grupa robocza składa się z następujących osób:

- a) krótkoterminowi Eksperci UE: Graham Keer i Chris Savage ze SAC oraz Alan Agnew z NI-CO,
- b) eksperci Polscy w osobach:
 - Mirosława Miłowska-Kozak z MRiRW – lider grupy roboczej,
 - Paweł Gąsiorek – Wojewódzki Podlaski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Szepietowie,
 - Andrzej Dominik – Regionalne Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich w Radomiu,
 - Wiesława Nowak – Wielkopolski Urząd Wojewódzki w Poznaniu,
 - Mirosława Góralska – ARiMR w Warszawie,
 - Andrzej Zarudzki – WODR w Gdańsku,
 - Mirosława Waliszewska – Oddział KCDRRiOW w Poznaniu.

Celem działania grupy roboczej jest przygotowanie programu podwyższania kwalifikacji zawodowych doradców oraz materiałów szkoleniowych z zakresu wspierania rozwoju grup producentów rolnych. Materiały te obejmują obowiązujące ustawodawstwo polskiego oraz regulacje prawne jakie dotyczyły będą funkcjonowania grup producentów rolnych po akcesji do UE. Materiały te mogą być w przyszłości wykorzystywane nie tylko przez doradców, ale także przez liderów i członków grup producentów rolnych.

Zespół roboczy, od II połowy zeszłego roku w ramach cyklicznych spotkań warsztatowych, przygotował broszurę pt.: „Grupy producentów rolnych. Przykłady zorganizowanej działalności rolników” ukazującą przykłady funkcjonowania różnych form organizacyjnych wspólnego gospodarowania.

Obecnie jest zarejestrowanych w kraju 50 grup producentów rolnych. Polska jako państwo jest zainteresowana powstawaniem grup producentów rolnych, przede wszystkim dlatego, iż organizacje producenckie poprzez wypracowanie standardów jakościowych i usystematyzowanie rynku mogą poprawić konkurencyjność polskiego rolnictwa po akcesji do Unii Europejskiej. Stąd też grupy producentów rolnych, oprócz korzyści jakie odnoszą z tytułu wspólnego gospodarowania, są wspierane finansowo ze środków budżetu państwa już w okresie przedakcesyjnym i będą wspierane – na nowych korzystniejszych zasadach – również po akcesji do UE.

Korzystanie z pomocy finansowej państwa uwarunkowane jest jednak koniecznością spełnienia określonych wymagań formalno-prawnych, organizacyjnych i innych. Znajomość zmieniających się wymagań i umiejętność udzielenia zain-

interesowanym rolnikom pomocy w tworzeniu i rozwijaniu wspólnych form gospodarowania przez doradców jest warunkiem efektywnego doradztwa w tym zakresie.

Informacje przekazywane rolnikom przez doradców powinny być aktualne, pełne, prawdziwe i udzielane możliwie najszybciej. Poza tym powinny jednakowoże dla wszystkich w kraju.

Wyposażenie systemu doradztwa w precyzyjne procedury pozyskiwania informacji, ze wskazaniem instytucji i osób odpowiedzialnych za ich przekazywanie pozwoli na szybkie działanie organizacji producenckich i zminimalizowanie błędów popełnianych w procesie tworzenia, funkcjonowania, uznawania grup producenckich aż do momentu rozliczenia się z udzielonego wsparcia finansowego.

Szybkie opracowanie i wdrożenie w życie systemu przepływu informacji ułatwi dostosowanie się producentów rolnych do wymagań jakie niesie integracja z Unią Europejską, a w konsekwencji możliwości pozyskiwania środków w ramach dostępnych instrumentów wsparcia.

Członkowie grupy roboczej: Mirosława Miłośawska-Kozak, Mirosława Góralśka, Andrzej Dominik, Wiesława Nowak i Paweł Gąsiorek - w ramach wdrażania wyników pracy - przeprowadzili już pierwsze szkolenia dla 16 doradców z całego kraju - po jednym przedstawicielu z każdego województwa.

Planowane jest przeprowadzenie kolejnych szkoleń dla szerszego grona doradców. Przygotowała również broszurę pod nazwą „Przewodnik dla organizacji producenckich”, w której przedstawiono „krok po kroku” postępowanie producentów rolnych chcących założyć grupę producencką i starać się o wsparcie finansowe ze źródeł dostępnych obecnie i po akcesji do UE.

Powyższe materiały szkoleniowe powinny być dostępne we wszystkich Ośrodkach Doradztwa Rolniczego w I kwartale 2004 roku.

IWONA KAJDAN-ZYSNARSKA

*Krajowe Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich
Oddział w Poznaniu*

DOSTOSOWANIE GOSPODARSTW ROLNYCH DO STANDARDÓW UE

W ostatnich latach w UE ogromne znaczenie przywiązuje się do bezpieczeństwa zdrowotnego żywności, a kontrolę jakości przeprowadza się na wszystkich etapach produkcji, począwszy od gospodarstwa. Większość rolników uczestniczy w programach zapewnienia jakości, a ich gospodarstwa poddawane są regularnym inspekcjom, co stanowi podstawę do uzyskania certyfikatów jakości oferowanych produktów. Uczestnictwo w programach jest dobrowolne i możliwe po uiszczeniu opłaty. Rolnicy, których gospodarstwa nie są objęte programem zapewnienia jakości tracą finansowo, ponieważ za towar nie posiadający certyfikatu otrzymują znacznie niższą cenę. Ponadto, sieci supermarketów, czy zakłady przetwórcze wymagają od producentów spełnienia określonych standardów jakościowych. Niespełnienie wymagań kończy się nie przyjęciem towaru, co naraża producenta na poważne straty.

Dostosowanie wymagań jakościowych i sanitarnych polskich artykułów rolno-spożywczych do wymogów stosowanych w UE obejmuje swym zasięgiem wszystkie etapy produkcji – od pasz dla zwierząt po gotowy produkt przeznaczony dla konsumenta. Tylko w ten sposób można uzyskać produkt wysokiej jakości i bezpieczny dla zdrowia. Dlatego zakres działań w tym obszarze będzie bardzo szeroki i powinien uwzględniać:

1. Wymagania jakościowe dla poszczególnych produktów rolnych określone w rozporządzeniach Ministra Rolnictwa zgodnie z wymaganiami UE, tj.:
 - przygotowanie do obrotu i kontroli jakości handlowej produktów wprowadzanych do handlu międzynarodowego;
 - warunki przechowywania, transportu i dystrybucja.
2. Higienę produkcji artykułów rolnych i spożywczych:
 - Kodeks Dobrej Praktyki Rolniczej stosowany w gospodarstwie;
 - EUREPGAP w produkcji ogrodniczej;

- zasady Dobrej Praktyki Higienicznej (GHP), Dobrej Praktyki Produkcyjnej (GMP) i system HACCP dla producentów artykułów przetworzonych przeznaczonych na rynek lokalny, jak i międzynarodowy.

Z punktu widzenia produkcji żywności bezpiecznej dla zdrowia, jak również możliwości pozyskania środków finansowych z funduszy strukturalnych po akcesji Polski do UE, niezwykle istotne jest upowszechnianie, a następnie wdrażanie uregulowań prawnych dotyczących wymagań stawianych gospodarstwom odnośnie standardów w zakresie higieny produkcji, ochrony środowiska, dobrostanu zwierząt oraz bezpieczeństwa żywności. Aby sprostać temu zadaniu, należy przygotować pracowników ośrodków doradztwa rolniczego do udziału w procesie wdrażania standardów jakościowych dla produktów rolnych i technologii ich produkcji obowiązujących w Unii Europejskiej.

Opracowaniem programu doradztwa rolniczego w zakresie norm sanitarnych i standardów jakościowych w rolnictwie zgodnie z wymaganiami UE, zajmuje się grupa robocza utworzona w ramach komponentu 2 projektu PHARE PL/IB/2001/AG/02 „Krajowy System Doradztwa Rolniczego” realizowanego we współpracy Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi oraz Krajowego Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich z SAC (Szkocka Szkoła Rolnicza), DEFRA (Departament Rolnictwa i Żywności w Anglii), DARD (Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi w Irlandii Pn.), Teagasc (Doradztwo Rolnicze w Irlandii), NI-CO (Irlandia Pn.). Członkami grupy roboczej są pracownicy jednostek państwowego doradztwa rolniczego oraz eksperci unijni ze Szkocji i Irlandii Pn.

Do zadań grupy roboczej przewidzianych w ramach projektu należy:

- opracowanie metodyki służącej upowszechnianiu informacji wśród rolników na temat standardów jakościowych dla produktów rolnych i zasad dobrej praktyki rolniczej;
- opracowanie materiałów szkoleniowych dla doradców rolniczych;
- opracowanie tematyki i harmonogramu realizacji szkoleń w zakresie standardów jakości dla produktów rolnych i higieny produkcji;
- szkolenie instruktorów w zakresie korzystania z materiałów dydaktycznych;
- pomoc we wdrażaniu programu doradztwa na poziomie krajowym.

Członkowie grupy roboczej, wzorując się na dokumentach stosowanych w Szkocji i Irlandii Pn. [The Norten 2000, Scottish Quality 2002-2003], opracowali dla doradców rolniczych materiały szkoleniowe w formie dokumentów audytowych dla gospodarstw rolnych zajmujących się różnymi kierunkami produkcji rolniczej. Materiały szkoleniowe składają się z trzech części, tj.:

1. Listy kontrolnej w formie pytań wraz z umieszczonymi polami, umożliwiającymi wpisanie odpowiedzi (tak, nie, nie dotyczy);

2. Dokumentu audytowego obejmującego nie tylko samą listę pytań, ale również komentarze będące odpowiedzią na zadawane pytania, wraz z umieszczonymi polami umożliwiającymi wpisanie odpowiedzi (tak, nie, nie dotyczy);
3. „Kodeksu dobrej praktyki rolniczej” dla gospodarstw specjalizujących się w różnych kierunkach produkcji rolniczej.

Ponadto, na końcu każdego dokumentu audytowego znajduje się wykaz aktów prawnych obowiązujących producentów - rolników po akcesji do UE.

Taka forma opracowania umożliwia realizację dwóch celów, może posłużyć zarówno jako materiał szkoleniowy, ponieważ opiera się na ustawodawstwie dostosowanym do prawa unijnego, a także jako ankieta do przeprowadzenia inspekcji (audytu) w gospodarstwach. Rolnik, odpowiadając na pytania zawarte w liście kontrolnej, może uświadomić sobie, w jakim stopniu jego gospodarstwo jest dostosowane do wymagań stawianych przez Unię Europejską i co powinien zrobić, aby te wymagania spełnić.

Członkowie grupy roboczej opracowali osiem kompletów materiałów szkoleniowych, zawierających ww. części składowe, dla różnych kierunków produkcji, cztery dla produkcji zwierzęcej i cztery dla produkcji roślinnej:

- **produkcja zwierzęca:**

- produkcja mleka;
- produkcja żywca wołowego;
- produkcja trzody chlewnej;
- produkcja drobiu i jaj,

- **produkcja roślinna:**

- produkcja zbóż;
- produkcja ziemniaków;
- produkcja warzyw, na przykładzie uprawy kalafiora;
- produkcja owoców, na przykładzie uprawy wiśni.

Dla gospodarstw specjalizujących się w produkcji zwierzęcej, dokumenty audytowe zawierają takie elementy jak:

- wymagania związane z otoczeniem gospodarstwa,
- wymagania budowlane dotyczące budynków inwentarskich,
- wymagania higieniczne i sanitarne,
- zwalczanie szkodników,
- żywienie zwierząt,
- profilaktyka i leczenie zwierząt,
- warunki utrzymania zwierząt,
- warunki podczas transportu,
- ochrona środowiska,
- prowadzenie zapisów i dokumentacji.

W przypadku produkcji roślinnej, dokumenty audytowe zostały podzielone na dwie części: ogólną i szczegółową. Część ogólna zawiera wymagania dla każdego gospodarstwa niezależnie od uprawy, a więc wymagania związane ze stosowaniem zasad dobrej praktyki rolniczej:

- warunki glebowe i zmianowanie,
- stosowanie nawozów i środków ochrony roślin,
- warunki przechowywania nawozów i środków ochrony roślin,
- zwalczanie szkodników,
- zagospodarowanie odpadów w gospodarstwie,
- BHP,
- prowadzenie zapisów i dokumentacji.

W części szczegółowej natomiast znajdują się standardy jakościowe dla poszczególnych upraw, wymagania dotyczące pH gleby, płodozmianu, ochrony roślin, nawożenia, jak również warunki przechowywania płodów rolnych,

Należy podkreślić, że w każdym gospodarstwie bardzo ważnym elementem oceny jest prowadzenie dokumentacji i szczegółowych zapisów, związanych hodowlą, bądź uprawą, które pozwalają zidentyfikować pochodzenie produktu oraz umożliwiają sprawdzenie, czy żywność, bądź surowiec wytworzony w gospodarstwie, przeznaczony do dalszego przetwórstwa, nie stanowi zagrożenia dla zdrowia konsumenta.

Opracowane dokumenty audytowe zostaną wydane i upowszechnione jako materiały szkoleniowe dla doradców w formie ośmiu oddzielnych publikacji.

Najefektywniejszą formą szkolenia doradców i rolników w zakresie wdrażania standardów jakościowych dla produktów rolnych i zasad dobrej praktyki rolniczej byłoby przeprowadzenie inspekcji - szkoleń instruktazowych w gospodarstwach. Taka forma szkolenia w oparciu o zajęcia praktyczne pozwala osiągnąć efektywny przekaz informacji oraz ocenić poziom zdobytej wiedzy przez uczestników szkolenia.

LITERATURA:

1. Scottish Quality Cereals Manual - Farm Assurance Scheme Standards (2002-2003 edition).
2. The Northern Ireland Animal Welfare and Quality Assurance Code of Practice - Audit Document for Dairy Farms, 2002.

AGATA MIROŃCZUK
Akademia Podlaska w Siedlcach

TURYSTYKA I REKREACJA CZYNNIKAMI ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH

W transformowanej gospodarce problemy rozwoju gospodarczego wsi i obszarów wiejskich nabierają szczególnego znaczenia. Aktywizacja gospodarcza wsi, konieczność poszukiwania alternatywnych źródeł dochodu, stają się konieczne ze względu na jej zacofanie ekonomiczne, niedostateczne wyposażenie w urządzenia infrastrukturalne, jak również wymóg szybkiego dostosowania się do funkcjonowania w warunkach europejskiego rynku. Powyższe przesłanki czynią więc zagadnienia rozwoju turystyki wiejskiej i agroturystyki tym bardziej doniosłymi.

W dniach 18-19 września 2003 roku, w Siedlcach odbyła się międzynarodowa konferencja naukowa nt.: „Turystyka i rekreacja czynnikami rozwoju obszarów wiejskich”. Organizatorami spotkania byli pracownicy Zakładu Agrobiznesu Akademii Podlaskiej.

Tematyka konferencji bezpośrednio nawiązywała do problemów organizacji i funkcjonowania przedsiębiorstw i gospodarstw turystycznych oraz zewnętrznych i wewnętrznych uwarunkowań rozwoju turystyki wiejskiej, które wymagają rozwiązania na terenie całego kraju.

Szczegółowe cele konferencji zostały sformułowane następująco:

1. Prezentacja dorobku nauki w powiązaniu z praktyką w dotychczasowym rozwoju turystyki i rekreacji na obszarach wiejskich.
2. Wymiana poglądów oraz dotychczasowych doświadczeń w zakresie kształtowania nowych form wypoczynku i rekreacji w środowiskach lokalnych.
3. Określenie warunków i możliwości intelektualnego wsparcia procesów promocji oraz upowszechniania turystyki i rekreacji na obszarach wiejskich.

Na konferencję nadesłano 38 referatów i komunikatów naukowych. Reprezentowane były takie ośrodki, jak: Warszawa, Białystok, Poznań, Szczecin, Lublin, Kraków, Włocławek, Rzeszów, Wrocław, Siedlce, a także zagraniczne śro-

dowisko naukowe, reprezentowane przez Litewski Uniwersytet Rolniczy w Kownie.

Materiały konferencyjne zostały pogrupowane w następujące bloki tematyczne:

- I. Wspieranie rozwoju turystyki wiejskiej przez ośrodki naukowe i doradcze.
- II. Zewnętrzne uwarunkowania rozwoju turystyki wiejskiej.
- III. Przedsiębiorczy wymiar inicjatyw turystycznych na obszarach wiejskich.
- IV. Zasoby ludzkie i rzeczowe w gospodarstwie agroturystycznym.
- V. Elementy organizacji produkcji roślinnej i zwierzęcej.
- VI. Kształtowanie produktu agroturystycznego.

Właściwe przygotowanie teoretyczne i umiejętności zawodowe nabywane podczas kształcenia oferuje szereg placówek naukowo – oświatowych. Na szczególną uwagę zasługuje Wydział Zarządzania Politechniki Białostockiej, gdzie w 2001 roku utworzono nowy kierunek studiów – turystyka i rekreacja o specjalności turystyka na obszarach przyrodniczo cennych. Tenże kierunek studiów został utworzony głównie z myślą o kształceniu kadr na potrzeby rynku turystycznego województwa podlaskiego. Duże zainteresowanie ze strony studentów tym kierunkiem może sugerować plany związane z rozpoczęciem w przyszłości własnej działalności turystycznej na terenach wiejskich (prof. dr hab. K. Michałowski – Politechnika Białostocka). Uruchomienie skutecznego systemu oświatowego na wsi, a przez to danie szans edukacyjnych wszystkim tym, którzy do tego aspirują, ma znaczenie priorytetowe, zwłaszcza dla młodej generacji mieszkańców (dr E. Tyran – AR Kraków).

Nie bez znaczenia pozostaje aktywizująca rola samorządu terytorialnego w zakresie tworzenia warunków do rozwoju turystyki wiejskiej. W turystyce, bardziej niż w innych dziedzinach decydujących o rozwoju ekonomicznym obszarów wiejskich, ważny jest stan infrastruktury wsi (transport, służba zdrowia, bezpieczeństwo, handel, kultura i inne usługi zaspokajające potrzeby mieszkańców). Rolnicy nie są w stanie samodzielnie organizować i finansować rozwoju turystyki, ze względu na brak kwalifikacji i niedobór kapitału na wsi. W organizacji turystyki konieczna jest profesjonalna pomoc w zakresie promocji i sprzedaży usług turystycznych poprzez odpowiednie instytucje i organizacje. Rola samorządu terytorialnego sprowadza się do organizowania różnego rodzaju przedsięwzięć promujących turystykę wiejską i agroturystykę, np. wystaw, targów, opracowanie przewodników itd. (prof. dr hab. A. Kożuch – WSE w Białymstoku, dr A. Potoczek – WSH-E we Włocławku).

Rozwój agroturystyki w Polsce w ostatnich latach jest znaczny, co stwarza potrzebę niesienia pomocy tej działalności poprzez doradztwo i szkolenia. Zauważalny jest utrzymujący się wzrost zainteresowania kursami przygotowujący-

mi do prowadzenia gospodarstw agroturystycznych, oferowanymi przez ośrodki doradcze. Na terenie działania WODR Warszawa – Oddział Siedlce, intensywnie prowadzone są różnorodne szkolenia, kursy i wyjazdy terenowe dla osób zamierzających podjąć i prowadzących działalność agroturystyczną, co stwarza nowe możliwości dla wiejskiej aktywności gospodarczej, poszerza ofertę i podnosi jej jakość.

Problematyka doradztwa i jej wpływ na rozwój działalności agroturystycznej powinna być dyskutowana w aspekcie jej poziomu, traktowanego jako wypadkowa poziomu wiedzy specjalistów, doboru odpowiednich metod dostosowanych do określonych sytuacji oraz zaangażowania doradców. Agroturystyka łącząc walory środowiska wiejskiego z potencjałem społeczno-gospodarczym gospodarstw rolnych, przynosi korzyści zarówno rolnikom, jak i całym społecznościom lokalnym. Rolnicy nie w pełni jednak doceniają i wykorzystują możliwości uzyskiwania dodatkowych dochodów, wynikających z wyjątkowego uroku oraz bogatej historii i kultury tego regionu (mgr A. Marcysiak i dr A. Marcysiak – AP Siedlce, prof. dr hab. J. Ramanauskienė, dr R. Skujaite – Uniwersytet Rolniczy w Kownie). Niezbędne są działania prowadzące do zmiany tego stanu rzeczy. Konieczne są inwestycje infrastrukturalne w zakresie rozbudowy i budowy sieci wodociągowych, kanalizacyjnych, telefonicznych, drogowych, telekomunikacyjnych, szlaków turystycznych, ścieżek rowerowych, punktów widokowych itp. (dr K. Witośław – KCDRRiOW w Brwinowie, dr M. Plichta – AP Siedlce, mgr A. Spychała – AR Poznań, prof. dr hab. U. Gozdałik – SGGW Warszawa, prof. dr hab. K. Jankowski – AP Siedlce, mgr M. Sudnik – ODR Siedlce).

Bogate walory turystyczne wielu regionów naszego kraju determinują aktualny stan i możliwości rozwoju agroturystyki. Wśród społeczno-ekonomicznych aspektów rozwoju agroturystyki należy wymienić zwłaszcza wpływ środków transportu i infrastruktury komunalnej, co podkreślił m.in. dr hab. B. Sawicki – AR Kraków. Dr Zdzisław Kryński (Uniwersytet Rzeszowski) wskazał na potrzebę przemian strukturalnych rolnictwa i zapewnienia zatrudnienia wzrastającej liczbie ludności wiejskiej, nie związanej z rolnictwem, jak i pracującej w nim, ze względu na niemożność znalezienia innej pracy. Chodzi więc o tworzenie miejsc pracy na wsi, ale poza rolnictwem. Dotyczy to rozwoju takich sektorów, jak: turystyka, agroturystyka, leśnictwo, ochrona środowiska, czy różnego rodzaju usługi mogące dać dodatkowe źródło utrzymania dla ludności zamieszkującej obszary wiejskie. Analiza motywów podjęcia działalności agroturystycznej wskazuje przede wszystkim na potrzeby ekonomiczne rolników.

Prowadzenie usług agroturystycznych wymaga respektowania przepisów prawa. Należy dopasować swoją sytuację do jednej z wielu możliwości stwarzanych przez przepisy. Każdy ma prawo wybrać najkorzystniejszą formę działania, lecz musi ona być prowadzona z poszanowaniem przepisów prawnych (dr J. Kobyłecki – AP Siedlce). Oprócz przepisów prawa, poważniejszą barierą, którą

rolnicy muszą pokonać jest brak kapitału finansowego. Doniosłą rolę w finansowaniu działalności agroturystycznej pełni Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, oferująca rolnikom kredyty preferencyjne, w tym kredyty agroturystyczne. Jednak niewielkie zainteresowanie ze strony banków udzielaniem kredytów na rozwój działalności agroturystycznej świadczy o tym, iż lokalni bankierzy oraz inwestorzy nie w pełni rozumieją i doceniają znaczenie ruchu turystycznego na obszarach wiejskich (dr A. Mironczuk – AP Siedlce).

Prowadzenie usług turystycznych jest wyrazem przedsiębiorczości, rozumianej jako konkretne działanie gospodarcze. Do czynników wspomagających rozwój małych firm należy zaliczyć dysponowanie własnym lokalem i własnymi środkami finansowymi, przedsiębiorczą postawę właściciela firmy oraz dobre kontakty z partnerami rynkowymi (mgr A. M. Rak, dr R. Rudziński – AP Siedlce), a także psychologiczne cechy osobowości organizatora agroturystyki, jak: zdolności organizatorskie, umiejętności współdziałania, komunikatywność, empatię i tolerancyjność (dr E. Bernacka – UMCS Lublin). Socjologiczne i psychologiczne uwarunkowania rozwoju agroturystyki w kontekście jej specyficznych cech oraz możliwości aktywizacji społeczno-zwodowej mieszkańców wsi, w tym młodzieży przedstawili dr J. Potiopa i dr J. Kobyłecki – AP Siedlce.

Do podstawowego wyposażenia gospodarstw rolniczych należą zasoby rzeczowe, zabezpieczające m.in. bazę noclegową i żywieniową. Ich stan i rodzaj przyczynia się do prawidłowej organizacji i funkcjonowania gospodarstwa agroturystycznego (dr Kazimierz Łęczycki, mgr A. Batorski, mgr K. Szabołaj-Kunda – AP Siedlce). Nie bez znaczenia pozostaje sposób użytkowania przestrzeni rolniczej i prowadzenia produkcji roślinnej, szczególnie uprawy warzyw. W doborze gatunków warzyw do uprawy w gospodarstwie agroturystycznym zaleca się uwzględnienie m.in. takich czynników, jak: okres usług agroturystycznych, potrzeby rodziny i czasowiczów czy preferencje konsumentów (prof. dr hab. B. Gąsiorowska, prof. dr hab. K. Zarzecka, prof. dr hab. W. Wadas – AP Siedlce).

Coraz częściej spotykanym zjawiskiem w gospodarstwach agroturystycznych jest użytkowanie zwierząt, w sposób specjalnie przygotowany dla turystów. Wzbudzają one szczególne zainteresowanie wśród małych dzieci przebywających na wypoczynku. Z dużą dozą prawdopodobieństwa przyjęła dr hab. Halina Kałuża - AP, że właściwie zorganizowany „zwierzęcy” dział gospodarstwa agroturystycznego stanowił będzie mocny element produktu agroturystycznego. Referentka wyodrębniła pięć grup zwierząt (przeżuwacze, zwierzęta monogastryczne, ptaki ozdobne, zwierzęta egzotyczne, konie), a następnie omówiła możliwości ich wykorzystania w agroturystyce.

Do elementów tworzących produkt agroturystyczny należy zaliczyć turystyczne użytkowanie koni. Dr M. Wójcik-Augustyniak i mgr W. Augustyniak - AP, przedstawili wyniki badań przeprowadzone w 85 gospodarstwach, położonych na terenie całego kraju. Podstawowym kryterium ich doboru było oferowanie

usług konnych. W szczegółowej analizie zostały uwzględnione takie elementy, jak: liczba koni w badanym gospodarstwie, formy użytkowania, maść, wzrost koni dorosłych oraz rasa.

Próbie zdefiniowania pojęć „produkt agroturystyczny” i „usługa agroturystyczna”, podjął w swoim wystąpieniu dr Ryszard Jabłonka (AP Siedlce). Mówiąc o produkcie agroturystycznym wyodrębnił trzy jego części, tj. rdzeń produktu, produkt rzeczywisty oraz produkt poszerzony. Analizując problematykę usług zwrócił uwagę na ich niematerialny charakter oraz omówił takie cechy jak: nierozdzielność, różnorodność oraz nietrwałość.

Turystyka była znanym zjawiskiem w życiu społecznym i gospodarczym na wsi już od dawna. W użyciu były takie określenia, jak: letniska, letniaki, wczasy pod gruszą. Mgr M. Karczewska (AR Poznań), przedstawiła kwestie kształtowania produktu agroturystycznego w kontekście wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich. Zaakcentowała między innymi problemy wielkości niezbędnego potencjału turystycznego, konieczność angażowania się miejscowej ludności w realizację lokalnych strategii rozwoju turystyki, dostępność komunikacyjną czy wpływ samorządu terytorialnego na rozwój lokalny. Przedstawiła także przykłady funkcjonujących produktów regionalnych.

Uwarunkowania o charakterze zewnętrznym w stosunku do gospodarstwa, do których należy zaliczyć atrakcje turystyczne regionu, były przedmiotem wystąpienia dr J. Stepnia (AR - Poznań). Referent omówił wypoczynkowe, krajoznawcze oraz specjalistyczne walory turystyczne regionu. Zwrócił uwagę na znaczenie promocji w dobrym wyeksponowaniu mocnych stron określonych obszarów wiejskich. W oparciu o strategię rozwojową wybranych gmin przedstawił koncepcje budowy ofert agroturystycznych.

Właściwie rozumiana agroturystyka to coś więcej niż tylko zakwaterowanie i wyżywienie. Coraz większego znaczenia w kształtowaniu produktu agroturystycznego, nabierają elementy dziedzictwa kulturowego, czyli całokształt dorobku materialnego i duchowego ludności, narodu czy epoki. Dr M. Woźniak i mgr T. Surmacz (Uniwersytet Rzeszowski), zalecili zwrócenie szczególnej uwagi na metody prezentacji dziedzictwa kulturowego, a następnie omówili elementy składowe dziedzictwa kulturowego Bieszczadów i Beskidu Niskiego jako atrakcji turystycznej. Do problemów dziedzictwa kulturowego jako potencjału rozwoju turystyki na obszarach wiejskich nawiązała mgr S. Graja (AR Poznań). Skoncentrowała swoją uwagę na możliwościach wykorzystania rzemiosła jako elementu produktu agroturystycznego. Jego tworzenie umożliwiają: rękodzielnictwo, garncarstwo, wikliniarstwo i plecionkarstwo jako przykłady działalności rzemieślniczej, które w określonych warunkach mogą być doskonałymi czynnikami rozwoju turystyki.

Współczesna gospodarka rynkowa wymaga ponoszenia na właściwym poziomie nakładów na szeroko rozumiany marketing. Wśród elementów tworzących tożsamość gospodarstwa należy wymienić takie elementy jego identyfikacji, jak:

ubioiry personelu, infrastruktura gospodarstwa, obsługa gości, upominki i gadżety, reklama prasowa, komunikacja z otoczeniem(dr A. Brelik – AR Szczecin).

Dr I. Kurtyka (AR Wrocław), dokonała segmentacji rynku potencjalnych nabywców usług agroturystycznych. Zadowalające wyniki ekonomiczne w prowadzeniu działalności gospodarczej, w tym agroturystycznej, mogą być osiągnięte dopiero wówczas, jeżeli zostaną poprzedzone badaniami rynku. Wcześniejsze określenie takich problemów, jak motywy którymi kierują się potencjalni nabywcy usług agroturystycznych czy preferencje w zakresie wyboru miejsca wypoczynku, to tylko niektóre zagadnienia, ułatwiające kształtowanie oferty agroturystycznej.

Złożoność i doniosłość problematyki dotyczącej rozwoju turystyki i rekreacji na obszarach wiejskich wskazuje na potrzebę zgłębionych analiz. Konferencja stworzyła wyśmienitą okazję, aby spojrzeć na najbardziej aktualne zmiany jakie występują w zakresie rozwoju turystyki wiejskiej i agroturystyki w Polsce i za granicą. Prezentowane przez uczestników treści wywołały rzeczową dyskusję i tym samym przyczyniły się do głębszego poznania problemów turystyki i rekreacji na obszarach wiejskich.

NOWOŚCI WYDAWNICZE

Poradnik dla doradców współpracujących z grupami producentów rolnych. Andrzej Dominik, Paweł Gąsiorek, Mirosława Góralska, Mirosława Mirosławska-Kozak, Wiesława Nowak. Wyd.: Krajowe Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich Oddział w Poznaniu, styczeń 2004, ss. 63.

Publikacja została przygotowana w ramach projektu PHARE pn.: „Krajowy System Doradztwa Rolniczego”. W pracach zespołu przygotowującego program, materiały szkoleniowe dla potrzeb wspierania rozwoju grup producentów rolnych uczestniczyli szkoccy i irlandzcy eksperci zagraniczni. W wyniku prac zespołu opracowano bardzo potrzebny, obszerny poradnik dla doradców współpracujących z producentami rolnymi zmierzającymi do utworzenia grupy producenckiej.

Poradnik zawiera informacje dotyczące początków działalności grupowej (także w formie spółdzielni, stowarzyszeń, spółek), korzyści, szans i zagrożeń w działalności tego rodzaju, opisuje formy organizacyjno-prawne grup, zgodnie z ustawą o grupach producentów rolnych. W poradniku podano jak powinno przebiegać zebranie założycielskie, procedury związane z rejestracją grupy jako przedsiębiorcy z osobowością prawną i grupy jako firmy, zasady sporządzania planów i programów działania dla grup producentów rolnych. Podano także procedury i dokumentację niezbędną do wpisu grupy do rejestru wojewody (przykładowy wniosek, akt założycielski, statut i umowy).

Oddzielny rozdział poświęcono pomocy finansowej dla grup producentów rolnych na założenie i wsparcie ich działalności administracyjnej.

Dbłość o jakość żywności i środowisko naturalne w tradycyjnej produkcji rolniczej. Praca pod red. Walenty Poczty. Wyd.: Ekspert-SITR Spółka z o. o., Koszalin, ss. 192.

Publikacja składa się z dwóch części, I dotyczącej nowoczesnych technologii w produkcji rolniczej, II część związana jest z ekonomiką, organizacją i zarządzaniem gospodarstwem rolnym.

W części pierwszej podano zasady organizacji produkcji roślinnej w zrównoważonym rozwoju rolnictwa, opisano zależności między nowoczesnymi technologiami produkcji mleczarskiej a jakością mleka, nowoczesnymi technologiami produkcji mięsa wołowego i tuczu wieprzowego a jakością mięsa, nowoczesnymi technologiami w produkcji rolnej a dbałością o środowisko naturalne zgodnie z wymogami UE.

W części II opisano uwarunkowania w rozwoju gospodarstwa i zarządzanie gospodarstwem rolnym, zarys rachunkowości, zarządzanie finansami i ryzykiem w gospodarstwie rolnym. Ostatni rozdział poświęcono interwencjonizmowi na unijnych rynkach rolnych takich jak: rynek zbóż, cukru, mleka i jego przetworów, mięsa wołowego i cielęciny oraz na rynku mięsa wieprzowego.

ROCZNY SPIS TREŚCI 2003

Numer Strona

„Zagadnienia Doradztwa Rolniczego” na liście czasopism Komitetu Badań Naukowych

EUGENIUSZ K. CHYLEK: Nowa kategoryzacja czasopism w Zespole Nauk Rolniczych i Leśnych P 06 Komitetu Badań Naukowych	4	7
---	---	---

ARTYKUŁY

GRZEGORZ CETNER: Organizacja doradztwa rolniczego w Republice Irlandii na przykładzie hrabstwa Kildare	3	15
GRZEGORZ CETNER: Koncepcja systemu przepływu informacji rolniczej i doradczej	4	54
ZENON CHOMENTOWSKI: Inwestycje w ochronie środowiska a rozwój lokalny	4	74
EUGENIUSZ K. CHYLEK: Kierunki zmian w polityce sektora rolnego i bariery wdrażania rozwiązań innowacyjnych	1/2	35
KATARZYNA GRALAK: Wpływ działalności agroturystycznej na sytuację ekonomiczną rodzin rolniczych	1/2	95
MARIA GRZYBEK: Znaczenie kapitału intelektualnego w systemie zarządzania przedsiębiorstw agrobiznesu	1/2	48
JANUSZ HELLER: Budżet Unii Europejskiej	4	12
ANNA JANKOWSKA-DYMET: Formy i znaczenie turystyki wiejskiej w zrównoważonym rozwoju obszarów wiejskich	1/2	82
WIOLETTA KAWIECKA: Kredyty preferencyjne w opinii rolników	3	68
KRZYSZTOF KORPYSZ, HENRYK ROSZKOWSKI: Niektóre aspekty ochrony środowiska w budowie chlewni - analiza przypadku	4	82
WENANCJUSZ KUJAWIŃSKI: Nowy zawód – doradca rolniczy	1/2	15
SEWERYN KUKUŁA, STANISŁAW KRASOWICZ: Współdziałanie nauki i doradztwa rolniczego a rozwój rolnictwa w Polsce	1/2	27
ANNA LICZNERSKA, MAŁGORZATA ŚRUBKOWSKA: Zmiany w poziomie konsumpcji żywności w Polsce w perspektywie przystąpienia do Unii Europejskiej	1/2	139
JACEK LUPA: Udział doradztwa rolniczego w informowaniu rolników i mieszkańców wsi o warunkach integracji z Unią Europejską	3	85

EDWARD MATUSZAK: Przygotowanie kadr doradczych do nowych zadań po akcesji do Unii Europejskiej	4	39
TERESA MIŚ, EWA BARAN, HALINA SIKORA: Zmiany charakteru gospodarstw regionu Podkarpacia w aspekcie poprawy ich konkurencyjności	3	60
WIESŁAWA NOWAK: Żywnościowy produkt lokalny – ochrona w ustawodawstwie unijnym i ustawodawstwie polskim	3	114
ZBIGNIEW PAŁKA: Program SAPARD – analiza wniosków infrastrukturalnych w województwie kujawsko-pomorskim	1/2	125
PIOTR PRUS: Zrównoważony rozwój w rolnictwie w opinii rolników współpracujących z ośrodkami doradztwa rolniczego w regionie kujawsko-pomorskim	1/2	70
ARKADIUSZ SADOWSKI: Czynniki uwzględniane w podejmowaniu decyzji produkcyjnych przez rolników w świetle badań Wielkopolskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego	3	36
ADAM SZCHANIECKI: Analiza efektów realizacji Działania 2 programu SAPARD – „Inwestycje w gospodarstwach rolnych” na podstawie informacji uzyskanych w KCDRRiOW	3	132
MAŁGORZATA SŁODOWA-HELPA: Zróżnicowanie zdolności absorpcyjnych regionów i gmin do korzystania z funduszy Unii Europejskiej	1/2	106
MARCIN S. STAŃCZYK: Zrównoważona Karta Wyników w zarządzaniu gospodarstwem indywidualnym	4	93
ALEKSANDRA SWULIŃSKA-KATULSKA, ROMANA CHOJNACKA: Ocena preferencji konsumenckich mieszkańców Wielkopolski w wyborze żywności regionalnej	4	105
ALICJA SZCZEPANIAK: Przygotowanie wybranych gmin województwa warmińsko-mazurskiego do pozyskiwania i absorpcji funduszy strukturalnych	3	93
JAN ŚWIETLIK: Szanse dla polskiej produkcji ogrodniczej po intergacji z Unią Europejską	3	121
JANUSZ TURSKI: Wsparcie rozwoju instytucji doradztwa rolniczego w projektach PHARE	4	31
MIROŚŁAWA WALISZEWSKA: Analiza porównawcza ustawodawstwa o spółdzielczości w państwach członkowskich Unii Europejskiej	3	104
BOGDAN M. WAWRZYNIAK: Kierunki zmian w wynagradzaniu służby rolnej i doradczej	1/2	5
BOGDAN M. WAWRZYNIAK: Rozwój rolniczych kadr doradczych w Polsce	3	5

ANDRZEJ P. WIATRAK: Problemy dostosowania statystyki w sektorze rolnym	3	76
ANDRZEJ P. WIATRAK: Kierunki pomocy w rozwoju działań przedsiębiorczych w środowisku wiejskim	4	19
MATEUSZ ZAKOLSKI: Korzyści ze współpracy grup producentów trzody chlewnej, gminnej spółdzielni i samorządu terytorialnego	3	47
SŁAWOMIR ZAWISZA, SABINA PILARSKA: Liderzy wiejskich społeczności lokalnych	1/2	55

INFORMACJE

ADRIANNA BOLEWICZ-TATKA: Wyniki XI edycji Konkursu na „Najlepsze wydawnictwo Ośrodków Doradztwa Rolniczego i Regionalnych Centrów Doradztwa Rolniczego Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich w 2002 roku,,	3	163
ROMANA CHOJNACKA, JOLANTA ZDROJEWSKA: Wielkopolskie produkty regionalne jako dziedzictwo kulinarne ze znakiem jakości	1/2	149
IWONA KAJDAN-ZYSNARSKA: Dostosowanie gospodarstw rolnych do standardów Unii Europejskiej	4	117
AGATA MIROŃCZUK: Turystyka i rekreacja czynnikami rozwoju obszarów wiejskich	4	121
DANUTA NOWAK: Ochrona zasobów wodnych przed zanieczyszczeniami pochodzenia rolniczego	3	155
WIESŁAWA NOWAK: Przygotowanie kadr doradczych do wspierania rozwoju grup producentów rolnych – prace realizowane w projekcie bliźniaczym PL/IB/2001/AG/02 pn.: „Krajowy System Doradztwa Rolniczego”	4	114
ANNA PABICH, BARBARA ODROBIŃSKA: Stan zatrudnienia w doradztwie rolniczym w 2003 roku	3	148
OSKAR WYSOCKI: Rozwój instytucjonalny na obszarach wiejskich na przykładach rolnictwa francuskiego	3	159
NOWOŚCI WYDAWNICZE	1/2	152
NOWOSCI WYDAWNICZE	3	167
NOWOŚCI WYDAWNICZE	4	127
ROZNY SPIS TREŚCI	4	128
ANNUAL TABLE OF CONTENTS 2003	4	131

ANNUAL TABLE OF CONTENTS 2003

Number Page

„Zagadnienia Doradztwa Rolniczego” on the list of the State Committee for Scientific Research

EUGHENIUSZ K. CHYLEK: New categorization of agricultural magazines list in the Agricultural and Forest Sciences Unit P 06 of the State Committee for Scientific Research	4	7
--	---	---

ARTICLES

GRZEGORZ CETNER: Organization of agricultural advisory in Republic of Ireland – example of County Kildare	3	15
GRZEGORZ CETNER: The conception of agriculture and advisory information flow system	4	54
ZENON CHOMENTOWSKI: Investments in protection of environment and local development	4	74
EUGENIUSZ K. CHYLEK: Trends of changes in the policy of agricultural sector and barriers of innovative solution implementation	1/2	35
KATARZYNA GRALAK: The influence of agri-turism activity on a situation of economic agricultural families	1/2	95
MARIA GRZYBEK: Meaning of the intellectual capital in the management system of the enterprises in agribusiness	1/2	48
JANUSZ HELLER: Budget of the European Union in 2003	4	12
ANNA JANKOWSKA-DYMET: Forms and importance of rural tourism in sustainable development of rural areas	1/2	82
WIOLLETTA KAWIECKA: Preferential credits in farmers opinion	3	68
KRZYSZTOSZ KORPYSZ, HENRYK ROSZKOWSKI: Some aspects of environment protection in pigsty buildings	4	82
WENANCJUSZ KUJAWIŃSKI: A new profession – an agricultural adviser	1/2	15
SEWERYN KUKUŁA, STANISŁAW KRASOWICZ: The impact of co-operation between science and agricultural advisory service on an agriculture development in Poland	1/2	27
ANNA LICZNIERSKA, MAŁGORZATA ŚRUBKOWSKA: Changes in consumption in food in Poland in aspect of integration with European Union	1/2	139

JACEK LUPA: Participation of agricultural advisory service in the process of information of farmers and rural inhabitants on conditions concerning integration with UE	3	85
EDWARD MATUSZAK: Advisory managers preparing for new tasks after UE accession	4	39
TERESA MIŚ, EWA BARAN, HALINA SIKORA: The changes of farms character in the region of Podkarpacie – increase of competitiveness	3	60
WIEŚŁAWA NOWAK: A local food product – protection in EU and polish law	3	114
ZBIGNIEW PAŁKA: The SAPARD Programme – an analysis of infrastructure projects in the Kujawsko-pomorskie province	1/2	125
PIOTR PRUS: Sustainable development of agriculture in the opinion of farmers co-operating with agricultural advisory centers in the Kujawsko-pomorski region	1/2	70
ARKADIUSZ SADOWSKI: Factors taken into consideration in the process of making a production decision on the basis of research carried out by agricultural advisory center in Wielkopolska	3	36
ADAM SZCHANIECKI: Results analysis of realization of SAPARD Programme, Action 2 – „Investments on farms” on the basis of information received in NACARD	3	132
MAŁGORZATA SŁODOWA-HELPA: Diversification of the absorption capacity of regions and communes in order to use the European Union funds	1/2	106
MARCIN S. STAŃCZYK: Balanced Scorecard in family farm management	4	93
ALEKSANDRA SWULIŃSKA-KATULSKA, ROMANA CHOJNACKA: The estimation of consumer preferences of Wielkopolska inhabitants to the choice of regional food	4	105
ALICJA SZCZEPANIA: Preparation of chosen communes of Warmińsko-mazurskie province to get and absorb structural funds	3	93
JAN ŚWIETLIK: A chance for polish horticulture after integration with UE	3	121
JANUSZ TURSKI: Support of agricultural advisory services development in PHARE Projects	4	31
MIROŚŁAWA WALISZEWSKA: A comparative analysis of the European Union member states laws in respect of co-operatives	3	104
BOGDAN M. WAWRZYNIAK: Changes of pays in an agricultural advisory system	1/2	5

BOGDAN M. WAWRZYNIAK: A development of agricultural advisory staff in Poland	3	5
ANDRZEJ P. WIATRAK: Problems of adaptation the statistics in agricultural sector	3	76
ANDRZEJ P. WIATRAK: Directions of support in development of enterprising activities in rural environment	4	19
MATEUSZ ZAKOLSKI: Benefits from co-operation between pigs producer group, communal co-operative („gs”) and local government	3	47
SŁAWOMIR ZAWISZA, SABINA PILARSKA: Leaders of rural local communities	1/2	55

INFORMATION

ADRIANNA BOLEWICZ-TATKA: Results of the XI edition of the competition named „The best ODR/RCDRRiOW agricultural periodical in 2002 year”	3	163
ROMANA CHOJNACKA, JOLANTA ZDROJEWSKA: Local products in the Wielkopolska region as the culinary heritage with a quality mark	1/2	149
IWONA KAJDAN-ZYSNARSKA: Adaptation of farms to European Union standards	4	117
AGATA MIROŃCZUK: Turism and recreation as a factor of rural development	4	121
DANUTA NOWAK: Protection of water resources against contaminants from agriculture	3	155
WIEŚŁAWA NOWAK: Preparation of advisory staff for support of agriculture producers groups development – works realized within twining project PL/IB/2002/AG/02 „National System of Agricultural Advisory”	4	114
ANNA PABICH, BARBARA ODROBIŃSKA: The number of employed in agricultural advisory in 2003	3	148
OSKAR WYSOCKI: Instytutional development on rural areas on the example of French agriculture	3	159
PUBLISHING NEWS	1/2	152
PUBLISHING NEWS	3	167
PUBLISHING NEWS	4	127
ANNUAL CONTENTS TABLE 2003	4	131

WSKAZÓWKI DLA AUTORÓW

1. *Zagadnienia Doradztwa Rolniczego* zamieszczają artykuły z zakresu metodyki doradztwa rolniczego, organizacji doradztwa, wspomagania doradztwa poprzez naukę, doskonalenia kadr doradczych, oświaty rolniczej oraz polityki agrarnej.
2. Oprócz artykułów *Zagadnienia* przyjmują:
 - informacje o pracy doradczej i życiu instytucji doradczych;
 - informacje o sympozjach, seminariach i innych formach oświatowych z zakresu doradztwa i dla doradców;
 - recenzje i omówienia prac związanych z doradztwem rolniczym oraz ze wsią i agrobiznesem;
 - przeglądy czasopism krajowych i zagranicznych, ukazujące dorobek w wymienionych dziedzinach;
 - noty bibliograficzne o nowościach wydawniczych (do 1 100 znaków);
 - inne informacje w wymienionych dziedzinach;
3. Artykuły należy dostarczyć wydawcy w następującej formie:
 - streszczenie w języku polskim i angielskim – maksymalnie 14 wierszy;
 - treść podzielona na rozdziały i z wstępem oraz wnioskami lub podsumowaniem;
 - napisane za pomocą edytora pracującego w środowisku Windows (zalecany Word 97.0 i wersje nowsze);
 - dopuszczalna objętość prac do 20 000 znaków;
 - ewentualne rysunki, tabele i wykresy dołączone w oddzielnych plikach. Rysunki wyłącznie w plikach źródłowych, a tabele i wykresy najlepiej w programach Word, Excel i CorelDraw w formacie B5;
 - dane literaturowe – odwołania w tekście do pozycji literaturowych z nazwiskiem autora i rokiem wydania, bez przecinka i w nawiasie kwadratowym, np. [Kowalski 1990];
 - alfabetyczny wykaz literatury na końcu artykułu (bez numerowania) każdorazowo z nazwiskiem autora, pierwszą literą (literami) imienia, rokiem wydania (podanym w nawiasach półokrągłych) oraz po dwukropku tytułem publikacji, wydawnictwem lub nazwą czasopisma, numerem woluminu i strony;
 - przykład 1: Kowalski J., Nowak A. (1997): Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania rozwoju wsi w Polsce. SGGW, Warszawa, 5-17;
 - Przykład 2: Kowalski J., Nowak A. (1997): Obszary wiejskie i problem agroturystyki. *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej*, nr 3, 5-17;
 - jeżeli w tekście umieszcza się numer kolejnego przypisu, powinien on być przedstawiony w formie liczby bez dodatkowych znaków, np. nawiasów (przypisy nadawane automatycznie);
 - klawisza ENTER używa się tylko na końcu akapitu (wszystkie tytuły, punkty będące wyliczeniem itp. traktuje się jako odrębne akapity);
 - wcięcia akapitowe zaznacza się tylko za pomocą tabulatora lub innych narzędzi użytego edytora. Nie używać w tym celu spacji. Spacje należy stawiać tylko dla oddzielenia wyrazów, po kropce, przecinku, wykrzykniku, dwukropku, średniku itp. (nigdy przed tymi znakami). Nie używać spacji za nawiasem otwierającym i przed nawiasem zamykającym, a także przed i za odnośnikiem cyfrowym;
4. Tekst artykułu lub informacji (nagrany na dyskietkę) powinien być dostarczony na dyskietce oraz dwóch wydrukach w tym samym formacie.
5. Nadesłane recenzje, omówienia, przeglądy itp. powinny zawierać tytuł pracy w oryginalnym brzmieniu i tytuł pracy przełożony na język polski.

6. Do nadsyłanych prac należy dołączyć następujące dane: pełne imię i nazwisko autora, tytuł naukowy, miejsce pracy, adres pracy i ewentualnie numer telefonu.
7. Redakcja zastrzega sobie prawo nie przyjęcia pracy, jeśli negatywne recenzje pokrywają się ze zdaniem Zespołu Redakcyjnego. Prac nie zamówionych, jak również prac zakwalifikowanych do druku. Redakcja nie zwraca.
8. Redakcja nie płaci honorariów autorskich. Z Autorem przyjętego do druku artykułu zawarta zostanie umowa wydawnicza określająca zasady przeniesienia na Wydawcę prawa do wydania dzieła i wprowadzenia go do obrotu w formie drukowanej w Zagadnieniach Doradztwa Rolniczego i/lub nie na stronie internetowej KCDRRiOW. Wyboru artykułów do umieszczenia na stronie internetowej dokonuje Zespół Redakcyjny ZDR. Autorzy artykułów otrzymują bezpłatnie 1 egz. autorski.
9. Prace należy nadsyłać na następujący adres:

Krajowe Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich
Oddział w Poznaniu, 61-659 Poznań, ul. Winogrody 63
Redakcja „Zagadnienia Doradztwa Rolniczego”
e-mail: poznan_sekretariat@cdr.gov.pl

